

การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สารนิพนธ์
ของ
นายสราวุธ แป้นทองรอง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ตุลาคม 2546
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

294.304

๘๖๕๖

๙.๓

การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

บทคัดย่อ

ของ

นายสราวุธ แป้นทองรอง

๑๙ ๓.๐. ๒๕๔๗

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ตุลาคม ๒๕๔๖

๒ ๒๓๗๑๓

สราวุธ แป้นทองรอง. (2546). การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. สารนิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ :
อาจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์.

สารนิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในด้านลักษณะการใช้ภาษาและกลวิธีการนำเสนอ โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือพระธรรมเทศนา เล่ม 1 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จำนวน 89 สำนวน และเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า

ด้านการใช้ภาษา มีลักษณะการใช้ภาษา 3 ลักษณะคือการใช้คำ มีการใช้คำราชาศัพท์ การใช้คำศัพท์ทางศาสนา การใช้คำศัพท์และสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤต และการใช้การไหลลื่น คำ การเรียบเรียงประโยค มีการใช้ลักษณะประโยคภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน การสร้างประโยคจะใช้การเน้นส้นฐานเป็นคู่กันหรือประโยคขนานความ และจะมีการใช้จังหวะคำในประโยคเพื่อความไพเราะ น่าฟังของพระธรรมเทศนา การขยายความ มีการขยายความให้รายละเอียดหลายวิธี คือ การขยายความโดยการให้คำนิยาม การเปรียบเทียบ การยกตัวอย่าง การชี้ให้เห็นสิ่งที่แตกต่าง การแสดงเหตุผล การอ้างอิงตัวบุคคล สถานที่ การยกถ้อยคำสำนวน คำพังเพย มาประกอบการอธิบาย และการเล่าเรื่องจากชาดก

ด้านกลวิธีการนำเสนอ พระภิกษุผู้เทศนาใช้กลวิธีการนำเสนอตามหลักการเทศนาธรรมคือการขึ้นต้นพระธรรมเทศนา มีการขึ้นต้นด้วยอุทเทศและการขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพรและตามด้วยอุทเทศ การดำเนินเรื่องในพระธรรมเทศนามี 2 ลักษณะคือ การดำเนินเรื่องแบบยกนิทานชาดกขึ้นเพื่อสั่งสอน และการดำเนินเรื่องแบบแสดงเนื้อหาธรรมะทั่วไป การลงท้ายพระธรรมเทศนามีอยู่ 4 ลักษณะ คือ พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการให้พร การลงท้ายด้วยการกล่าวสรุปธรรมและการให้พร การลงท้ายด้วยการกล่าวอ้างถึงผู้ตายและการให้พร และการลงท้ายด้วยการสรุปธรรม กล่าวอ้างถึงผู้ตายที่ได้ประพฤติธรรมตามที่แสดงมาและการให้พร

AN ANALYTICAL STUDY OF THE BUDDHIST SERMON IN FUNERAL RITES OF
HER ROYAL HIGHNESS PRINCESS SRINAKARINDRA
THE PRINCESS MOTHER

AN ABSTRACT
BY

MR. SARAWOOT PAENTHONGRONG

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University
October 2003

Sarawoot Paenthorong. (2003). *An analytical study of the Buddhist sermon in funeral rites of Her Highness Princess Srinakarindra The Princess Mother*. Master's Project. M.Ed. (Thai). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University.
Project Adviser : Suwadee Bhupradit.

The objectives of this Master's Project were to study the Buddhist sermon in funeral rites of Her Highness Princess Srinakarindra The Princess Mother in term of language usage and the presentation methodology. Data (89 literary mannerism) obtained from the ace book number 1 that Her Majesty the King ordered to publish and distributed in a cremation ceremony of Her Loyal Highness Princess Mother. Results of the research study presented as an analytical description and found that:

It has three characteristics of language usage i.e. using of word, term of reverence and religion word. The use of words came from the Pali and Sanskrit Language and the use of various words. To compile sentence, it has spoken language more than written language. The sentence construction stressed a pair of conjunction or the resemble meaning and used the rhythm of word in the sentence to create a melodious of the ace. To expand meaning, it has various ways to magnify details, such as giving definition, comparison, giving example, identify the differences, showing reasons, personal references and places, literary style, and proverbs, to explain the ace and informing a Jataka.

For the presentation methodology, the ace that preached used the presentation methodology according to preaches method. The beginning of the ace was introduced with Ou-tat and giving the ace followed by Ou-tat. To conduct the ace, it has two characteristics i.e giving a Janaka to teach people and conduct a story to display the ace. The final of the ace had four type such as the ace that ending with giving the ace, ending with summary of the Buddha truth and giving the ace, ending with stress of the death and giving the ace and ending with summary of the Buddha truth as well as stress to the conduct of death regarding the Buddha truth and giving the ace.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการ
สอบได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

.....
(อาจารย์ สุวดี ภูประดิษฐ์)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(รองศาสตราจารย์ อัครา บุญทิพย์)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(อาจารย์ สุวดี ภูประดิษฐ์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ วินัย ภูระหงษ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ สุนันทา ไสร์จัจ)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีคณะมนุษยศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ สุภา ปานเจริญ)

วันที่...๒๖...เดือน...พฤษภาคม.....พ.ศ. ๒๕๔๖...

ประกาศคุณประการ

สารนิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีเป็นเพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก อาจารย์ สุวดี ภูประดิษฐ์ อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. อัมพร สุขเกษมและอาจารย์วินัย ภูระหงษ์ กรรมการสอบเค้าโครงสารนิพนธ์ ที่ท่านทั้งสามได้สละเวลาอันมีค่าเพื่อให้คำปรึกษาในการจัดทำ สารนิพนธ์ทุกขั้นตอน อีกทั้งผู้ทำวิจัยยังได้ประสบการณ์ในการทำวิจัยจากทั้งอาจารย์ทั้งสามท่านอีกด้วย

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ สุนันทา โสรัจจ์ และอาจารย์วินัย ภูระหงษ์ ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบและให้ข้อเสนอแนะที่ช่วยให้สารนิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้แก่ผู้วิจัยในการศึกษาในหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทยนี้ และขอขอบคุณเพื่อน ๆ นิสิตร่วมรุ่นทุกคนที่เป็นกำลังเสมอมา โดยเฉพาะคุณรัตนา มรพงษ์ และคุณกันตพงษ์ เขมฉัชวัล กัลยาณมิตรที่ให้ความช่วยเหลือเมื่อมีข้อข้องใจ รวมทั้ง บิดา มารดา ที่ให้ทั้งกำลังใจ กำลังใจ และกำลังทุนทรัพย์ด้วยดีตลอดมาตั้งแต่การเริ่มต้นศึกษาจนการทำงานวิจัยนี้สำเร็จลงด้วยดี

สราวุธ แป้นทองรอง

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
จุดมุ่งหมายของการทำสารนิพนธ์.....	3
ประโยชน์ของสารนิพนธ์.....	3
ขอบเขตของการทำสารนิพนธ์.....	3
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	6
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำสารนิพนธ์.....	6
2 การใช้ภาษาในพระธรรมเทศนา.....	10
การใช้คำ.....	10
การใช้คำราชาศัพท์.....	11
การใช้คำศัพท์ทางศาสนา.....	28
การใช้คำศัพท์และสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤต.....	31
การใช้คำโดยการหลากคำ.....	38
การเรียบเรียงประโยค.....	40
ลักษณะประโยค.....	40
การสร้างประโยค.....	43
จังหวะคำในประโยค.....	59
การขยายความ.....	61
3 กลวิธีการนำเสนอในพระธรรมเทศนา.....	76
การขึ้นต้นพระธรรมเทศนาหรืออุทเทศ.....	77
การดำเนินเรื่องหรือนิเทศ.....	83
การลงท้ายหรือปฐินิเทศ.....	99
4 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	113
บทสรุป.....	113
ข้อเสนอแนะ.....	114

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม	116
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	119

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การสื่อสารเป็นการติดต่อกันระหว่างมนุษย์ โดยผู้ส่งสารใช้กระบวนการผสมผสาน เนื้อหา และถ้อยคำเข้าด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่ต้องการสื่อให้ผู้รับสารเข้าใจ ทั้งนี้การสื่อสารที่จะสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ได้ นอกเหนือจากเนื้อหา ถ้อยคำแล้วผู้ส่งสารยังต้องอาศัยกลวิธีที่เหมาะสมด้วย

พระธรรมเทศนาจัดเป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ พระธรรมเทศนาเป็นการแสดงธรรมโดยมี พระภิกษุเป็นผู้แสดงเนื้อหาธรรมะ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ฟังเกิดความเห็นที่คล้อยตาม และนำไปปฏิบัติ การจะทำให้ผู้ฟังสนใจธรรมะเกิดความคล้อยตามจนถึงนำธรรมะไปปฏิบัตินั้นจะต้องอาศัยการใช้ถ้อยคำและกลวิธี ที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับที่พระธรรมปิฎก (2543 : 159) กล่าวเกี่ยวกับวิธีการแสดงธรรมให้ได้ผลตามความมุ่งหมายว่าการแสดงธรรมจะต้องมีลักษณะ แจ่มแจ้ง ชูใจ แกล้วกล้า ร่าเริง นอกจากนี้พระเทพวิสุทธิเวที (2543 : 9) ยังกล่าวเกี่ยวกับพระธรรมเทศนาซึ่งประมวลได้ว่า การเทศนาธรรมจะต้องสอดคล้องกับกาลเทศะ และบุคคล ซึ่งผู้เทศน์จะต้องใช้ภาษาให้เหมาะสมกับผู้ฟังและโอกาสที่แสดงธรรมด้วย นอกจากนี้ ปรีชา ช้างขวัญยืน (2535 : 2) ยังได้กล่าวเกี่ยวกับการใช้ภาษาในการแสดงธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรมไว้ว่า

กลุ่มผู้ฟังหรือผู้อ่านก็ทำให้ใช้โวหารแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความรู้ความสนใจของผู้ฟังด้วย ผู้ที่มี ความรู้สูงเข้าใจได้รวดเร็วก็ไม่ชอบพูดซ้ำ ๆ หรืออธิบายแจกแจงมากเกินไป ส่วนผู้ฟังที่พื้นความรู้ต่ำหากไม่พูดซ้ำก็ฟังไม่ทัน หากแจกแจงน้อยก็ฟังไม่เข้าใจ แม้คนที่มีความรู้สูงจะฟังการพูดที่เหมาะสมกับคนที่มีความรู้ต่ำได้ แต่ ก็ชอบฟังการพูดที่สูงถึงระดับของตนมากกว่าระดับการศึกษาก็ดี ระดับประสบการณ์ก็ดี ทำให้ผู้ฟังปรารถนาจะฟังเนื้อหาในระดับต่างกัน คนมีความรู้สูงแม้ไม่มีความรู้ทางพุทธศาสนามาก่อนก็อยากฟังคำอธิบายที่มีลักษณะเป็นวิชาการ หรือเรื่องราวที่เป็นนามธรรม ระดับสูง คนที่สนใจการประยุกต์จะนิยมฟังเนื้อหาที่เน้นไปด้านสังคม ปัญหาใหม่ พยายามค้นหากระบวนการความคิด ส่วนคนทั่วไปจะสนใจเรื่องง่าย ๆ ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตชอบฟัง ตัวอย่างที่สะท้อนอารมณ์ เช่น ชอบฟังคำอธิบายที่มีการยกตัวอย่างจากเรื่องของบุคคลอื่น เรื่องที่ปรากฏทางสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

นับตั้งแต่วันที่ 18 กรกฎาคม 2538 ซึ่งเป็นวันที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้เสด็จสวรรคต จนถึงวันที่ 10 มีนาคม 2539 ซึ่งเป็นวันพระราชทานเพลิงศพนั้น ทางราชการได้จัดให้มีพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล พระกุศล กุศล ถวายพระบรมศพสมเด็จพระศรี นครินทราบรมราช

ชนนี้ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ในการพิธีนี้ได้มีการแสดงธรรมเทศนา โดยตลอดและสำนักราชเลขาธิการได้จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2543

พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีลักษณะ การนำเสนอที่หลากหลายและน่าสนใจ เช่น มีการยกตัวอย่างชาดกมาอธิบายเปรียบเทียบกับ ข้อธรรมะให้ชัดเจนยิ่งขึ้น การยกตัวอย่างเหตุการณ์ปัจจุบันมาอธิบายข้อธรรมะ ดังตัวอย่าง การยกตัวอย่างชาดกมาอธิบายเปรียบเทียบกับ ข้อธรรมะ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

...การตั้งตนไว้ชอบต้องประกอบด้วยหลักธรรม ที่เรียกว่าสารธรรม 5 ประการ คือ สัทธา ชื่อสิ่ง ที่ควรเชื่อ ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีงาม จาคะ คือสละวัตถุทานอันเป็นภายนอกและกิเลส โลก โกรธหลงภายใน สุตะ ได้ยิน ได้ฟังมาก ทรงจำไว้มาก ปัญญา รอบรู้ทั้งทางโลกทางธรรม ดังกล่าวมา อดีตสัมมาปณิธกาดังเรื่อง สุวรรณสามชาดก...

(พระราชปริยัติวิธาน : อดีตสัมมาปณิธกาด)

การยกตัวอย่างเหตุการณ์ปัจจุบันมาอธิบายข้อธรรมะ

...พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนของพระองค์ การที่ไม่ทรงตั้งบุคคลนั้น เพราะทรงเห็นว่าในการต่อไปข้างหน้า เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงเลยไปนานแล้ว ถ้าตั้งบุคคลใดบุคคล หนึ่ง ให้เป็นตัวแทนไว้ ก็จะมีการสืบทอด และเมื่อมีการสืบทอดก็อาจจะเกิดกิเลสตัณหาในการที่จะเป็น ตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะเกิดแข่งขันกัน แย่งชิงกัน เพื่อความเป็นผู้แทนพระผู้มีพระภาค เหมือนกับการแข่งขันกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่น การแข่งขันกันจะเป็นผู้แทนราษฎร แข่งขันกันเพื่อจะ เป็นรัฐมนตรี แข่งขันกันเพื่อเป็นนายกรัฐมนตรี...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมอันเป็นหลักคำสอน)

โดยที่พระธรรมเทศนาดังกล่าว พระเถระได้แสดงถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์และแสดงแก่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ การใช้ภาษาจึงน่าจะแตกต่างจากพระธรรม เทศนาที่แสดงแก่ประชาชนทั่วไป

จากเหตุผลและตัวอย่างที่แสดงข้างต้นทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานนี้มี ลักษณะที่น่าสนใจทั้งการใช้ภาษาและกลวิธีนำเสนอ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาพระธรรมเทศนา ที่แสดงในงานนี้ให้ละเอียดลึกซึ้ง ว่ามี ลักษณะการใช้ภาษาอย่างไร และมีกลวิธีการนำเสนออย่างไร เพื่อจะเป็นความรู้และประโยชน์ต่อไป

จุดมุ่งหมายของการทำสารนิพนธ์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ภาษาในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
2. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอของพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ประโยชน์ของสารนิพนธ์

การศึกษาพระธรรมเทศนานี้จะทำให้เห็นลักษณะของพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในด้านการใช้ภาษา กลวิธีการนำเสนอ อันจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์และเป็นแบบอย่างในการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงธรรมเทศนาได้

ขอบเขตของการทำสารนิพนธ์

การศึกษานี้ศึกษาจากหนังสือพระธรรมเทศนา เล่ม 1 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ เมรุมาศท้องสนามหลวงวันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม พุทธศักราช 2539 ซึ่งพิมพ์เมื่อ พุทธศักราช 2543 จำนวน 89 ลำนวน ดังนี้

1. อัดตัมมาปณิธิกถา	ลำนวนของ	พระราชปริยัติวิธาน
2. ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน	ลำนวนของ	พระธรรมโกศาจารย์
3. กิตติกถา	ลำนวนของ	พระเทพกิตติเมธี
4. พหุชาครกถา	ลำนวนของ	พระราชวิสุทธิเวที
5. อภิกหาปัจจุเวกซ์กถา	ลำนวนของ	พระราชสิทธิโมลี
6. ปิยกรณธรรมกถา	ลำนวนของ	พระราชเมธี
7. สิลกถา	ลำนวนของ	พระเทพวิสุทธิโสภณ
8. ชีวิตมุตตมกถา	ลำนวนของ	พระสุเมธาธิบดี
9. สังคหวัตถุกถา	ลำนวนของ	พระราชรัตนดิลก
10. อุตตสมมาปณิธิกถา	ลำนวนของ	พระราชรัตนโมลี
11. โอฆะ เครื่องทำให้จม 4	ลำนวนของ	พระพิศาลธรรมพาที
12. สังขารัมภกถา	ลำนวนของ	พระธรรมวิสุทธาจารย์
13. อาหุเนยฺยจริยาภกถา	ลำนวนของ	พระธรรมปริยัติโกศล
14. พรหมมาทิกถา	ลำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
15. มงคลภาษิตเทศนา	ลำนวนของ	พระราชกิตติเมธี
16. ปุตตสังคหกถา	ลำนวนของ	พระกิตติสารเมธี
17. สัพพะปาปัสสะ อกรรมังกถา	ลำนวนของ	พระราชธรรมเจติยาจารย์

18. ทูลลภกถา	สำนวนของ	พระญาณเมธี
19. ทักขิณานุปทาน	สำนวนของ	พระทักษิณคณิศร
20. สาสนานุสติกถา	สำนวนของ	พระราชญาณปรีชา
21. มัตตาสุขปริจาควิปุลสุขกถา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิติลก
22. จีรปปวาสกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนโสภณ
23. พุทธอุทานาทิกถา	สำนวนของ	พระอมรเมธี
24. สารธรรมกถา	สำนวนของ	พระเทพสุธี
25. อนิมิตตธรรมกถา	สำนวนของ	พระราชพิพัฒนามารณ์
26. สัทธาภกถา	สำนวนของ	พระเทพวรเมธี
27. อนานาสาสนธรรม	สำนวนของ	พระราชธรรมนิเทศ
28. ธรรมจาริกถา	สำนวนของ	พระศรีสิทธิมนู
29. สุวราชวัตถุกถา	สำนวนของ	พระธรรมราชานุวัตร
30. สารธรรมกถา	สำนวนของ	พระกวีวรรณ
31. สมาธิกถา	สำนวนของ	พระราชสุธรรมเมธี
32. สปปริสธรรมกถา	สำนวนของ	พระวิมลปัญญาภรณ์
33. อุปาสิกาธรรมกถา	สำนวนของ	พระศรีปริยัติโมลี
34. สปปริสธรรมกถา	สำนวนของ	พระธรรมคุณาภรณ์
35. ทศพิธสามัคคีธรรมกถา	สำนวนของ	พระครูวิวิธธรรมโกศล
36. ปัญญาชีวิกถา	สำนวนของ	พระกิตติสารสุธี
37. ทูลลภกถา	สำนวนของ	พระเทพสุวรรณมุนี
38. ปุชากถา	สำนวนของ	พระครูปลัดสุวัฒนสมาธิคุณ
39. ปุญญกถา	สำนวนของ	พระราชวรนายก
40. อาทียสูตรกถา	สำนวนของ	พระราชสุธรรมาภรณ์
41. อัปปมาทกถา	สำนวนของ	พระศรีวิสุทธิโสภณ
42. อนิมิตตธรรมกถา 5 ประการ	สำนวนของ	พระสิริชัยโสภณ
43. อัตตทัตถกถา	สำนวนของ	พระศรีปริยัติสุธี
44. ขันติกถา	สำนวนของ	พระมหาเรวัตติ
45. เมตตากถา	สำนวนของ	พระราชปฏิภาณโกศล
46. พยากรณ์กถา	สำนวนของ	พระอมรโมลี
47. เถรกรรมธรรมกถา	สำนวนของ	พระเทพสุเมธมุนี
48. ยสวัฒนเทศนา	สำนวนของ	พระราชปัญญาภว
49. สังเวคกถา	สำนวนของ	พระสมุทรโมลี
50. สันตุฏฐิกถา	สำนวนของ	พระภาวนาวิสุทธิอาจารย์
51. กตัญญูกตเวทีกถา	สำนวนของ	พระอุตรคณารักษ์

52. วาจากถา	สำนวนของ	พระศรีกิตติโมลี
53. บุษากถา	สำนวนของ	พระราชธรรมมาภรณ์
54. ขันติเมตตากถา	สำนวนของ	พระประสาธน์สารคุณ
55. ภัทเทภรรตณกถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
56. สติสมปชญญกถา	สำนวนของ	พระราชพิพัฒน์โกศล
57. ธรรมจารีกถา	สำนวนของ	พระเทพโบราณคณาจารย์
58. มรณสติกถา	สำนวนของ	พระราชปริยัติวิธาน
59. อัดตปิยกถา	สำนวนของ	พระเทพวิริยาภรณ์
60. กัตถัญญกตเวทิตากถา	สำนวนของ	พระมหาละเอียด
61. กัตถัญญกตเวทิตาธรรมกถา	สำนวนของ	พระธรรมรัตนวิสุทธิ
62. ธรรมย่อมรณรักษาผู้ประพฤติธรรม	สำนวนของ	พระวิมลศีลาจารย์
63. วัชฌิธรรมกถา	สำนวนของ	พระญาณเวที
64. อธิษฐานธรรมกถา	สำนวนของ	พระแก้ววงศ์
65. ปุญญาภินันท์กถา	สำนวนของ	พระเมธีวราภรณ์
66. กัตถัญญกตเวทิตากถา	สำนวนของ	พระราชธรรมมาภรณ์
67. สังคหวัตถุทกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนเมธี
68. อุทกรทสสูตร	สำนวนของ	พระสุธีธรรมโสภณ
69. มรณสติกถา	สำนวนของ	พระมหาสันติ
70. กัตถัญญกถา	สำนวนของ	พระครูอนุศาสน์โสภณ
71. บุษากถา	สำนวนของ	พระราชกวี
72. มาดาปิตุอุปถัมภกถา	สำนวนของ	พระโสภณธรรมวงศ์
73. อนิมิตตชีวิตกถา	สำนวนของ	พระปริยัติธรรมสุธี
74. อัปปมาทกถา	สำนวนของ	พระพิจิตรธรรมพาที
75. อโสกมงคลกถา	สำนวนของ	พระราชปริยัติดิลก
76. สังเวคกถา	สำนวนของ	พระครูศรีธัญญาภรณ์
77. ปุชณียบุษากถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
78. ปัญญาธรรมกถา	สำนวนของ	พระครูวิจิตรสาธุวัฒน์
79. ทักขิณานุปทานกถา	สำนวนของ	พระปฏิเวทวิสิทธิ์
80. โสตถิกกถา	สำนวนของ	พระโสภิตวิริยาลังการ
81. สัมปรายิกกถา	สำนวนของ	พระธรรมวโรดม
82. เมตตาธรรมกถา	สำนวนของ	พระมหาโสรัจจ์
83. ปุญญกถา	สำนวนของ	พระโสภณธรรมวาที
84. จตุจกักรธรรมกถา	สำนวนของ	พระเทพกิตติเมธี
85. ทักขิณานุปทานกถา	สำนวนของ	พระราชธรรมโสภณ

86. สมพหูลาภญาติกถา	สำนวนของ	พระมหาภาณูมาศ
87. เมตตากถา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิดิลก
88. ตีโรกฤษณะกัณฐะคถา	สำนวนของ	พระครูชุมพรวุฒิก
89. ทิปกรณ์ธรรมกถา	สำนวนของ	พระราชเมธี

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเทศนาธรรม กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาการใช้ภาษา
2. ศึกษาสาระในพระธรรมเทศนาทั้ง 89 สำนวนเพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์
3. ศึกษาลักษณะการใช้ภาษา โดยศึกษาจากการใช้คำ สำนวนโวหาร อย่างละเอียดในแต่ละสำนวน และนำมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีและวิธีการที่มีผู้ศึกษาไว้ในเอกสารต่าง ๆ
4. วิเคราะห์ลักษณะกลวิธีการนำเสนอของพระธรรมเทศนา โดยศึกษาเนื้อหาของพระธรรมเทศนาที่ละสำนวน และวิเคราะห์ที่ละสำนวนว่ามีกลวิธีเสนอเนื้อหาอย่างไร โดยอาศัยเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอเนื้อหาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์
5. เสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำสารนิพนธ์

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิเคราะห์พระธรรมเทศนาได้อย่างดีนั้นผู้วิจัยจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเทศนา และกลวิธี ต่าง ๆ ในการนำเสนอพระธรรมเทศนา ในบทความนี้จึงจะเสนอความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแสดงธรรมเทศนาและกลวิธีต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์

พระธรรมปิฎก (2543 : 73-74) ได้รวบรวมความหมายของเทศนาไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม สรุปได้ว่าการเทศนามี 2 ความหมาย คือ เทศนาเป็นการแสดงธรรม การชี้แจงแสดงความ เทศนาในความหมายนี้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ บุคคลาธิษฐานเทศนา หรือเทศนาที่มีบุคคลเป็นที่ตั้ง เทศนาอ้างคน แสดงโดยยกคนขึ้นอ้าง ยกคนเป็นหลักฐานในการอธิบายกับ ธรรมาธิษฐานเทศนาหรือการเทศนาที่มีธรรมเป็นที่ตั้ง เทศนาอ้างธรรม แสดงธรรมโดยยกหลักหรือตัวสภาวะขึ้นอ้าง ส่วนเทศนาอีกความหมายหนึ่งคือ การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะเช่นเดียวกัน คือ สมมติเทศนา การเทศโดยสมมติ แสดงตามความหมายที่รู้ร่วมกันหรือยอมรับกันของชาวโลก เช่นว่า บุคคล สัตว์หญิงชาย กษัตริย์ เทวดา เป็นต้น และปรมัตถเทศนา เทศนาโดยปรมัตถ์ แสดงตามความหมายของสภาวะธรรมแท้ เช่นว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชันธะธาตุ อายตนะ เป็นต้น

ในการเทศนาธรรมจะมีการสอน 4 วิธีด้วยกันหรือที่เรียกว่าเทศนาวิธี 4 (พระธรรมปิฎก. 2543 : 158 – 159) คือ

1. สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดง เหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปเห็นกับตา
2. สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งใดควรปฏิบัติหรือชวนหัดธรรม ก็แนะนำหรือบรรยายให้ทราบซึ่งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือธรรมหรือนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตสนา ระวังให้อาจอหญาแก่ล้าวกล้า คือปลูกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก
4. สัมปหังสนา ปลูกบประมาณใจให้ชัดขึ้นร่าเริง คือบำรุงใจให้สดชื่นเบิกบานโดยชี้ให้เห็น ผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวัง และร่าเริงเบิกบาน

เทศนาวิธี 4 นี้ แท้จริงก็คือกลวิธีโน้มน้าวใจในการฟังธรรมเทศนา พระธรรมปิฎก (2543 : 159) กล่าวถึงกลวิธีของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นกลวิธีการโน้มน้าวใจแบบสั้น ๆ ว่า ชี้ให้เห็นชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลูกให้ร่าเริง

การเทศนาธรรมที่จะให้ผู้ฟังสนใจและนำไปปฏิบัติจึงต้องอาศัยกลวิธีการโน้มน้าวใจให้ผู้ฟัง เห็นจริง การโน้มน้าวใจจะต้องเป็นการกระตุ้นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์โดยจะต้องใช้หลัก 2 ประการ คือ

1. การโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อ และคล้อยตาม โดยการกระตุ้นที่ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์หรือความปรารถนาของมนุษย์
2. พูดยโน้มน้าวชักชวนให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจว่าสิ่งที่เราพูดแนะนำให้เขาเชื่อถือหรือกระทำตามนั้น สามารถตอบสนองความต้องการของเขาได้

การโน้มน้าวใจเป็นศิลปะเฉพาะตัวบุคคล กลวิธีที่บุคคลจะสามารถโน้มน้าวใจผู้อื่นนั้น กลวิธีที่สำคัญ มี 6 วิธี (กรมวิชาการ. 2541 : 111 – 114) ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะนำไปวิเคราะห์ คือ

1. แสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของบุคคลผู้โน้มน้าวใจ บุคคลที่มีความรู้จริง มีคุณธรรม และมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ย่อมจะได้รับความเชื่อถือ เมื่อบุคคลนั้นประสงค์จะโน้มน้าวใจผู้อื่นก็จะสำเร็จได้โดยง่าย
2. แสดงให้เห็นความหนักแน่นของเหตุผล การโน้มน้าวใจที่จะประสบผลสำเร็จ ผู้โน้มน้าวใจจะต้องแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า เรื่องที่ตนกำลังโน้มน้าวใจอยู่นั้น มีเหตุผลหนักแน่น และมีค่าควรแก่การยอมรับแท้จริง
3. แสดงให้ประจักษ์ถึงความรู้สึกและอารมณ์ร่วมกัน บุคคลที่มีความรู้สึกร่วมกันจะทำให้โน้มน้าวใจได้ง่าย ดังนั้นการแสดงให้เห็นว่าผู้ส่งสารมีอารมณ์ร่วมก็จะทำให้การโน้มน้าวใจได้ผล
4. แสดงให้เห็นทางเลือกทั้งทางดีด้านเสีย

5. สร้างความหรรษาให้แก่ผู้ฟัง
6. เราให้เกิดอารมณ์อย่างแรงกล้า

กลวิธีในการโน้มน้าวใจที่กล่าวมาผู้เทศนาสามารถนำไปใช้ในการแสดงธรรมเทศนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการนำเสนอเนื้อหาก็เป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้ผู้คนสนใจในเรื่องที่จะเทศนาได้เป็นอย่างดี

การนำเสนอเนื้อหาหรือการขยายความเนื้อเรื่องนี้ สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (รัตนภรณ์ บางจรัส. 2537 : 7-8 ; อ้างอิงจาก สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. 2529 : 70 - 73) ได้กล่าวมีวิธีการขยายความเนื้อเรื่องไว้ 10 วิธี ดังนี้

1. ขยายความโดยการให้คำนิยาม
 2. ขยายความโดยการยกตัวอย่างประกอบ
 3. ขยายความโดยการเปรียบเทียบ
 4. ขยายความโดยการชี้ให้เห็นสิ่งที่แตกต่างหรือตรงกันข้าม
 5. ขยายความโดยการแสดงเหตุและผล
 6. ขยายความโดยการอ้างถึงตัวบุคคล สถานที่จริง ๆ หรือข้อมูลสถิติต่าง ๆ มาประกอบการอธิบาย
 7. ขยายความโดยการยกเอาถ้อยคำ ข้อความ สำนวน คำพังเพย สุภาษิต ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่พูดมาอ้างอิง
 8. ขยายความโดยการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ หรือนิทานที่เป็นข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องที่พูด
 9. ขยายความโดยใช้คำถาม เพื่อสร้างความสนใจ และกระตุ้นให้ผู้ฟังคิดแสวงหาคำตอบ
 10. ขยายความโดยใช้สื่อทัศนอุปกรณ์ เช่น แผนภูมิ แผนที่ รูปภาพ ฯลฯ
- จากเอกสารและข้อสรุปผู้วิจัยจะสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะและกลวิธีการนำเสนอพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้เป็นอย่างดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในสังคมไทยมีพระนักเทศน์หลายรูปที่มีชื่อเสียงในการเทศนาธรรมและแสดงปาฐกถาธรรม เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) พระธรรมโกษาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) พระพิศาล ธรรมพาทิ (พระพยอม กัลยาโณ) ฯลฯ พระนักเทศน์ที่กล่าวมานี้แต่ละรูปมีกลวิธีที่ให้ประชาชนสนใจในหลักธรรมะ จนมีผู้สนใจวิจัยเกี่ยวกับกลวิธีในการแสดงธรรมของพระคุณเจ้าเหล่านี้ ได้แก่ นิ กิจ พลายนุ่ม ได้วิเคราะห์วรรณกรรมของพุทธทาส ไว้ในปี พ.ศ. 2523 โดยศึกษาปรัชญาศาสนา การตีความและการใช้ถ้อยคำสำนวน ผลการศึกษาพบว่าในวรรณกรรมของพุทธทาส มีปรัชญาที่สำคัญหลายศาสนาด้วยกัน เช่น ปรัชญาพุทธศาสนา ศาสนาฮินดู ศาสนาเชน การตีความธรรมมี 2

ประเภท คือ การตีความในแง่บุคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน ในด้านการใช้คำมักใช้คำศัพท์ซ้ำ ๆ มีศัพท์ภาษาอังกฤษและรูปร่างไปด้วยศัพท์เฉพาะแต่ลีลาการสอนมีชีวิตชีวา และท้าทายความคิดอย่างยิ่ง ท่านใช้ภาษาง่าย ๆ แต่กินความลึกซึ้ง

สมบัติ เสริมศิลป์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องวรรณกรรมคำสอนพระพยอม กัลยาโณ ไว้เมื่อ พ.ศ. 2529 โดยศึกษา 3 ด้าน คือศึกษาธรรมะ ศึกษากลวิธีการเสนอธรรมะ และศึกษาทัศนะของพระพยอม ในด้านกลวิธีการนำเสนอธรรมะ ผู้วิจัยศึกษา 3 หัวข้อ คือ การขึ้นคำนำ การเสนอหลักธรรมแก่ผู้ฟัง การสรุปเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า ธรรมะที่ใช้สอนมากที่สุดได้แก่ อบายมุข 6 และความเพียร ด้านกลวิธีการเสนอธรรมะพระพยอม จะให้ความสำคัญในการกล่าวนำและสรุปเรื่อง ส่วนการเสนอธรรมะนั้น ท่านจะแทรกธรรมะลงไปในตัวอย่าง นิทาน ประสพการณ์ ส่วนทัศนะของพระพยอมที่เด่นชัดคือ ข้าราชการต้องมีความซื่อสัตย์ ประหยัดและมุ่งรับใช้ประชาชนอย่างแท้จริง

ในปี พ.ศ. 2537 รัตนภรณ์ บางจริง ได้วิเคราะห์ปาฐกถาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) พบว่าการนำเสนอธรรมของท่าน มีกลวิธีในการนำเสนอ 4 วิธี คือ การเสนอโดยใช้คำพูดเชื่อมโยง การเสนอโดยใช้ตัวอย่าง การเสนอโดยตรง และการนำเสนอโดยอาศัยแนวเทียบ วิธีที่ท่านใช้มากที่สุด คือ การใช้การพูดเชื่อมโยงจากเหตุการณ์หรือเรื่องราวจากหลักธรรมที่ต้องการจะสอน รองลงมาคือการเล่าเรื่องของบุคคลที่ประพฤติธรรม หรือเล่าเรื่องจากประสพการณ์ที่ได้พบเห็นจากการเดินทางไปต่างประเทศบ้าง ในประเทศบ้าง และการเล่าเรื่องที่ได้รับมาเป็นตัวอย่างทั้งในทางดีและทางไม่ดี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นเอกสารและงานวิจัยที่นำมาเป็นพื้นฐานในการวิจัย พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

บทที่ 2

การใช้ภาษาในพระธรรมเทศนา

พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นพระธรรมเทศนาที่ใช้เทศนาในพิธีที่สำคัญยิ่ง ดังนั้นผู้แสดงจึงได้เลือกใช้คำเพื่อสื่อความหมายต่าง ๆ ให้ได้ผลดีที่สุดเหมาะสมแก่บุคคล โอกาสและสถานที่ ทั้งยังเรียบเรียงสำนวนโวหารให้แจ่มแจ้งสละสลวย เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความประทับใจและคล้อยตามด้วย พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นการแสดงธรรมในงานของเจ้านายชั้นสูงของประเทศที่มีผู้ฟังเป็นบุคคลชั้นสูงของประเทศจึงมีการใช้คำ การเรียบเรียงประโยค การใช้โวหารเพื่อให้สอดคล้องกับบุคคล โอกาสและสถานที่ดังกล่าวข้างต้น

การศึกษาพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จะศึกษาวิเคราะห์โดยอาศัยองค์ประกอบทางการสื่อสารเป็นแนวดังต่อไปนี้

1. การใช้คำ
2. การเรียบเรียงประโยค
3. การขยายความ

1. การใช้คำ

คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส (2538 : 123 – 124) ได้เสนอวิธีการสรรหาคำใช้ของกวีว่า ควรศึกษาในแง่ต่อไปนี้

1. คำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและสถานการณ์ของบุคคล
2. การเลือกเสียงของคำและการเล่นคำ
3. คำที่มีความหมายเจาะจงเฉพาะที่
4. คำภาษาถิ่น ซึ่งมักจะใช้ในกรณีที่ต้องการความจริง และใกล้ชิดกับสภาพความเป็นจริง

ตามสถานการณ์

การสรรคำทั้ง 4 ประการนี้จะใช้เป็นหลักในการศึกษาพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

จากการศึกษาพบว่า การใช้คำในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีลักษณะการใช้คำ ดังนี้

- 1.1 การใช้คำราชาศัพท์
- 1.2 การใช้คำศัพท์ทางศาสนา
- 1.3 การใช้คำศัพท์และสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤต
- 1.4 การใช้คำโดยการหลាក់คำ

1.1 การใช้คำราชาศัพท์

คำราชาศัพท์ เป็นคำที่ใช้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินพระบรมวงศานุวงศ์ และยังรวมหมายถึงคำที่ใช้กับพระภิกษุสงฆ์ด้วย ในการใช้คำราชาศัพท์จะพบว่ามีผู้ใช้ทั้งผู้ที่ส่งสารคือพระภิกษุผู้เทศนา สารหรือเนื้อหาที่เทศนา และผู้รับสารหรือผู้ที่มาฟังพระธรรมเทศนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 การใช้คำราชาศัพท์ของผู้ส่งสาร

ในการใช้คำราชาศัพท์ของผู้ส่งสาร ซึ่งในที่นี้เป็นพระภิกษุ ดังนั้นจึงมีการใช้คำให้เหมาะสมแก่ตัวผู้ส่งสารหรือพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนา ซึ่งในพระธรรมเทศนาคือ จะมีการใช้คำสรรพนามแทนตัวผู้พูด ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 จะใช้คำว่า อาตมาภาพ อาตมะ หรือ อาตมา ดังตัวอย่างในพระธรรมเทศนาของ พระธรรมโกศาจารย์ พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ จะมีใช้คำว่า อาตมาภาพ ในการกล่าวในการขึ้นต้นพระธรรมเทศนา

ณ บัดนี้ อาตมาภาพจะได้วิสัชนาเรื่องเกี่ยวกับธรรมะอันเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องประดับพระปัญญาบารมีอันล้นเกล้าเพื่อทักษิณานุประทานที่มหาราชปิตรพระราชสมภาร และราชบริวารได้ทรงกระทำ เพื่ออุทิศส่วนบุญคุณนี้ถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน)

บัดนี้ อาตมาภาพจักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในสังฆารัมภกถา ประารภถึงสังฆาร่างกาย...

(พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ : สังฆารัมภกถา)

ในการใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 แทนตัวผู้พูดยังมีใช้ในคำขึ้นต้นพระธรรมเทศนาอีกกรณีหนึ่ง คือการขึ้นต้นในการขึ้นต้นแบบถวายพระพร จะมีการใช้คำว่า อาตมะ ในคำขึ้นต้นแบบนี้ซึ่งเป็นการแสดงถึงตัวผู้เทศนา เช่นในพระธรรมเทศนา พุทธาครกถา ของพระราชวิสุทธิเวที

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชเจ้าทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาในพุทธาครกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ถักรับพระราชทานถวายวิสัชนาไม่ต้องตามไวยากรณ์ในพระธรรมเทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มีสติปัญญาอ่อน ขอถวายพระพร

(พระราชวิสุทธิเวที : พุทธาครกถา)

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 ของพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาที่แสดงตนว่าเป็นผู้เทศนาพระธรรมเทศนานั้น

นอกจากการใช้สรรพนามแทนตัวพระภิกษุผู้เทศนาแล้ว ยังมีพระธรรมเทศนาอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่มีการใช้คำแทนตัวผู้พูด ในพระธรรมเทศนาเหล่านี้พระผู้เทศนาจะเทศนาเนื้อหาของพระธรรมเลยไม่มีการกล่าววาทะแทนตัวก่อนการเทศนา แต่จะมีการใช้คำขึ้นต้นว่า “บัดนี้” เพื่อแสดงการเริ่มต้นเทศนา ในการเทศนาแบบนี้พระผู้เทศนาจะละคำสรรพนามแทนตัวเอง โดยผู้ฟังพระธรรมเทศนาจะรู้จากการสื่อสารเฉพาะหน้า เช่นในพระธรรมเทศนา มงคลภาสิตเทศนา ของพระราชกิตติเมธี ดังนี้

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณเฉลิมพระราชศรัทธาประดับพระปัญญาบารมี อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมอุตสาหกรรมผลิตยาแผนปัจจุบัน...

(พระราชกิตติเมธี : มงคลภาสิตกถา)

หรือในพระธรรมเทศนา จีรปาวาสกถา ของพระราชรัตนโสภณ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับพระธรรมเทศนาของพระราชกิตติเมธี ดังตัวอย่าง

บัดนี้ จักพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาจีรปาวาสกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลทักษิณานุประทาน ...

(พระราชรัตนโสภณ : จีรปาวาสกถา)

1.1.2 การใช้คำราชาศัพท์ในตัวสารหรือเนื้อหา

การใช้คำราชาศัพท์ในตัวสารหรือเนื้อหา จากการศึกษาพบว่ามีการใช้คำราชาศัพท์อยู่ 2 ลักษณะ คือ

1.1.2.1 การใช้คำราชาศัพท์เมื่อกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

1.1.2.2 การใช้คำราชาศัพท์ในเนื้อหาที่เป็นชาดก

1.1.2.1 การใช้คำราชาศัพท์เมื่อกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ในตัวสารหรือในเนื้อหาที่แสดงนั้นพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาจะมีการกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งเนื้อหาธรรมที่แสดงนั้นส่วนใหญ่จะแสดงถึงพระราชกรณียกิจ พระราชประวัติ ผู้ที่เสด็จสวรรคตแล้วเพื่อเป็นแบบอย่างให้ผู้ฟังเป็นแนวทางในการปฏิบัติและรำลึกถึงความดีของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

การใช้คำราชาศัพท์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

การใช้นามราชาศัพท์ ซึ่งเป็นนามที่เรียกชื่อสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าแผ่นดิน พระเหสี และพระบรมวงศานุวงศ์ การใช้นามชนิดนี้ถ้าเป็นที่ยกย่องจะใช้คำว่า พระบรม พระมหา พระราช เครื่องราช พระ หน้าหน้า ในพระธรรมเทศนานี้พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการใช้นามราชาศัพท์อยู่ทั่วไปเมื่อกล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เช่นการใช้คำว่า พระบรมโกศ พระบรมศพ ซึ่งเป็นการใช้นามราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับเจ้านายที่ทรงลงมาจากพระมหากษัตริย์ เช่น

สมเด็จพระบรมราชชนนีในพระบรมโกศพระองค์นั้น ทรงเพียบพร้อมด้วยพระปुพเพกต ปุญญา คือ ทรงมีบุญบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่บรรพชาติ...

(พระศรีปริยัติโกศล : พรหมมัทธกถา)

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในธรรมจาริกถา ถวายแด่พระเดชพระคุณระดับพระปญญาบารมี... บำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี...

(พระศรีสิทธิมนุญ : ธรรมจาริกถา)

นอกจากนี้ยังมีการใช้นามราชาศัพท์ ที่ใช้กล่าวเรียก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งเป็นพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า “สมเด็จพระบรมราชชนนี” “พระราชมารดา” เช่น

การที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงมุ่งช่วยเหลือพสกนิกรที่เดือดร้อนไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย พระวรกายอย่างนี้ ก็เนื่องด้วยเข้าใจสภาพชีวิตของคนจนได้ดี...

(พระราชวิสุทธิดิลก : มัตตาสุขปริจาควิบูล สุขกถา)

จากที่กล่าวข้างต้นยังมีการใช้นามราชาศัพท์ซึ่งเป็นนามทั่วไปในพระธรรมเทศนานี้อยู่เสมอเมื่อกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนั่น ในเวลาที่ทรงพระชนม์อยู่ ทรงพระคุณสมบัติเป็นเอกประการเหลือจะรำพัน กล่าวสั้น ๆ คือ พระองค์ทรงดำรงพระชนม์อยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก โดยฐานเป็นพระชนนีที่ดี พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจนั้น ๆ ครบถ้วนทุกประการ ไม่มีใครพึงติได้ว่าเป็นผู้บกพร่องเลยไป มีแต่ได้รับความสรรเสริญว่า ชีวิตของพระองค์ไม่ลาจากประโยชน์ ดังนี้ พระองค์ทรงมีพระทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงหวั่นไยในความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป ได้เสด็จออกสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรตามจังหวัดต่าง ๆ อยู่เป็นนิตย์ แม้จะเป็นที่ทางไกลทุรกันดาร ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จออกไปจนถึง...

(พระกวีวรรณ : สารธรรมกถา)

จากสำนวนของพระกวีวรรณ เห็นได้ว่าการใช้นามราชาศัพท์ทั่วไปหลายคำที่เกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เช่น พระชนม์ พระชนนี พระทัย เป็นต้น

การใช้นามราชาศัพท์ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นยังมีการใช้นามราชาศัพท์อีกลักษณะหนึ่งคือ การใช้นามราชาศัพท์ที่เกี่ยวกับพระราชพิธี

พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีการใช้นามราชาศัพท์ที่เกี่ยวพระราชพิธีพระบรมศพหลายคำ เช่น พระราชกุศล ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทักขิณานุปทาน พระราชกุศลทักขิณานุปทานกิจ อุทิศส่วนกุศลถวาย หลังทักษิณาทก ซึ่งคำทั้งหลายเหล่านี้เป็นคำที่เกี่ยวกับการทำบุญในงานศพทั้งสิ้น ดังตัวอย่าง

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณพระระดับพระ ปัญญาบารมีอนุรูปแก่พระราชกุศลราศีทักขิณานุปทานกิจ ซึ่งสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ...

(พระราชสิทธิโมลี : อภินพปัจจุเวกขณโกถา)

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในปิยกรณธรรมกถา ฉลองพระเดช พระคุณพระระดับพระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลทักขิณานุปทานกิจที่สมเด็จพระบพิตรพระ ราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทยประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายแด่ พระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามประเพณีนิยมทางศาสนา

ก็แล สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงบริบูรณ์ด้วยพระคุณธรรมอัน เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ประชาชนชาวไทยทุกถ้วนหน้าเคารพบูชาสักการะอันสูงส่ง ตั้งแต่ยังพระชนมายุ เป็นต้นมา แม้เสด็จสวรรคตแล้ว ประชาชนชาวไทยทั้งในและนอกประเทศต่างเศร้าโศกาอาดูรทุกถ้วน หน้า ซึ่งแสดงออกด้วยความเคารพบูชาสักการะปรากฏเป็นรูปธรรมที่เด่นชัด ด้วยการจัดบำเพ็ญกุศล อุทิศถวายและด้วยเดินทางมาถวายสักการะพระบรมศพอย่างมาตลอดมา

(พระราชเมธี : ปิยกรณธรรมกถา)

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในศีลกถาฉลองพระเดชพระคุณพระระดับ พระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลพิธีทักขิณานุปทานกิจ ที่สมเด็จพระบพิตรทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตในการบำเพ็ญกุศลแก่สมเด็จพระศรีนคริน ทราบรมราชชนนี...

(พระเทพวิสุทธิโสภณ : ศีลกถา)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาเห็นได้ว่าพระภิกษุผู้เทศนามีการเลือกใช้นามราชาศัพท์ให้เหมาะสม กับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและพระราชพิธีพระบรมศพ

นอกจากการใช้นามราชาศัพท์ทั่วไปในการกล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราช ชนนีแล้วพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนายังมีการใช้คำราชาศัพท์ที่เป็นคำนำหน้าพระนาม ซึ่งหมายถึง คำที่นำหน้าพระนามเพื่อแสดงว่าบุคคลผู้นี้ดำรงพระยศใด

คำนำหน้าพระนามที่ปรากฏในพระธรรมเทศานี้ จะเป็นคำนำหน้าพระนามที่ใช้กับพระราชาชนนี้ โดยจะใช้คำว่า สมเด็จพระ นำหน้าเพื่อแสดงพระยศ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เช่น

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมบพิตร ทรงดำรงมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา เชื้อกรรม การกระทำ เชื้อผลกรรม ผลอันเกิดจากการกระทำนั้น จึงทรงมุ่งมั่นมุ่งหมายทำสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่พสกนิกรทั่วหน้า ...

(พระราชกิตติเมธี : มงคลภาษิตเทศนา)

สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นพระราชบุพการีที่ประเสริฐของพระโอรสธิดา ทรงทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงรักษาจนพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ทรงเจริญอย่างงดงาม พระโอรสที่เป็นสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้ง 2 พระองค์ ทั้งนี้ เพราะทรงได้ดำรงอยู่ในฐานะพระมารดา ทรงสงเคราะห์พระโอรสธิดา ตามหลักพระพุทธศาสนาราชประเพณีอันดีงามเป็นเบื้องต้น และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อปวงชนชาวไทยเป็นอเนกอนันต์สุดพรรณนาพระราชภาระทั้งมวลล้วนเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งนั้น กล่าวสั้นคือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงดำรงพระชนมชีพอยู่โดยธรรม ทรงเจริญพระธรรมด้วยการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ...

(พระกิตติสารเมธี : บุตตสังคหกา)

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา สอนองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมีเนื่องในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมถวายพระราชกุศลพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงคุณอันประเสริฐนับเป็นพระมหากษัตริย์คุณหาที่สุตมิได้...

(พระราชธรรมเจติยาจารย์ : สัพพะ ปาปัสสะ อกรรมังกกา)

นอกจากนี้ยังมีการเรียกพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยจะเป็นการเรียกพระนามที่ได้สถาปนาอิสริยยศ คือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี การเรียกพระนามนี้จะปรากฏอยู่ทุกสำนวน ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนั้น ทรงดำรงชีวิตโดยยังลึกในพื้นฐานของชีวิตด้วยความไม่ประมาททุกขั้นตอน ไม่ว่าขณะไหน อย่างไร ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท...

(พระสุเมธาธิบติ : ชีวิตมุตมกกา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ผู้เป็นที่รักของปวงชน ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์สุขอันยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ประเทศชาติและประชาชนเหลือจะนับประมาณ...

(พระราชรัตนโสภณ : วิรปาวาสกกา)

สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จสถิตอยู่ในฐานะที่ทรงเป็นครู

ฐานียบุคคลของปวงชนชาวไทย มีพระราชกมลปรารถนาแต่ที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง...

(พระราชรัตนดิลก : สังคหวัตถุฎกเถา)

...สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ได้ทรงสมบูรณด้วยพระปริชา 3 ประการนี้ครบถ้วนไม่บกพร่อง...

(พระราชรัตนโมลี : อตตสมมาปณิธิฎกเถา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงบำเพ็ญประโยชน์กิจมากมายเป็นอเนกประการนับแต่ประโยชน์ต่อพสกนิกร อัดตัตถจริยา ประโยชน์ที่บำเพ็ญต่อพระองค์เอง และญาติตถจริยาทั้งประโยชน์ต่อประยูรญาติ ด้วยประการฉะนี้...

(พระปริยัติโกศล : อาทุเนยยจริยาฎกเถา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมบพิตร ทรงดำรงมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา เชื่อกรรม การกระทำ เชื่อผลกรรม...

(พระราชกิตติเมธี : มงคลภาษิตเทศนา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงสถิตอยู่ในที่สมเด็จพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และเป็นที่เคารพรักของประชาชนทั้งสองพระองค์...

(พระญาณเวที : ทูลลกภกเถา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระปฏิปทาและพระกรณียกิจที่อิงอาศัยคุณธรรมดังได้รับพระราชทานถวายวิสัยนามา...

(พระราชญาณปริชา : สาสนานุสติฎกเถา)

นอกจากการเรียกพระนามตามพระอิสริยยศแล้ว ยังมีการเรียกพระนามที่ประชาชนได้กล่าวและยกย่องว่า “สมเด็จพระย่า” ซึ่งเป็นการสร้างคำจากราชศัพท์และคำสามัญ และคำว่า “แม่ฟ้าหลวง” ซึ่งเป็นพระนามที่ชาวไทยภูเขากวายเป็นนามเป็นสามัญ

การใช้พระนามที่เป็นสามัญนี้ จะพบว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาต้องการที่จะให้ผู้ฟังรู้สึกไม่ห่างกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมากนักให้ความรู้สึกเหมือนว่าสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นสมาชิกของครอบครัว ดังตัวอย่าง

ด้วยสำนึกในพระกรุณาธิคุณที่สมเด็จพระย่าได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ประเทศชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ และพสกนิกรชาวไทยเป็นอันมาก จนยากที่จะนำมาพรรณนาให้สิ้นสุดได้...

(พระอ:

พระราชปฏิปทาจริยาวัตรในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี “สมเด็จพระย่า” ของแผ่นดินไทยนั้นงดงามเรียบง่าย ปานดวงจันทร์วันเพ็ญ ฉะนั้น เมื่อพระองค์ยังพระชนม์อยู่ก็ทรงเป็นที่รักของประชาชนตลอดทั้งสมณชีพราหมณ์ ครั้นเสด็จสวรรคตแล้ว ยิ่งแสดงอย่างเด่นชัดว่า เขาเหล่านั้นมีความรักความเคารพเป็นอย่างล้นพ้น มีความอาลัยโศกเศร้า พราหมณ์นาพระเกียรติคุณทั่วทุกหนทุกแห่งตลอดไปถึงต่างประเทศ ทั้งทวยเทพเทวดาก็ยังแสดงอาลัยอาวรณ์ไปรยปรายสายฝนลงมาพร่างพรमทุกวัน ...

(พระธรรมราชานุวัตร : สุราชวัดฤกฤ)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระย่า แม่ฟ้าหลวง ทรงห่วงใยต่อไพร่ฟ้า ทรงใช้สติปัญญา เมตตาธรรมทางพระศาสนา บำเพ็ญสมาธิภาวนา เข้าช่วยเมื่อหมู่ชนมีปัญหา และทรงใช้ธรรมโอสฤเป็นคัวยาเข้าแก้ไข ทำให้ผู้ป่วยได้กำลังใจ ต่างได้มอบกายถวายชีวิตไว้ได้เบื่องพระบาทของพระองค์ท่าน ด้วยการเทิดทูนบูชาไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมชั่วนิรันดร์”

(พระวิมลปัญญาภรณ์ : สปริสธรรมกฤ)

ณ บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาในอัครสัมาปณิธิกฤ เพื่อฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาภรณ์ ในการพระราชกุศลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมาคมธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีผู้ได้เสด็จสวรรคตแล้ว เป็นส่วนบุพเพตพลีธรรมบรรณาการ เมื่อสมเด็จพระย่ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น ทรงตั้งพระองค์ชอบประกอบด้วยทางโลกทางธรรมทั้ง 2 ประการ...

(พระราชปริยัติวิธาน : อัครสัมาปณิธิกฤ)

นอกจากนี้พระภิกษุผู้เทศนายังมีการใช้สรรพนามราชาศัพท์ในการกล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีอีกด้วย โดยใช้บุรุษสรรพนามว่า “สมเด็จพระบรมพิตร” นำหน้าพระนาม

การใช้สรรพนามนี้จะพบว่าการใช้ทุกสำนวนเมื่อมีการกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังตัวอย่าง

ณ บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาในอัครสัมาปณิธิกฤ เพื่อฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาภรณ์ ในการพระราชกุศลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมาคมธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีผู้ได้เสด็จสวรรคตแล้ว เป็นส่วนบุพเพตพลีธรรมบรรณาการ...

(พระราชปริยัติวิธาน : อัครสัมาปณิธิกฤ)

...สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหรรษาราชธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ มีพระบรมราชานุญาตให้ “สมาคมธุรกิจสัมพันธ์” จัดบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานบุพเพตพลีกรรม น้อมอุทิศถวายสมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี...

(พระเทพกิตติเมธี : กิตติกฤ)

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงพร้มพร้อมด้วยความเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้รู้เหตุผลและกาลเวลา...

(พระธรรมคุณาภรณ์ : สัปปริสธรรมกถา)

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์นั้น ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นปฐนีบุคคล ควรแก่การเคารพสักการะอย่างยิ่ง เพราะทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งที่เป็นอดีตสมบัติและปรกติสมบัติ...

(พระกิตติสารสุธี : ปัญญาชีวีกถา)

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงกอปรด้วยพระคุณธรรม คือ อุตตสัมมาปณิธิและปุพเพกตบุญญา...

(พระมหาเรวัตร : ขันติกถา)

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้เป็นมิ่งขวัญของสยามประเทศและสยามมิกชนทุกหมู่เหล่า ทรงอุปถัมภ์เพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก...

(พระเทพสุเมธมุนี : เถรกรรมธรรมกถา)

นอกจากการใช้สรรพนาม “สมเด็จพระบรมพิตร” แล้วยังมีการใช้บุรุษสรรพนามซึ่งเป็นสรรพนามแทนผู้ที่เรากล่าวถึง ซึ่งพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาได้มีการเลือกใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 เมื่อกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยจะใช้คำว่าพระองค์ แทน

จากการศึกษาพระธรรมเทศนาทั้งหมดจะพบว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาจะมีการใช้สรรพนาม “พระองค์” ทุกสำนวนที่กล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยใช้กล่าวแทนนาม สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อมีการกล่าวพระนามไปแล้วทั้งนี้เพราะมิให้เป็นการกล่าวซ้ำซากจำเจ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงพระปรีชาสามารถ ในกิจการทั้งทางโลกและทางธรรม เวลาทรงพระชนม์อยู่เป็นปกติ ก็ทรงพระอุตสาหะในพระราชกิจอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนประเทศชาติ ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดพระมหากษัตริย์ไทยถึง 2 พระองค์ พระเมตตาพระกรุณาเพื่อแผ้วถางชนชาวไทยภูเขาและประชาชนทั่วไป จนทรงได้รับพระสมัญญานามว่า “สมเด็จพระย่า และแม่ฟ้าหลวง” จากปวงตำรวจตระเวนชายแดนและชาวไทยภูเขา นับว่าพระองค์ทรงเป็นธรรมจารีนาวิรัตน์ เมื่อพระองค์เสด็จจรไล ยังความอาลัยให้เกิดแก่ดวงจิตของพสกนิกรทุกหมู่เหล่า...

(พระศรีสิทธิมุนี : ธรรมจารีกถา)

ด้วยน้ำพระทัยอันเปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นนี้แล พลานุการทุกหมู่เหล่า
ทุกศาสนา ต่างพากันน้อมนำประกอบพิธีถวายพระราชกุศล ตามสติกำลัง ตามคตินิยม ความเชื่อถือ
แห่งตน โดยถือเป็นกำหนดว่า บุญกิริยาวัตถุส่วนใดก็ตาม ที่จะเป็นอนุคามินีติดตาม ส่องถึงพระองค์ได้

อย่างดีที่สุด ประเสริฐที่สุด มากที่สุดเท่าที่ตนจะบำเพ็ญให้เป็นไปได้...

(พระราชรัตนโมลี : อตตสมมาปณิกถา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น สมัยที่พระองค์ยังมีพระชนมชีพอยู่ พระ
องค์ท่านได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นอย่างมาก...

พระราชพิพัฒนามาภรณ์ : อนิมิตตธรรมกถา)

ในด้านการใช้คำกริยาราชศัพท์พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนา มีการใช้คำกริยาราชศัพท์ที่
เหมาะสมกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยมีการใช้กริยาราชศัพท์ที่เป็นราชศัพท์โดย
ตรง ซึ่งการใช้กริยาราชศัพท์นี้พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาได้ใช้ราชศัพท์ที่เป็นคำเฉพาะที่ใช้กับ
พระบรมวงศานุวงศ์ เช่นใช้คำว่า สวรรคต เสด็จสวรรคต ในการกล่าวถึง “การตาย” ของพระราช
ชนนี ดังตัวอย่าง

ด้วยพระธรรมเทศนาอภิธรรมเจดีย์มณี ครั้นพระราชชนนีเสด็จสวรรคต ปรากฏในดุสิตพิภพ
โบราณท่านจึงปรารภถึงคุณมารดาไว้ว่า...

(พระครูหมพรุฒิก : ตีโรกุตตะกัณฐะกถา)

ก็แล สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ที่ชาวไทยทุกถ้วนหน้า
เคารพบูชาสักการะอย่างสูงส่ง ตั้งแต่ทรงพระชนมายุเป็นต้น แม้เสด็จสวรรคตแล้ว ชาวไทยทั้งในและ
นอกประเทศต่างก็แสดงออกซึ่งความเคารพบูชาสักการะ...

(พระราชเมธี : ทิปกณธรรมกถา)

นอกจากตัวอย่างข้างต้นที่แสดงถึงการใช้กริยาราชศัพท์แล้วยังมีการใช้คำกริยาราชศัพท์
อื่น ๆ อีก เช่นคำว่า คำว่า พระราชสมภพ ซึ่งหมายถึงเกิด อภิเชกสมรส หมายถึงแต่งงาน ฯลฯ
คำราชศัพท์เหล่านี้จะปรากฏในทุกสำนวนเมื่อพระผู้เทศนากล่าวถึงสมเด็จพระศรีนคริน
ทราบรมราชชนนีทั้งที่เป็นส่วนพระประวัติและพระกรณียกิจดังตัวอย่าง

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2463 ขณะพระชนมายุ 20 พรรษา ก็ทรงได้รับอภิเชกสมรสเป็นพระชายาของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้น นับได้ว่าเป็นมหันตประโยชน์ในส่วนพระองค์...

(พระเมธีรัตนดิลก : ปุชณียปุชากถา)

สมเด็จพระบวรพิตร์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพรังพร้อมด้วยพระบุญญาธิการ

เป็นที่ปรากฏแจ้งชัด ดังที่เสด็จอุบัติพระราชสมภพเพียงไม่นานปี...

(พระราชรัตนเมธี : สังคหวัตถุฎา)

พระภิกษุผู้เทศนาเมื่อมีการกล่าวถึงพระประวัติพระกรณียกิจของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี การใช้คำกริยาที่เป็นคำสามัญ จะมีการใช้คำว่า "ทรง" นำหน้าคำกริยาสามัญ เพื่อให้เป็นคำราชาศัพท์ ดังเช่นคำว่า ก่อตั้ง บำเพ็ญ ศึกษา ฯลฯ ก็จะมีการเติมคำว่า "ทรง" นำหน้าเป็น ทรงก่อตั้ง ทรงบำเพ็ญ ทรงศึกษา ฯลฯ ดังตัวอย่าง

ก็แล สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ที่ชาวไทยทุกถ้วนหน้า เคารพบูชาสักการะอย่างสูงส่ง ตั้งแต่ทรงพระชนมายุเป็นต้น แม้เสด็จสวรรคตแล้ว ชาวไทยทั้งในและนอกประเทศต่างก็แสดงออกซึ่งความเคารพบูชาสักการะ...

(พระราชเมธี : ที่ปกรณธรรมกถา)

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์นั้น ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล ควรแก่การเคารพสักการะอย่างยิ่ง เพราะทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งที่เป็นอัครสมบัตินี้และปรหิตสมบัตินี้...

(พระกิตติสารสุธี : ปัญญาชีวิกถา)

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงกอปรด้วยพระคุณธรรม คือ อุตตัมมาปณินิธิและบุพเพกตบุญญา...

(พระมหาเรวัตร : ชันติกถา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนั้น ในเวลาที่ทรงพระชนม์อยู่ ทรงพระคุณสมบัตินี้เป็นอเนกประการเหลือจะรำพัน กล่าวสั้น ๆ คือ พระองค์ทรงดำรงพระชนม์อยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก โดยฐานเป็นพระชนนีก็ดี พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจนั้น ๆ ครบถ้วนทุกประการ ไม่มีใครพึงติได้ว่าเป็นผู้บกพร่องเลยกายไป มีแต่ได้รับความสรรเสริญว่า ชีวิตของพระองค์ไม่ลาจากประโยชน์ดังนี้ พระองค์ทรงมีพระทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงหวั่นในความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป ได้เสด็จออกสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรตามจังหวัดต่าง ๆ อยู่เป็นนิตย์ แม้จะเป็นที่หากไกล ทุกรันดาร ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จออกไปจนถึง...

(พระกวีวรรณ : สารธรรมกถา)

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นการใช้คำราชาศัพท์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระภิกษุผู้เทศนาจะมีการใช้คำราชาศัพท์ได้อย่างเหมาะสมตามลักษณะของสารหรือเนื้อหาที่กล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

1.1.2.2 การใช้คำราชาศัพท์ในเนื้อหาที่เป็นชาดก

ในเนื้อหาที่พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาเทศน์นั้น ในบางสำนวนมีการเทศน์เนื้อหาเกี่ยวกับชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้า พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการใช้คำราชาศัพท์เมื่อกล่าวถึงพระพุทธเจ้า

เมื่อถึงเวลาอันสมควร โจรทั้งสองก็พากันกลับบ้าน โดยที่โจรผู้กลับใจพึงธรรมจนสำเร็จพระอรียบุคคลไม่ได้อะไรกลับไปฝากลูกเมียที่บ้าน ฝ่ายโจรที่ตั้งใจทำโจรกรรมกลับได้สิ่งของเงินทองไปฝากลูกเมียที่บ้าน พร้อมกันนั้นก็ได้ออกจากบ้านไปกับภรรยาของตน มาพบกับโจรที่เป็นเพื่อนกันและพูดถากถาง เสียสติเพื่อนโจรกลับใจว่า เพราะท่านเป็นคนเฉลียวฉลาดเกินไปจึงไม่ได้อะไรๆ กลับมาบ้านแม่เพียงเท่าเมสิดงาเดียว สหายโจรกลับใจคิดว่า เจ้าเพื่อนนี้สำคัญตนผิดคิดว่าตนนั้นฉลาดแล้ว จึงได้นำเรื่องนี้กลับไปวัดเชตะวัน กราบทูลพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ทรงทราบ...

(พระราชวิสุทธิเวที : พุทธาครกถา)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าเมื่อมีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าจะมีการใช้คำราชาศัพท์ เช่นคำว่า กราบทูล และทรงทราบ

ในการเสนอเนื้อหาที่เป็นชาดกถ้าเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ หรือพระพุทธเจ้าพระผู้เทศนาก็จะมีการใช้คำที่เป็นคำราชาศัพท์ และมีการใช้คำให้แตกต่างจากคำธรรมดาที่ใช้ทั่ว ๆ ไปดังตัวอย่าง

...เรื่องนี้พินิจเห็นในตัวอย่างพระนางมัลลิกาเทวี พระอัครมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลในแคว้นโกศล มีข้อความโดยสังเขปว่า เมื่อพระนางได้ทอดพระเนตรเห็นสตรีบุรุษและสัตว์ทั้งปวงที่พระเจ้าปเสนทิโกศล มีพระราชบัญชาให้จับมามัดไว้ที่หลัก เพื่อจะฆ่าบูชาัญญแก่ลางร้ายตามคำแนะนำของพราหมณ์ปุโรหิต พระนางมีพระทัยหวั่นหวาดทรงดำริหาอุบายที่จะแก้ไขให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายพ้นจากมรณภัย จึงได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระองค์สิทรงปรารภนาที่จะดำรงพระชนม์อยู่ยืนนานในเนมาหลงเชื่อยคำแห่งพราหมณ์ผู้อันธพาลทำปัญญามิได้ จะมาผลาญชีวิตมนุษย์และสัตว์เป็นอันมาก เพื่อแลกเปลี่ยนพระชนม์ของพระองค์ ดังนี้ เมื่อเหตุเกิดมีควรแต่ที่จะเสด็จไปทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าสัพพัญญู รู้แจ้งเหตุทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ทันใดนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงระลึกขึ้นได้ จึงรีบเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคทูลเหตุตั้งแต่ต้นจนจบอาสน พระผู้มีพระภาคประทานพระธรรมเทศนาให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบไปตามเป็นจริงและรู้สึกพระองค์ในเรื่องนั้น ครั้นเสร็จจากที่เฝ้า จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานปล่อยมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายพ้นจากพันธนาการ กลับไปสู่ถิ่นฐานบ้านเรือนแห่งตน ๆ...

(พระเทพสุธี : สารธรรมกถา)

จากตัวอย่างพระธรรมเทศนาของพระเทพสุธีจะเห็นว่ามีการเลือกใช้คำราชาศัพท์กับพระพุทธเจ้าและกษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เช่น พระองค์ พระชนม์ ทูลถาม กราบทูล เสด็จ พระราช

ดำรงส ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการเลือกใช้คำที่แตกต่างจากการใช้คำธรรมดาทั่วไปเพื่อให้เห็นศักดิ์ของคำและการให้ความรู้สึกกับเรื่องที่เล่า เช่น คำว่า มรณภัย เหตุตั้งแต่ตนจนอวสาน เปลื้องมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายพ้นจากพันธนาการ เป็นต้น

1.1.3 การใช้คำราชาศัพท์กับผู้รับสาร

จากการใช้คำราชาศัพท์ทั้งตัวผู้ส่งสารคือพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนา และสารหรือเนื้อหาที่เกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีแล้ว ผู้รับสารก็เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ส่งสารจะต้องใช้คำราชาศัพท์ให้ถูกต้อง ในที่นี้ผู้รับสารหรือผู้ฟังคือ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชบริพาร แม้บางครั้งพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มิได้เสด็จมา แต่ก็มีผู้ที่ได้รับพระบรมราชานุญาต เป็นเจ้าภาพถวายพระราชกุศลถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังนั้นผู้ฟังพระธรรมเทศนาก็จึงเป็นบุคคลชั้นสูงของประเทศ ข้าราชบริพาร ข้าราชการ และผู้ที่มีฐานะความรู้ทางสังคมในระดับสูง

ในการเทศนาธรรมนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาสดับพระธรรมเทศนาอยู่เป็นประจำ หรือในบางครั้งก็พระองค์มิได้เสด็จพระราชดำเนินมา ก็ทรงมีพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าฯ ให้องค์กรหรือบุคคลสำคัญเป็นเจ้าภาพ ดังนั้นจึงเปรียบเสมือนว่าเป็นตัวแทนพระมหากษัตริย์ในการเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพ พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาจึงมีการใช้คำราชาศัพท์ทุกสำนวน ทั้งในการขึ้นต้นและการลงท้ายในพระธรรมเทศนา

ในการขึ้นต้นพระธรรมเทศนาพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการใช้คำราชาศัพท์ในการขึ้นต้นแบบถวายพระพรก่อนที่จะขึ้นอุเทศบทในกรณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินมา สดับพระธรรมเทศนา ดังตัวอย่าง

ขอถวายพระพรสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลชนมสุขทุกประการ จงมีแต่มหาบพิตรพระราชสมภาร
เจ้าพระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน)

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้จักพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี ถวายพระพรราชทานวิไลนาไป มิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบาย ในพระธรรมเทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

(พระเทพกิตติเมธี : กิตติกถา)

ในบางสำนวนที่ไม่มีการขึ้นต้นแบบถวายพระพรดังกล่าวพระผู้เทศน์ก็มีการใช้คำราชาศัพท์เมื่อมีการเทศนา โดยจะต่อจากอุเทศบท เช่น

“นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส”

ปญฺญาชีวิ ชีวิตฺมาตุ เสฏฺฐนฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสัชนาพระธรรมเทศนาในปญญาชีวิกถา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระราชกุศลบุญราศีส่วนธัมมัสสวนมัยปัจโจปการกิจ ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

(พระกิตติสารสุธี : ปญญาชีวิกถา)

หรือ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อดตทตถํ ปฺรตเถน พุทฺธาปิ น ทาปเย

อดตทตถมภิญฺญาย สทตถปสุโต ลียาติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสัชนาพระธรรมเทศนาในอรรถกถา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลธรรมสวนกิจ ที่สมเด็จพระบรมพิตรได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคม...

(พระศรีปริยัติสุธี : อรรถกถา)

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นไม่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินมาหรือไม่ก็ตาม พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาก็ใช้คำราชาศัพท์อยู่เสมอ

การใช้คำราชาศัพท์กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้รับสารนี้ พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการใช้คำราชาศัพท์ทั้งนามราชาศัพท์ทั่วไป และค่านามราชาศัพท์ที่เป็นคำเรียกพระนาม เหมาะแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่นการใช้นามราชาศัพท์ทั่วไป ดังตัวอย่าง

ณ บัดนี้จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสัชนาพระธรรมเทศนาอรรถกถา เพื่อฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี ในการพระราชกุศลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญอุทิศถวาย...

(พระราชปริยัติวิธาน : อรรถกถา)

จากตัวอย่างสำนวนของพระราชปริยัติวิธานมีการใช้ คำว่า พระราชทาน พระราชกุศล ซึ่งเป็นค่านามราชาศัพท์ทั่วไปในการเทศนาซึ่งเป็นการใช้แทนค่านามสามัญ หรือในพระธรรมเทศนาของ พระเทพวิสุทธิโสภณ ก็มีลักษณะการใช้นามราชาศัพท์ทั่วไป เช่นคำว่า พระราชทาน พระเดชพระคุณ พระปัญญา พระราชกุศล ในลักษณะเดียวกัน ดังตัวอย่าง

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสัชนาพระธรรมเทศนาในศีลกถา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแต่พระราชกุศลพิธีทักษิณานุประทานกิจ ที่สมเด็จพระบรมพิตรทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตในการบำเพ็ญกุศล ...

(พระเทพวิสุทธิโสภณ : ศีลกถา)

นอกจากการใช้นามราชาศัพท์ทั่วไปในการขึ้นต้นพระธรรมเทศนาแล้วยังมีการใช้นามราชาศัพท์ในการลงท้ายพระธรรมเทศนาอีกด้วยดังตัวอย่าง

อิมีนา กตปุญญเณน ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจ ที่สมเด็จพระบรมบพิตร พระราช

สมภารเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ...

(พระเทพวิริยาภรณ์ : อดตปิยภค)

หรือตัวอย่างในลักษณะเดียวกันในพระธรรมเทศนาของพระญาณเวที

อิมีนา กตปุญญเณน ขออำนาจพระราชกุศลทั้งมวลที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญน้อมอุทิศถวายด้วยพระทัยกอบปรด้วยกตัญญูกตเวทีนี้ จงสัมฤทธิ์เป็นมหิทธิวิบาก สมบัติ แด่สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมดังพระราชปรารภทุกประการ

(พระญาณเวที : วัชตติธรรมภค)

นอกจากนี้พระภิกษุผู้เทศนายังมีการใช้คำนำพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “สมเด็จพระ” นำหน้า และยังมีการเรียกพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฏมหาราชเจ้า” ในการกล่าวถึงพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นองค์ ศาสนูปถัมภก ดังตัวอย่าง

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฏมหาราชเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

(พระเทพกิตติเมธี : กิตติภค)

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฏมหาราชเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

(พระราชวิสุทธิเวที : พหุชาครภค)

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฏมหาราชเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

(พระพิศาลธรรมพาที : โอชะ เครื่องทำให้จ่ม 4)

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการจงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฏมหาราชเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

(พระราชพิพัฒนาภรณ์ : อนิมิตตธรรมภค)

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
 (พระครูวิจิตรธรรมโกศล : ทศพิธสามัคคีธรรมกถา)

นอกจากการใช้พระนาม สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า แล้ว ยังมีการใช้
 พระนาม “สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณ” เช่น

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาวชิราลงกรณ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
 (พระศรีปริยัติโมลี : อุปาสิกาศรรณกถา)

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาวชิราลงกรณ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
 (พระสุธีธรรมโสภณ : อุทกพรทสุตฺต)

พระนามที่ใช้เรียกอีกอย่างหนึ่งซึ่งพบเพียงสำนวนเดียวคือ สำนวนของพระพิศาลธรรมพา
 ที่ จะใช้ว่า “สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า”

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระ
 บรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ
 (พระพิศาลธรรมพาที : โอฆะ เครื่องทำให้งม 4)

นอกจากที่กล่าวในข้างต้นแล้วยังมีสำนวนที่ใช้พระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ซึ่งเป็นพระนามของพระองค์ คือ สำนวนของพระธรรมคุณาภรณ์ ดังตัวอย่าง

ณ บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในสัปติสัทธิธรรมกถา พรรณนาเนื้อความตามธรรมเนียม
 เพื่อเป็นการประดับพระปัญญาบารมี กุศลบุญราศี อนุรูปแก่กุศลทักษิณานุประทาน ที่สมเด็จพระบรมบพิตร
 พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ...

(พระธรรมคุณาภรณ์ : สัปติสัทธิธรรมกถา)

ในสำนวนนี้พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาได้กล่าวออกพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวโดยตรงซึ่งต่างจากสำนวนอื่น ๆ ที่กล่าวมา อาจจะเป็นเพราะว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนา
 ต้องการให้ผู้ฟังเข้าใจและสำนึกในพระคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าให้มีการถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็เป็นได้

จากการกล่าวเกี่ยวกับการใช้พระนามสรุปได้ว่าการใช้ใน 2 ลักษณะ คือ การใช้พระนามในทางพระพุทธศาสนาที่พระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก และการใช้พระนามที่เป็นพระนามของพระองค์

นอกจากการใช้ค่านามราชาศัพท์แล้วพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนายังมีการใช้สรรพนามราชาศัพท์เมื่อมีการกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งในที่นี้เป็นการใช้บุรุษสรรพนาม ในที่นี้หมายถึงสรรพนามบุรุษที่ 2 ที่ใช้คำว่า “สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า” “สมเด็จพระบรมบพิตรสมภารพระองค์” “มหาบพิตรพระราชสมภาร” นำหน้าพระนาม และใช้เรียกแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้

1. การใช้สรรพนาม สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อกล่าวในฐานะที่หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การใช้ “สรรพนามสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า” นี้ จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เมื่อมีการใช้สรรพนามนี้จะไม่มีการเอ่ยพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนใหญ่จะใช้แค่สรรพนามนี้ หรืออีกลักษณะหนึ่งจะมีวลี “พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ” ต่อท้ายสรรพนามข้างต้น เช่น

ณ บัดนี้ จักถวายวิสาขนาในพระธรรมเทศนาในมรณสติกา ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระปัญญาบารมี อนุโมทนาพระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานกิจ ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

(พระราชปริยัติวิธาน : มรณสติกา)

ณ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณเฉลิมพระราชศรัทธา ประดับพระปัญญาบารมี อันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้...

(พระราชกิตติเมธี : มงคลภาษิตเทศนา)

พระราชกุศลอันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานวโรกาสให้ราชสกุลจุฑาธุช...

(พระธรรมราชานุวัตร : สุวราชวัตถุกา)

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เมื่อทรงอนุสรณ์ถึงคุณูปการแห่งสมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี...

(พระธรรมคุณาภรณ์ : สัปปริสธรรมกา)

ขออำนาจพระราชกุศลทั้งมวล ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชทานถวาย ด้วยพระทัยกอบประด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาคุณนี้ ...

(พระครูวิจิตรธรรมโกศล : ทศพิชสามัคคีธรรมกถา)

บัดนี้จักถวายพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี อนุโมทนาพระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจ ซึ่งสมเด็จพระบวรราชสมภารเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้...

(พระธรรมรัตนวิสุทธิ : กตัญญูกตเวทิตาธรรมกถา)

แต่ในบางสำนวนเมื่อใช้สรรพนามดังกล่าวแล้ว จะมีการเอ่ยพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย เช่น

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระบวรราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

(พระราชธรรมเจติยาจารย์ : สัพพะปาปัสสะ อกรรมังกถา)

อิมินา กตัญญู ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทานที่สมเด็จพระบวรราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ กระทรวงการคลัง...

(พระญาณเวที : ทูลลกกถา)

2. การใช้สรรพนาม “สมเด็จพระบวรราชสมภารพระองค์”

การใช้สรรพนาม สมเด็จพระบวรราชสมภารพระองค์ เป็นการใช้บุรุษสรรพนามอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่ง สรรพนาม “สมเด็จพระบวรราชสมภารพระองค์” จะใช้นำหน้าพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระธรรมเทศนา ส่วนใหญ่จะไม่มีการใช้สรรพนามในลักษณะนี้เลย ๑ โดยไม่มีพระนามตาม ดังตัวอย่าง

บัดนี้จากรับพระราชทานถวายวิสาขบูชาพระธรรมเทศนาในปัญญาชีวิตา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแต่พระราชกุศลบุญราศีส่วนธัมมัสสวนมัยปัจไปการกิจ ที่สมเด็จพระบวรราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ...

(พระกิตติสารสุธี : ปัญญาชีวิตา)

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระบวรราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

(พระเทพสุวรรณมุนี : ทูลลกกถา)

หรือ

บัดนี้จากรับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนาในธรรมอันเป็นเครื่องเจริญศุประการ เพื่อฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแก่กุศลจริยาพิธีทักษิณานุประทาน ซึ่งสมเด็จพระ

บพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระบรมมหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
พระอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระราชชนนี...

(พระราชบัญญัติ : ยศวัฒนเทศนา)

3. การใช้สรรพนาม “สมเด็จพระบรมบพิตร”

การใช้สรรพนาม “สมเด็จพระบรมบพิตร” เป็นสรรพนามที่ใช้เรียกแทนชื่อผู้ฟัง การใช้สรรพนาม สมเด็จพระบรมบพิตร จะมีการใช้เป็นสรรพนามเรียกแทนพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การใช้สรรพนาม สมเด็จพระบรมบพิตร จะใช้ในการกล่าวถึงในเนื้อหาของพระธรรมเทศนา พระผู้เทศน์มิได้ใช้ในการขึ้นต้นหรือลงท้ายพระธรรมเทศนาเหมือนกับสรรพนาม สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า หรือ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ดังตัวอย่าง

ณ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาฉลองพระเดชพระคุณระดับพระ
ปัญญาบารมี อนุโมทนาพระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานกิจ ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรทรงบำเพ็ญให้เป็น
ไป เพื่อทรงอุทิศกัลปนาแผ้วบาศสมบัติ ถวายฉลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราช
ชนนี

(พระสมุทรโมลี : สังเวคกถา)

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในพยากรณ์กถา ฉลองพระเดชพระคุณระดับ
พระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลทักษิณานุประทาน อันสมเด็จพระบรมบพิตรทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ...

(พระอมรโมลี : พยากรณ์กถา)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการเลือกใช้คำราชาศัพท์ที่เหมาะสมกับผู้
รับสารหรือผู้ฟังก็คือสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

1.2 การใช้คำศัพท์ทางศาสนา

ในการใช้คำให้เหมาะแก่ผู้ฟังนอกจากผู้ฟังพระธรรมเทศนาจะเป็นพระมหากษัตริย์ พระ
บรมวงศานุวงศ์แล้ว ผู้ฟังพระธรรมเทศนายังมีข้าราชการ ข้าราชการ การประชาชนส่วนหนึ่งทั้งที่เป็น
เจ้าภาพและผู้ที่เป็นเกียรติเข้าฟังพระธรรมเทศนาอีกส่วนหนึ่งด้วย

ผู้ฟังพระธรรมเทศนาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีฐานะทางสังคม ฐานะทางการศึกษา ดังเช่น
สมาคมธุรกิจสัมพันธ์ ซึ่งเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรมศพอยู่เสมอ ๆ หรือสถาบันการศึกษา
ต่าง ๆ ก็ร่วมเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรมถวาย ดังนั้นพระผู้เทศนาจึงต้องมีการสรรคำใช้ให้
เหมาะสมแก่ผู้ฟังซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีฐานะทางสังคมค่อนข้างที่จะดี การใช้คำจากการศึกษาพระธรรม
เทศนาทุกสำนวนจะพบว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการเลือกใช้คำส่วนใหญ่จะเป็นคำที่เป็น
ภาษาระดับทางการมิได้เป็นภาษาพื้น ๆ ที่ใช้พูดจากันในทั่ว ๆ ไป การใช้คำที่ใช้ในพระธรรมเทศนา
ส่วนใหญ่จะเป็นคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคำศัพท์ทางภาษาบาลี และยากแก่การเข้าใจ ซึ่ง

อาจจะเป็นเพราะว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาต้องการใช้ให้เหมาะแก่คุณสมบัติและวัยวุฒิของผู้ฟัง
ธรรมเทศนา

การใช้คำศัพท์ต่าง ๆ เหล่านี้ดังที่กล่าวแล้วว่าจะพบอยู่ทุกสำนวนเทศน์ ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างให้เห็นลักษณะการใช้คำดังกล่าวในพระธรรมเทศนา ดังตัวอย่าง

อนึ่งตื้นขึ้นมาเพื่อปฏิบัติบำเพ็ญสมาธิเพื่อให้เกิดฌานสมาบัติ วิมุตติวิโมกซ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่า
สูงสุดหาค่าประมาณมิได้ในชีวิต ...

(พระราชวิสุทธิเวที : พุทธาครกถา)

ตัวอย่างสำนวนเทศน์ของพระราชวิสุทธิเวทีมีการใช้ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาจากตัวอย่างที่ยกมาอธิบายเรื่องการบำเพ็ญสมาธิมีการใช้คำว่า ฌานสมาบัติ วิมุตติวิโมกซ์ และไม่มีการอธิบายความหมายของคำข้างต้นผู้ที่ไม่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาจะไม่สามารถเข้าใจความหมายได้

ในพระธรรมเทศนาของพระพิศาลธรรมพาที เป็นพระธรรมเทศนาสั้น ๆ ที่สั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องโอฆะ เทศนาที่ใช้คำพื้น ๆ ที่เข้าใจง่ายส่วนใหญ่ แต่ก็มีการใช้ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาบ้าง เช่นคำว่า อวิชชา โอฆะ และคำศัพท์ที่สร้างขึ้นมาก เช่นคำว่า บาทฐาน ซึ่งน่าจะแปลว่าพื้นฐาน ดังตัวอย่าง

อวิชชาคือความเขลาไม่รู้จริง ได้แก่ขาดความรู้แจ้งนั่นเอง คือไม่มีความรู้ความสามารถในอันจะประกอบกิจการน้อยใหญ่ให้สำเร็จผลได้ ไม่มีโอกาสที่จะบำรุงตนให้ได้ความสุขความเจริญ หมู่สัตว์ที่ยังไม่รู้ความจริง ยังหลงมัวเมาเพลิดเพลินเจริญอยู่ อยู่ในกามารมณก็เพราะอวิชชา ความไม่รู้นี้แหละเป็นที่ปิดบังห่อหุ้มเอาไว้ และอวิชชานี้เป็นบาทฐานให้เกิดแห่งโอฆะอื่น ๆ

(พระพิศาลธรรมพาที : โอฆะ เครื่องทำให้จม 4)

การใช้คำของพระพิศาลธรรมพาทีนี้มีทั้งที่เป็นธรรมะและคำที่สร้างขึ้นถ้าผู้ที่ขาดความรู้ก็อาจจะไม่เข้าใจความหมายที่ต้องการสื่อ เช่น โอฆะ ซึ่งท่านก็มีได้ให้ความหมายอย่างชัดว่าคืออะไร

ส่วนพระธรรมเทศนาของพระญาณปริชา มีการใช้ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ๆ เช่นข้อความที่กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมว่า

เมื่อผู้ปฏิบัติได้ดำเนินการปฏิบัติจนได้รับผลถึงขั้นนี้ ศรัทธาของผู้ปฏิบัตินั้นก็ เป็นอจลศรัทธา เป็นศรัทธาความเชื่อที่ไม่หวั่นไหว ศีลที่ได้สมาทานรักษาไว้ก็เป็นอริยกัณตศีล ศีลที่พระอริยเจ้าสรรเสริญพอใจ ปสาทะ ความเลื่อมใสก็ไม่หวั่นไหว เป็นอจลปสาทะตามศรัทธา ศรัทธาทำให้หนักแน่นมั่นคง...

(พระญาณปริชา : สาสนานุสสติกา)

สำนวนของพระญาณปริชามีการใช้ศัพท์ทางศาสนาสอนผู้ฟังแต่ก็มีการให้ความหมายศัพท์ทางศาสนาที่กล่าวถึงเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจ

สำนวนของพระเทพสุเมธมุนี เทศนาเรื่อง เถรกรรมกรรมกถา มีการใช้ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาอยู่ เช่น กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม นีวรณธรรม อกุศลมูล อายนะ ดังตัวอย่าง

ความเป็นผู้สำรวมระวังกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ไม่เปิดโอกาสให้ นีวรณธรรม เข้าย่ำยีจิตใจ หรือไม่เปิดโอกาสให้ อกุศลมูล เข้ามาครอบงำจิตใจ ด้วยอาศัยความเป็นผู้มีสติ เป็นหนึ่งนายประตुकอยระวังประตูคือ อายตนะทั้ง 6 ไว้เป็นอย่างดี...

(พระญาณปริชา : เถรกรรมกรรมกถา)

สำนวนของพระญาณปริชาจะเห็นได้ว่าการใช้คำศัพท์ต่าง ๆ แต่ก็ได้มีการอธิบายคำศัพท์ให้ผู้ฟังเข้าใจ

หรือในสำนวนของพระราชเมธี มีการเทศนาโดยใช้คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ๆ เช่น

คำว่าไอชะ ในภาษาบาลีว่า ย โไอ โน นากิเกติ นั้น หมายถึง “ห้วงน้ำคือกิเลส” หรือ “กระแส น้ำคือกิเลส” มิใช่กระแส น้ำตามปกติ เป็นกระแสน้ำที่ท่วมทับใจคน มี 4 อย่างคือ กาโมชะ ภาโวชะ ทิฏฐิชะ และอวิชโชชะ

1. กาโมชะ กระแสน้ำคือกาม ได้แก่ความรักใคร่ชอบใจ สิ่งที่เกิดให้เกิดความรักความชอบใจเกิดขึ้นเรียก “วัตถุกาม” ตัวกิเลสซึ่งเป็นตัวรักใคร่ เรียก “กิเลสกาม” ทั้งสองนี้ เรียกว่า “กามโมชะ” เป็นกระแสน้ำที่ท่วมจับใจมนุษย์อยู่ตลอดกาลนาน...

(พระราชเมธี : ทิปการกรรมกถา)

สำนวนที่ยกตัวอย่างมานี้มีการใช้คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อธรรมะเพื่อสั่งสอน และมีการอธิบายประกอบเพื่อที่จะให้เข้าใจธรรมะที่ยกตัวอย่างมาสอนแต่คำที่อธิบายก็ยังเป็นศัพท์ทางพระพุทธศาสนาอยู่

สำนวนเทศน์ที่ยกมานั้นแม้จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพระธรรมเทศนาทั้งหมดแต่ก็สามารถเป็นข้อมูลหรือตัวอย่างได้เพราะพระธรรมเทศนาทั้งหมดมีลักษณะการใช้คำคล้ายคลึงกัน ตัวอย่างที่นำมาจึงเป็นตัวแทนของพระธรรมเทศนาทั้งหมดได้

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าพระภิกษุแสดงธรรมผู้เทศนามีการใช้คำศัพท์ทางศาสนาหรือที่เรียกว่าข้อธรรมะมาสอน ส่วนการอธิบายนั้นค่อนข้างที่จะน้อย ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาเลือกใช้คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนามากและอธิบายค่อนข้างน้อยนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าพระภิกษุผู้เทศนาคิดว่าผู้ฟังนั้นเป็นผู้ที่มีฐานะทางสังคมสูงย่อมมีความรู้ดี เข้าใจเรื่องต่าง ๆ ง่าย ดังนั้น การใช้คำ การเลือกใช้คำที่เป็นคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาจึงน่าจะเหมาะสมแก่ผู้ฟัง

1.3 การใช้คำศัพท์และสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤต

นอกจากการใช้คำราชาศัพท์ที่มีใช้อยู่ทั่วไปแล้ว พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนายังมีการเลือกใช้คำที่สูงหรือที่เรียกว่าศักดิ์ของคำและมีการสร้างคำ วลี โดยนำคำจากภาษาบาลีและสันสกฤตเพื่อแสดงถึงฐานะของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การเลือกใช้คำศัพท์สูงหรือการสร้างคำขึ้นมาใหม่นี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระเกียรติ และปรีชาสามารถของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังตัวอย่างบางส่วนที่จะนำเสนอ ดังนี้

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีผู้ได้เสด็จสวรรคตแล้ว เป็นส่วนบุพเพตพลีกรรม
บรรณาการ

(พระราชปริยัติวิธาน : อัดตัมมาปณิธิกา)

สำนวนของพระปริยัติวิธานนี้มีการใช้คำที่เป็นศัพท์ทางพระศาสนาซึ่งเป็นการสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤตโดยใช้คำว่า บุปผเปตพลีกรรม ซึ่งหมายถึง การทำทานที่บริจาคหวังเฉพาะต่อบิณฑามารดาที่ทำลายชั้นหรือเสียชีวิตแล้ว

การใช้คำ บุปผเปตพลีกรรม ยังปรากฏอยู่ในสำนวนอื่นๆ อีก เช่น สำนวนของพระเทพกิตติเมธี

สมาคมธุรกิจสัมพันธ์ จัดบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปานบุพผเปตพลีกรรม น้อมอุทิศถวาย
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีด้วยอำนาจแห่งกตัญญูกตเวทิตาธรรมและสำนักในพระราช
คุณูปการ เพื่อให้เกิดพระกมลปราโมทย์และทรงอนุโมทนาสำเร็จเป็นวิบากสมบัติหวิความสุขยิ่ง ๆ ขึ้น
ไปในสัมปรายภพโดยฐานนิยมนุวัณตามพุทธดำรัส...

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระราชจริยาวัตรงดงามดีเด่น ทั้งในปฐมวัย มัชฌิม
วัย ถึงปัจฉิมวัย ตลอดพระชนมายุ 94 พรรษาเศษ ทรงบำเพ็ญอุทประโยชน์และปรหิตประโยชน์อย่าง
สมบูรณ์...

(พระเทพกิตติเมธี : กิตติกา)

ในสำนวนของพระเทพกิตติเมธี ยังมีการใช้คำอื่น ๆ อีก เช่น พระกมลปราโมทย์ วิบากสมบัติ ฐานนิยมนุวัณ ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย อุทประโยชน์ ปรหิตประโยชน์ ซึ่งคำต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคำที่ใช้แทนคำธรรมดาที่มีใช้โดยปกติอยู่ คำเหล่านี้เป็นคำที่พระเทพกิตติเมธีเลือกใช้เพื่อแสดงถึงพระเกียรติและความสูงศักดิ์อันเป็นที่นับถือของประชาชนชาวไทย คำที่ยกตัวอย่างข้างต้นเป็นคำที่ใช้แทนคำสามัญหรือคำที่ใช้ทั่วไป ดังนี้

พระกมลปราโมทย์	หมายถึง	มีความสุขยินดี
วิบากสมบัติ	หมายถึง	เส้นทางสู่สมบัติหรือความสุข
ฐานนิยมนุวัณ	หมายถึง	ความนิยมที่ไปสู่ความเจริญ

ปฐมวัย	หมายถึง	วันเด็ก
มัธยมวัย	หมายถึง	วันกลางคน
ปัจฉิมวัย	หมายถึง	วัยชรา
อัตประโยชน์	หมายถึง	ประโยชน์ส่วนตน
ปรหิตประโยชน์	หมายถึง	ประโยชน์ส่วนรวม

การใช้คำศัพท์ว่า อัตตประโยชน์ และ ปรหิตประโยชน์ ยังพบในอีกหลาย ๆ สำนวน เช่น
สำนวนของ พระเทพวิสุทธิโสภณ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้เสด็จสู่สัจกาลัยแห่งสังขารธรรมอันสมเด็จพระศรี
นครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้นทรงตั้งพระทัยหนักแน่นอยู่ในข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นนิ
สเมอมามีการเจริญพระศรัทธาในการปฏิบัติกิจวัตร มีศีลเป็นต้น ทั้งที่เป็นส่วนอัตตประโยชน์และปรหิต
ประโยชน์...”

(พระเทพวิสุทธิโสภณ : สิลกถา)

หรือสำนวนของพระศรีปริยัติสุธี ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงอุบัติมาในโลกนี้ ทรงอาศัยอุปเพกตบุญกุศลสั่ง
อรรถสัมมาในปัจจุบันเสริม จึงทรงเจริญด้วยวิบุลสมบัตินั้น ๆ มีพระชาติสมบัติและพระคุณสมบัติเป็นต้น
ทรงยังประโยชน์โสทธิผลให้สำเร็จแก่ชาติ ศาสนา ตามฐานวิสัย ที่พระองค์ทรงอดทนภาพเป็นสตรี พระ
คุณราศีมีเป็นอเนกประการสุดที่จะพรรณนา แต่เมื่อสรุปกล่าวโดยสรุปก็เป็น 2 ส่วนคือ ส่วนอัตตหิต
ประโยชน์ 1 ส่วนปรหิตประโยชน์ 1 กล่าวคือพระองค์ทรงตั้งมั่นอยู่ในธรรมสัมมาปฏิบัติ ได้ทรงรักษา
พระองค์ให้เป็นมาโดยสวัสดิ์ พ้นจากข้อที่บัณฑิตจะพึงครหาแล้วได้ทรงรับ พระวิบากบุญญาภิสังหาอัน
หลังไหลออกจากกัลยาณกรรม สำเร็จเป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เห็นประจักษ์แก่พระกมล มีเจริญด้วย
อิสริยยศ และอิสริยศศักดิ์ เป็นต้น แล้วได้ทรงอาศัยสกัตตประโยชน์เป็นปทัฏฐานรงบำเพ็ญปรารถ
ประโยชน์ให้ไพศาลสมบูรณ์...

(พระศรีปริยัติสุธี : อรรถกถา)

นอกจากคำทั้ง 2 ดังกล่าวแล้วพระศรีปริยัติสุธียังมีการใช้คำอีกหลาย ๆ คำ คือ วิบุลสมบัติ
ฐานวิสัย พระวิบากบุญญาภิสังหา กัลยาณกรรม ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม สกัตตประโยชน์ ปรารถ
ประโยชน์ ซึ่งคำเหล่านี้มีความหมายคือ

วิบุลสมบัติ	หมายถึง	เปรียบพร้อมด้วยสมบัติ
ฐานวิสัย	หมายถึง	พื้นฐาน
พระวิบากบุญญาภิสังหา	หมายถึง	ผลบุญที่ได้ทำไว้
กัลยาณกรรม	หมายถึง	กรรมดี

ทิวฏฐธรรมเวทเนียกรรม	หมายถึง	การกระทำที่ให้เห็นผลในชาตินี้
สกัตถประโยชน์	หมายถึง	ประโยชน์เพื่อตนเอง
ปรัตถประโยชน์	หมายถึง	ประโยชน์เพื่อผู้อื่น

ในสำนวนของพระราชเมธี ก็มีการใช้คำ ปิยกรณธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นที่รัก ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงบริบูรณ์ด้วยพระคุณธรรม...ดังที่ปรากฏชัดแล้วทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยปิยกรณธรรมอย่างมากยิ่ง...
(พระราชเมธี : ปิยกรณธรรมกถา)

นอกจากนี้ยังมีสำนวนที่มีการสร้าคำโดยการสร้างคำเรียกสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยสร้าคำด้วยการสร้างคำขึ้นเพื่อสดีดีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เช่นสำนวนของพระเทพสุธี มีการใช้คำว่า ขันติยนารี หมายถึง ผู้หญิงที่มีความอดทน ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเป็น ขันติยนารี มีเกียรติอันสูงศักดิ์
(พระเทพสุธี : สารธรรมกถา)

หรือการใช้คำว่านารีรัตน์ หรือหญิงที่เป็นรัตนะ คือหญิงแก้ว หมายถึงผู้หญิงที่มีความประเสริฐ ในสำนวนของพระศรีสิทธิมนุณี ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ทรงเป็นนารีรัตน์เสด็จอุบัติขึ้นในโลก...
(พระศรีสิทธิมนุณี : ธรรมจาริกถา)

การใช้สมเด็จพระปิยบรมราชชนนี คือ แม่อันเป็นที่รัก ในสำนวนของพระธรรมราชานุวัตร ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระบรมราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระปิยบรมราชชนนีจึงจำเดิมแต่สวรรคต...
(พระธรรมราชานุวัตร : สุวราชวัตถกถา)

นอกจากการใช้คำว่าพระปิยบรมราชชนนีแล้วยังมีคำว่า มาตุปิฎฐานธรรมพิธีบูชา ซึ่งหมายถึง การทำพิธีบูชาเพื่อปฏิบัติต่อมารดา หรือการใช้คำ นิพัทธกุศลกิจ ซึ่งหมายถึง กุศลที่ทำเป็นนิจ ดังตัวอย่าง

ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานมาโดยลำดับเป็น นิพัทธกุศลกิจ อันเป็นนิสัยของบัณฑิต ผู้ตั้งมั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรมนับเป็นมาตุปัฏฐานธรรมพีธีบูชา...

(พระธรรมราชาวัตร : สุวราชวัตตฤกถา)

การใช้คำพระญาณวิถี ซึ่งหมายถึง ทางแห่งการรับรู้ หรือคำว่า มัตตานุโมทนามัย หมายถึง ตามความยินดีพอประมาณ และคำว่าพระโสมนัสปราโมทย์ หมายถึง ความยินดี ซึ่งโสมนัสปราโมทย์เป็นการสร้างคำด้วยคำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน ดังในสำนวนของพระครูวิชาธรรมโกศล ดังตัวอย่าง

ถ้าสมเด็จพระบรมราชชนนีจะทรงทราบด้วยพระญาณวิถีทางใด ก็จงทรงพระโสมนัสปราโมทย์อนุโมทนาในพระราชกุศลสำเร็จเป็นมัตตานุโมทนามัย ...

(พระครูวิชาธรรมโกศล : ทศพิชสามัคคีธรรมกถา)

นอกจากสำนวนของพระครูวิชาธรรมโกศลแล้วการสรสร้างคำใช้ในลักษณะเดียวกันนี้ยังพบในสำนวนของพระมหาเรวัตร ดังตัวอย่าง

อาศัยพระคุณทั้งสองส่วนนี้ ในเวลาที่สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงพระประชวรทรงเป็นพระธุระทุกสิ่งทุกประการ ทรงถนอมพระหฤทัยให้ช้านานตลอดจนอวสานสมัย นับว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญกิจอันยอดเยี่ยมกตัญญูกตเวทิตาและยังทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปถายฉลองพระเดชพระคุณมาเป็นลำดับมาได้ขาดเข้าลักษณะว่า “ยามท่านอยู่ก็ทรงอุปถัมภ์ ...

(พระมหาเรวัตร : ชันติกถา)

นอกจากการใช้คำที่เหมือนกันดังกล่าวแล้วยังมีการใช้คำ “ปัตตานุโมทนามัย ซึ่งหมายถึง การอนุโมทนาส่วนบุญที่ผู้อื่นให้ ดังตัวอย่าง

ถ้าสมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระบรมราชชนนี จะทรงทราบด้วยญาณวิถีทางใดก็จงทรงพระโสมนัสปราโมทย์ อนุโมทนาในพระราชกุศล สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัย...

(พระมหาเรวัตร : ชันติกถา)

ในสำนวนของพระเทพสุวรรณมุนี ก็มีการสรสร้างคำใช้โดยการสนธิคำ คือคำว่า พระคุณา-นุคุณ ซึ่งเป็นการสนธิคำระหว่างคำว่า พระคุณ กับคำว่า อนุคุณ ซึ่งหมายถึง พระคุณเล็กน้อยและพระคุณอันใหญ่หลวง หรือการสร้างคำจากภาษาบาลี คือคำว่า ปุรพการิณี ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ทำอุปการะมาก่อน (บิดามารดา) และคำว่าทิวฏฐานุคตติ ซึ่งหมายถึง แบบอย่าง ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงบำเพ็ญพระคุณานุคุณยิ่งใหญ่ไพศาล โดยฐานะที่ทรงเป็นปุรพการิณี มีคุณธรรมชัดเจนทุกสถานะ ซึ่งโดยพระหน้าที่เฉพาะส่วนพระ

องค์ด้วยแล้วสมบูรณ์บริบูรณ์เป็นที่สุด ทรงเป็นทิวฐานคติ ที่มวลมนุษย์พึงปฏิบัติตาม...

(พระเทพสุวรรณมุนี : ทูลลภกถา)

สำนวนของพระเทพสุเมธาธิบดีมีการใช้คำที่สรรคำขึ้นเพื่อแสดงถึงศักดิ์ของคำโดยใช้คำว่า สยามประเทศ และสยามิกชน ซึ่งหมายถึง ประเทศไทยและประชาชนไทย การใช้คำทั้ง 2 คำนี้เมื่ออ่านหรือฟังแล้วเสียงของคำจะให้ความรู้สึกว่ามีความไพเราะและแสดงถึงความรู้สึกที่ดีกว่าคำว่า ประเทศไทยและประชาชนชาวไทย ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระบวรสมเด็จเจ้าพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้เป็นมิ่งขวัญของสยามประเทศและ สยามิกชนทุกหมู่เหล่า ทรงอุปติมาเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก ทรงเป็นพระอัจฉริยภาพทุกภพชาติ นาริ รัตน์ คือหญิงแก้ว ที่เป็นสตรีอัศจรรย์อันหาได้ยากทรงเป็นนารีอาชาไนยที่เกิดในประเทศใด กระบือใด ประเทศนั้น ตระกูลนั้นย่อมถึงสุข...

(พระเทพสุเมธามุนี : ถกรณธรรมกถา)

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำเรียกเพื่อยกย่องสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่า พระ อัจฉริยภาพทุกภพชาติ นาริ รัตน์ ซึ่งหมายถึง หญิงแก้วหรือหญิงผู้ประเสริฐ และคำว่า นารีอาชาไนย หมายถึง ผู้หญิงที่มีความสง่างาม ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระบวรสมเด็จเจ้าพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้เป็นมิ่งขวัญของสยามประเทศและ สยามิกชนทุกหมู่เหล่า ทรงอุปติมาเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก ทรงเป็นพระอัจฉริยภาพทุกภพชาติ นาริ รัตน์ คือหญิงแก้ว ที่เป็นสตรีอัศจรรย์อันหาได้ยาก ทรงเป็นนารีอาชาไนยที่เกิดในประเทศใด กระบือใด ประเทศนั้น ตระกูลนั้นย่อมถึงสุข...

(พระเทพสุเมธามุนี : ถกรณธรรมกถา)

สำนวนของพระสมุทรโมลีก็มีการสรรคำใช้โดยใช้คำที่แสดงความรู้สึกที่อาลัยต่อสมเด็จพระ ศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยใช้คำที่มีความหมายถึงความเศร้าโศกมาซ้อนกันและสนธิกันคือ การ ใช้คำว่า กำสรด มาซ้อนกับคำว่า โศก และสนธิกับคำว่า อาลัย เป็น กำสรดโศกาลัย ซึ่งแสดงถึง ความเศร้าโศกเสียใจอย่างล้นเหลือ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จสวรรคตไปในครั้งนี้ ย่อมนำซึ่งความกำสรด โศกาลัยเป็นอย่างยิ่งแก่สยามรัฐชน...

(พระสมุทรโมลี : สังเวคกถา)

พระภานุวิสุทธาจารย์ได้มีการสรรคำโดยใช้คำว่า ภาษาศาสตราภรณ์ แทนคำว่า เสื้อผ้า เครื่องนุ่มห่ม ซึ่งเป็นคำที่แสดงศักดิ์ของคำเพื่อแสดงให้เห็นความทรงเกียรติของผู้ที่กล่าวถึง ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระคุณสมบัติที่ภิกษุปฏิบัติทั้ง 4 ประการอย่างครบถ้วนด้วยภาษาพัสดราภรณ์...

(พระภวานาวิสุทธาจารย์ : สันตฐีกถา)

สำนวนของพระเทพโฆรณคณาจารย์มีการใช้คำที่ยกย่องสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยใช้คำว่า ปิยชนนี ซึ่งเป็นคำที่สมมาจากคำว่า ปิย กับชนนี เป็นปิยชนนี ซึ่งหมายถึง แม่ที่รัก และการใช้คำปุชนียบุคคล คือบุคคลที่ควรบูชา แทนการใช้คำธรรมดาเพื่อแสดงถึงพระศักดิ์และพระเกียรติของผู้ที่กล่าวถึง ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้เสด็จจากไปพระองค์นั้นในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นปิยชนนีปุชนียบุคคลของปวงพสกนิกรชาวไทย...

(พระเทพโฆรณคณาจารย์ : ธรรมจารีกถา)

ในการกล่าวถึงการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนั้น พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาส่วนใหญ่มักจะใช้คำว่า สวรรค์ครรไล ซึ่งหมายถึง ทางไปสวรรค์ ก็คือการตายไปสู่ทางที่ดี ซึ่งพบในหลายสำนวน เช่น

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งเสด็จสวรรค์ครรไลไปแล้วนั้น...

(พระราชปริยัติวาทาน : มรณสติกถา)

การเสด็จสวรรค์ครรไลของสมเด็จพระบรมราชชนนีคราวนี้...ถึงกระนั้นการเสด็จสู่สัคคาลัยของพระองค์...

(พระพิจิตรธรรมพาที : อัปมาทธรรมกถา)

นับตั้งแต่วันที่สมเด็จพระบรมราชชนนีได้เสด็จสวรรค์ครรไล...

(พระมหาโสรัจจ์ : เมตตาธรรมกถา)

ในสำนวนของพระรัตนเมธีนั้นก็มีการใช้คำแทนคำธรรมดาทั่วไปซึ่งแสดงถึงศักดิ์ของคำ เช่นเดียวกับพระผู้เทศน์รูปอื่น ๆ โดยมีการใช้คำว่า เสด็จอุบัติ หมายถึง เกิด บุปผชาติ หมายถึง ชาติก่อน คุณาลังการ พระคุณอันยิ่งใหญ่ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระบรมราชปิตุ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพร้งพร้อมด้วยบุญญาธิการเป็นปรากฏแจ้งชัด ดังที่เสด็จอุบัติพระราชสมบัติเพียงไม่มีปี ยังทรงพระเยาว์พระพรรษาอยู่ ที่มีบุญญาธิการอันทรงกระทำในบุพพชาติโอบอุ้มเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง...สมเด็จพระบรมปิตุ สมเด็จพระศรี

นครินทราบรมราชชนนี ทรงสมบูรณพร้อมด้วยพระคุณาลังการ...

(พระรัตนเมธี : สังคหวัดฤกษา)

พระราชกวีก็ใช้คำเช่นเดียวกันสำนวนของพระรัตนเมธี ที่ใช้คำว่า บุพพชาติ ซึ่งหมายถึงชาติก่อน แต่สำนวนของพระราชกวีได้สร้างคำโดยใช้คำว่า บุรพชาติ ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกัน ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐทรงพระบุญญาธิการ
ซึ่งได้ทรงสั่งสมไว้ในพระบุรพชาติ...

(พระราชกวี : ปุชากถา)

การใช้คำโดยการสรรคำใช้เพื่อแสดงถึงพระเกียรติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีอยู่ทุกสำนวนซึ่งพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาส่วนใหญ่ได้มีการเลือกใช้เพื่อให้เหมาะสมแก่เนื้อหาที่เทศน์ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้คำที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อแสดงถึงพระประวัติและการสละดีพระคุณและพระกรณียกิจที่ปฏิบัติ ดังอีกหนึ่งตัวอย่าง ซึ่งแสดงให้เห็นการใช้การสรรคำโดยการใชจากภาษาบาลี – สันสกฤตแทนคำธรรมดา เช่น

ชีวิตของพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นสุขชีวิต เป็นเสฏฐชีวิต และเป็นอโฆมชีวิต...

(พระครูศรีธัญญมรณ : สังเวคกถา)

สำนวนของพระครูศรีธัญญมรณที่กล่าวเกี่ยวกับการสละดีชีวิตของพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีการใช้คำที่แสดงถึงการยกย่อง 3 คำคือ สุขชีวิต หมายถึง ชีวิตที่ดี เสฏฐชีวิต หมายถึง ชีวิตที่ประเสริฐ และ อโฆมชีวิต ซึ่งหมายถึง ชีวิตที่มีค่า

จากตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวเกี่ยวกับการใช้คำโดยการสร้างคำและการสร้างคำจากภาษาบาลีและสันสกฤตนี้ แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุผู้เทศนามีการเลือกใช้วิธีการดังกล่าวเพื่อแสดงถึงการยกย่องและสละดีพระเกียรติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในฐานะที่พระองค์เป็นพระราชชนนีของพระมหากษัตริย์และยังแสดงถึงความจงรักภักดีอีกประการหนึ่ง

การใช้คำในลักษณะนี้จากการศึกษาแล้วพบว่าการสร้างคำสองลักษณะคือการสร้างคำที่ใช้แทนคำทั่วไปอื่น ๆ เช่น คำว่า พระบุรพชาติ บุพพชาติ ซึ่งหมายถึงชาติก่อน และอีกประการคือการสร้างคำ เพื่อแสดงถึงพระเกียรติและเป็นการกล่าวเพื่อแสดงถึงพระคุณงามความดีของพระองค์ คือ คำว่า ขันติยนาฮี (หญิงผู้อดทน) นารีรัตน์ (หญิงแก้ว หรือ หญิงที่มีความประเสริฐ) นารีอาชาไนย (หญิงผู้มีความสง่างาม) และ ปิยชนนี (แม่อันเป็นที่รัก) เป็นต้น

1.4 การใช้คำโดยการหลากคำ

การหลากคำ เป็นการใช้คำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ในรูปคำที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่อให้ซ้ำซากน่าเบื่อ แต่กลับให้ชวนอ่านชวนฟัง ซึ่งเป็นการเพิ่มรสชาติให้ภาษาอย่างหนึ่ง

การหลากคำในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พบว่าพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการหลากคำเรียกพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี อยู่หลายสำนวน

การหลากค่านามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นอกจากจะใช้สรรพนามว่า “พระองค์” แล้ว ยังมีการใช้พระนามว่า “สมเด็จย่า “ และ “แม่ฟ้าหลวง” เท่าที่พบจากการศึกษา การใช้การหลากคำนี้จะใช้ในสำนวนที่ยาว ๆ และมีการกล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี อยู่เสมอ ๆ คือเมื่อมีการกล่าวพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีแล้ว เมื่อมีการกล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีอีก นอกเหนือจากการใช้สรรพนาม “พระองค์” จะใช้พระนามว่า “สมเด็จย่า” หรือ “แม่ฟ้าหลวง” แทน ดังตัวอย่าง

...สนองคุณประการในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จย่าซึ่งได้สวรรคตครบ 118 วัน ในวันนี้ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่สมเด็จย่าได้บำเพ็ญประโยชน์แก่อกุลประเทศชาติ...
(พระอมรเมธี : พุทธอนานาทกถา)

...ซึ่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้เสด็จบนเส้นทางสายนั้น...และสำหรับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีหรือสมเด็จย่าของปวงชนชาวไทยนั้น เป็นการไปสู่สวรรค์จริง ๆ เพราะทรงประกอบด้วยคุณธรรมเป็นเหตุให้บังเกิดในสวรรค์ และไม่ต้องกลัวตกนรกดังกล่าว เพราะว่า สมเด็จย่าประกอบด้วย...

(พระราชธรรมนิเทศ : อนานาสาสนธรรม)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีอันประชาชนได้ยกย่อง เกิดทุนด้วยความเคารพอย่างสนิทใจ นับเป็นญาติเรียกว่า “สมเด็จย่า” เต็มปากเต็มคำไม่เคยละเซ็น สมเด็จย่าทรงเจริญรอยตามปฏิบัติพระโพธิสัตว์...

กิริยาดังได้สดับว่า สมเด็จย่า รับสั่งให้สิ่งของแก่เด็ก ๆ ไม่ควรให้ง่าย ๆ ต้องสอนให้เขารู้จักค่าของสิ่งนั้น ๆ ...

(พระธรรมราชานุวัตร : สุวราชวัตถกถา)

ชีวิตของแม่ฟ้าหลวง หรือสมเด็จย่าของเรานั้นนับเป็นชีวิตอันประเสริฐ ... เมื่อครั้งที่พระชนกขุและพระชนนีคำได้สิ้นพระชนม์นั้น สมเด็จย่าทรงพระเยาว์นัก ... ความยิ่งใหญ่แห่งความเป็นผู้มีพระหฤทัยหนักแน่นของสมเด็จย่า ...

(พระสุธรรมเมธี : สมาธิกถา)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จย่า แม่ฟ้าหลวง ของปวงชนชาวไทย...สมเด็จ

พระราชชนนีทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงแน่วแน่ ... ในพระราชจริยาของสมเด็จพระ
ย่าแม่ฟ้าหลวงของมหาชนทั้งปวง...

(พระวิมลปัญญาภรณ์ : สัปปริสธรรมกถา)

สมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นั้น...อาศัยพระมหากรุณาธิคุณเป็นอเนกประการ ที่สมเด็จพระ
ย่าได้ทรงบำเพ็ญแล้วนั้น...สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ทรงปรีชาสามารถ...

(พระครูวิจิตรธรรมโกศล : ทศพิชสามัคคีธรรมกถา)

...พระผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญเพื่อราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรม
ราชชนนี (พระราชมารดา) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวงของ
ปวงชนชาวไทยทั้งชาติ...

(พระครูปลัดวัฒน์สมาธิคุณ : บุษากถา)

...จิตใจที่คนไทยทุกคนประสงค์จะแสดงความรักความกตัญญูต่อสมเด็จพระย่า นับเป็นเหตุการณ์
ครั้งหนึ่งของบ้านเมือง สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้เสด็จสู่สวรรคตอันเป็นคดีวิสัยแห่งผู้
บำเพ็ญคุณงามความดี...เมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จสวรรคตแล้ว การระลึกพระคุณ
เพื่อบูชาพระคุณงามความดีที่ทรงบำเพ็ญก็เป็นส่วนหนึ่ง...คุณสมบัติประจำพระองค์สมเด็จพระย่านั้น
สามารถแบ่งให้เห็นชัดเจนตามหลักพระพุทธศาสนา 4 ประการ...

(พระภวนาวิสุทธาจารย์ : สันตภูฏิกถา)

...ระลึกถึงพระเกียรติคุณสมเด็จพระย่าที่ทรงมีคุณูปการเป็นอเนกอนันต์สุดที่จะพรรณนาให้จบ
สิ้นได้...สมเด็จพระย่าทรงพระเมตตาต่อชนทุกชั้น ทุกวัย...ในด้านการศาสนา สมเด็จพระศรีนครินทราบ
รมราชชนนี ทรงใฝ่พระราชฤทัย...

(พระราชธรรมาภรณ์ : บุษากถา)

ชีวิตแม่ฟ้าหลวงหรือสมเด็จพระย่าของเรานับเป็นชีวิตอันประเสริฐ..ความยิ่งใหญ่แห่งความเป็น
ผู้มีพระทัยหนักแน่นของสมเด็จพระย่า... สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ทรงยึดมั่นในหลัก
ธรรมกตัญญูตา ...

(พระครูอนุศาสน์โสภณ : กตัญญูกถา)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระภิกษุผู้เทศนามีการใช้คำเรียกพระนาม “สมเด็จพระย่า”
“แม่ฟ้าหลวง” มาใช้เมื่อมีการกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง

2. การเรียบเรียงประโยค

ประโยค คือ ถ้อยคำที่มีเนื้อความครบสมบูรณ์ และถ้อยคำก็คือ คำพูดของผู้พูดที่ตั้งใจกล่าวออกมาครั้งหนึ่งๆ จะมีจำนวนถ้อยคำเท่าไรก็ตาม จะมากหรือน้อยไม่มีกำหนดทั้งนี้ย่อมแล้วแต่เจตนาธรรมณ์ หรือความรู้สึกอย่างไรหรือมีเหตุใดที่จะต้องกล่าวออกมา (ฉลุย สุรสิทธิ์. 2522 : 133)

ในการศึกษาพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จะศึกษาการใช้ประโยค ดังนี้

2.1 ลักษณะประโยค

2.2 การสร้างประโยค

2.3 จังหวะคำในประโยค

2.1 ลักษณะประโยค

ในการเทศนาแต่ละครั้งผู้เทศนาจะต้องมีการเรียบเรียงถ้อยคำ ภาษาให้เป็นรูปลักษณะประโยคที่ใช้กันในสังคม ดังนั้น ลักษณะประโยคที่พบในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจึงมีลักษณะต่างๆ ดังนี้

2.1.1 ประโยคภาษาพูด

ประโยคภาษาพูดจะเป็นประโยคที่อาจจะไม่ถูกต้องตามลักษณะของไวยากรณ์รูปลักษณะของประโยคจะมีการรวบรัดตัดความ บางที่จะมีการละคำบางคำไว้ในฐานะที่เข้าใจ เช่น

...ธรรมเป็นสิ่งไม่รู้จักตาย เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา แต่ชาวโลกเราบางที่ไม่สนใจธรรมะ ไม่สนใจที่จะศึกษา ไม่สนใจเอามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ชาวโลกในปัจจุบันนี้มุ่งนิยมในด้านวัตถุกันเสียเป็นส่วนใหญ่ จัดเป็นพวกวัตถุนิยม คือพอใจในวัตถุทำอะไรก็มุ่งแต่เรื่องวัตถุ เช่น คนทำงานถ้าจะไปทำงานที่ไหน ก็คิดว่าเงินเดือนมากไหม งานน้อยไหม สบายไหม...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมอันเป็นหลักคำสอน)

จากตัวอย่าง พระธรรมเทศนาของพระธรรมโกศาจารย์ ลักษณะประโยคที่ใช้จะมีลักษณะเป็นประโยคภาษาพูด คือ เป็นลักษณะประโยคสั้นๆ และมีการละคำบางคำไว้ ซึ่งผู้ฟังธรรมฟังแล้วก็สามารถเข้าใจได้ อย่างเช่น ข้อความประโยคข้างต้นที่ว่า “ธรรมะเป็นสิ่งไม่รู้จักตาย เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา” ประโยคนี้ก็มี การละประธานคือคำว่า “ธรรมะ” หรือข้อความที่ว่า “ก็คิดว่าเงินเดือนมากไหม งานน้อยไหม สบายไหม...” ก็เป็นประโยคลักษณะของภาษาพูดคือ ใช้คำที่เป็นภาษาพูด เช่น คำว่า “ไหม” หรือการละคำต่างๆ ให้สั้นลงเป็นประโยคสั้นๆ ที่ประกอบด้วยนามและส่วนขยายนาม เช่น งานน้อยไหม ซึ่งเป็นคำนามที่ขยายด้วยวิเศษณ์ หรืออีกตัวอย่าง

...เวลาที่เรานอนก็ควรจะสวดมนต์ทุกคืนๆ และระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าพระธรรมพระ

สงฆ์ คุณของพ่อแม่ ครูอาจารย์ และถ้าสามารถทำได้ก็ควรชวนอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ ตลอดจนถึงเจ้ากรรมนายเวร และแผ่เมตตาด้วยก็จะประเสริฐยิ่ง นอกจากนี้ผู้ใหญ่จะสวดมนต์ก่อนนอนแล้วก็สมควรอบรมสั่งสอนลูกหลานของเราให้สวดมนต์ก่อนนอนด้วย แม้อย่างน้อย นะโม พุทธัสสะ ๙ ก็ยังดี ดีกว่าไม่

สวดเสียเลย ลูกของเราหลานของเรา จะได้เป็นเด็กดีฉลาดไม่คือ ว่านอนสอนง่าย

(พระครูปลัดสุวัฒนสมาธิคุณ : ปู่ชากตา)

ลักษณะของสำนวนนี้ ก็มีลักษณะของการใช้ประโยคแบบภาษาพูดคือ ใช้คำง่ายๆ สั้นๆ และใช้คำที่เป็นภาษาพูด

แต่ในบางครั้ง การใช้ประโยคพูดของผู้เทศน์บางรูปก็จะมีลักษณะเป็นภาษาเขียนคือ มีการเรียบเรียงประโยคเป็นลักษณะประโยคภาษาเขียน กล่าวคือ มีการเรียบเรียงคำอย่างถูกต้อง มีความครบบริบูรณ์อย่างภาษาเขียน ดังตัวอย่าง

ศีล คือ การประพฤติทางกาย วาจาของตนให้เรียบร้อย มีระเบียบวินัย เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงามของสังคมและศาสนา...

(พระกิตติสารสุธี : ปัญญาชีวิกตา)

จากตัวอย่างของพระกิตติสารสุธีจะเห็นได้ว่ามีลักษณะเป็นประโยคภาษาเขียน กล่าวคือ มีการเลือกใช้คำที่เป็นระดับทางการ การเรียบเรียงประโยคก็เรียงตามลำดับความสำคัญเมื่อต้องการอธิบาย

วัชฉิธรรมประการที่ 2 คือ ศีล แปลว่า ปกติ หมายถึงการรักษาปกติหรือสภาพที่เป็นปกติ ของแต่ละบุคคลไว้ตามสภาวะของตน ซึ่งศีล 5 ก็เป็นมนุษยธรรมคือ ทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และทำให้คนอยู่รวมกันอย่างปกติสุข...

(พระญาณเวที : วัชฉิธรรมกตา)

ชรา พยาธิ มรณะ เป็นสภาวะธรรมของทุกคนที่เกิดมาแล้วในโลก ใช่ว่าจะเป็นเช่นนั้นแต่เฉพาะบางคนก็หาไม่ โดยที่แท้ถึงสัตว์ทั้งหลายบรรดาที่มายุ่ไปอยู่เคลื่อนอยู่เกิดอยู่ ก็ล้วนเป็นผู้มีชรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรมดา...

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานทิกกตา)

2.1.2 ความมุ่งหมายในประโยค

ความมุ่งหมายในประโยคมีอยู่เพียงไม่กี่อย่าง เช่น ประโยคบอกเล่า ประโยคคำถาม ประโยคคำสั่ง ประโยคข้อร้อง ฯลฯ

ความมุ่งหมายในประโยคที่ใช้มากที่สุด ได้แก่ ประโยคบอกเล่า ความมุ่งหมายในประโยคบอกเล่า จะเป็นการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดหรือความรู้ต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจ

ลักษณะของประโยค เพื่อแสดงความมุ่งหมายในประโยคส่วนใหญ่ พระผู้เทศน์จะใช้ประโยคบอกเล่าในการแสดงจุดมุ่งหมายคือ การเขียนเป็นประโยคบอกเล่า เพื่ออธิบายจุดสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใด ดังตัวอย่าง

วิชาความรู้ นั้น เป็นเรื่องที่เรียนรู้และได้จากโรงเรียน เด็กๆ ทั้งหลายคงจะพอมิสิ่งเปรียบเทียบว่า “ทำไมเพื่อนของเราบางคนจึงเก่งนัก” หนูทั้งหลายจำไว้เถิดว่า “เรามีหัวใจบัณฑิต ไว้ในหัวใจ” คือ

1. สุ ตั้งใจฟังครูสอน
2. จิ คิดตามที่ครูสอน
3. ปุ ถ้าไม่เข้าใจให้ถามครู
4. ลิ บันทึกช่วยจำไว้เสมอๆ

นักเรียนคนใดเข้าใจใช้ “หัวใจบัณฑิต” นักเรียนคนนั้นจะเก่ง และเก่งไปเรื่อยๆ นี่เป็นวิชาความรู้ ที่ได้ในห้องเรียนวิชานอกห้องเรียน ความรู้นอกห้องเรียนยังมีอีกมาก ทุกท่านต้องอาศัยประสบการณ์เป็นสำคัญ ความอ่อนน้อม ความน่าเอ็นดูก็สำคัญ เรื่องความรู้นอกห้องเรียนนั้น บางวิชาอาจเป็นเรื่องเฉพาะ บางวิชาเขาหลง เขาจะบอกใครเขาเลือกบุคคล เราจึงต้องอาศัยความอ่อนน้อม ความน่าเอ็นดู และมีมนุษยสัมพันธ์ดีเราจะได้อะไรๆ ซึ่งเป็นวิชาความรู้จากท่านผู้ใหญ่ ท่านผู้มีน้ำใจ และท่านผู้มีเมตตาธรรมอีกมาก

(พระสุเมธธิบดี : ชีวิตมุตตมกถา)

จากตัวอย่างจะเห็นว่า พระผู้เทศน์ใช้ประโยคชนิดบอกเล่าอธิบายถึงเรื่องการหาความรู้หรือเรื่องวิชา

นอกจากการใช้ประโยคบอกเล่าดังกล่าวแล้ว ยังมีการใช้ประโยคคำถามในการเสนอธรรมะ การใช้ประโยคคำถามอาจเป็นการใช้เพื่อต้องการให้ผู้ฟังฉุกคิดเรื่องที่ฟัง และสนใจฟังธรรมต่อไป

การใช้ประโยคคำถามนี้จะมีการตอบคำถามในประโยคต่อไป ในตัวอย่างสำนวนของพระธรรมโกศาจารย์ ได้มีการอธิบายถึงพระธรรมอันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า คนปัจจุบันไม่ค่อยสนใจธรรมะ เมื่อไม่สนใจธรรมะย่อมก่อให้เกิดปัญหามากมาย และท่านก็ได้ยกประโยคคำถามขึ้นว่าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเพราะอะไร ดังข้อความ

สิ่งนี้เป็นอยู่เพราะอะไร ก็เพราะคนนับถือศาสนาแต่ไม่เข้าถึงธรรมของพระศาสนา...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน)

หรืออีกข้อความหนึ่งซึ่งจะพูดถึงจุดมุ่งหมายของศาสนาก็ขึ้นเป็นประโยคคำถาม

แล้วจุดหมายของศาสนานั้นอยู่ที่อะไร อยู่ที่ความสะอาด ความสว่าง ความสงบทางจิตใจ...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน)

2.2 การสร้างประโยค

องค์ประกอบในการเทศนานอกจากที่ผู้เทศนาจะมีการเลือกสรรคำใช้แล้ว ประโยคและการเรียบเรียงลำดับความ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นผลต่อเนื่องที่ทำให้เกิดท่วงทำนองที่ดีในการเรียบเรียงพระธรรมเทศนา ทวีศักดิ์ ญาณประทีป (2540 : 10) ได้กล่าวว่า นักเขียนที่ดีย่อมรู้จักเลือกใช้คำที่เหมาะสม ตรงตามความหมาย รู้จักใช้ประโยคที่ถูกแบบแผนทางไวยากรณ์และเน้นความได้ถูกต้องตามจุดมุ่งหมาย นอกจากนี้ยังต้องรู้จักลำดับความที่เป็นเหตุเป็นผลกันและสรุปความได้ตรงประเด็น จึงทำให้ข้อเขียนของตนมีค่าและน่าสนใจ

เปลื้อง ณ นคร (2535 : 24 – 29) ได้กล่าวเกี่ยวกับหลักการตั้งประโยค พอสรุปได้ดังนี้

1. หลักแห่งความใกล้ชิด ข้อความใดที่ผู้รวมกันต้องพยายามเรียงข้อความนั้นให้อยู่ใกล้ชิดกัน
2. ฐานแห่งน้ำหนัก ในประโยคหนึ่งๆ อาจแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ต้นประโยค กลางประโยค และปลายประโยค ทั้งสามตอนนี้มีน้ำหนักยิ่งหย่อนกว่ากัน ปลายประโยคนั้นน้ำหนักมากที่สุด ถัดมาต้นประโยค ตอนกลางน้ำหนักเบากว่าเพื่อน ฉะนั้นถ้าต้องการจะเน้นข้อความใด ควรตั้งประโยคให้ความที่ต้องการเน้นอยู่ในตอนที่มีน้ำหนักมากที่สุด
3. การสรุปความ ถ้ามีกริยาหลายตัวอยู่ในกริยาอันเดียวกัน ควรให้มีคำรวมเสียคำหนึ่ง จะทำให้ประโยคชัดเจนขึ้น
4. การถ่วงความ การที่จะให้ข้อความที่กล่าวนั้นมีน้ำหนักหรือรสดีขึ้น อาจทำโดยการถ่วงความให้ห้วงความคิดเกี่ยวโยงกัน
5. การซ้ำความ
6. การขัดความ การตั้งประโยคให้เนื้อความขัดกัน จะทำให้ความที่มีกล่าวมีรสและ
7. แบบประโยค
 - 7.1 ประโยคกระชับ คือ ประโยคที่เรียงความให้สั้นกระชับความในตอนสุดของประโยค
 - 7.2 ประโยคหลวม คือ ประโยคที่พูดใจความสำคัญของประโยคจบเสียก่อนแล้ว ต่อไปกล่าวผลความ

8. ประโยคสั้น ประโยคยาว

นอกจากนี้ คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส (2542 : 23 – 24) ได้กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของประโยค สรุปได้ว่า มีประโยคอยู่ 4 ลักษณะ คือ

1. ประโยคสั้น (Attic Sentence)
ประโยคนี้มีลักษณะที่เป็นประโยคสั้นอย่างเอกัตถประโยค ไม่ซับซ้อน พูดอย่างตรงไปตรงมา
2. ประโยคยาวขึ้น (Isocratic Sentence)
ประโยคแบบนี้มีข้อความยาวขึ้น มักมีลักษณะเป็นคู่ขนาน ได้แก่ประโยคที่ใช้คำว่า ฉันใด ฉันนั้น หรือประโยคที่จบลงด้วย ก็ดี
3. ประโยคยาวแบบโวหาร (Ciceronian)

ประโยคแบบนี้ค่อนข้างยาว มีใจความตรงไปตรงมา ความจะค่อยๆ ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในตอนท้าย เมื่อจบความเมื่อไรก็จะเข้าใจเรื่องได้แจ่มแจ้งตลอดความเมื่อนั้น

4. ประโยคบาร์อ็อก (Baroque Sentence)

ประโยคนี้เป็นความยาวเท่าไรก็ได้ ขนานนั้นก็ได้ ปะปนกันมีความขยายแปลกๆ และสร้างประโยคแตกต่างออกไปเพื่อกระแทกใจผู้อ่านและให้ผู้อ่านซาบซึ้งโดยไม่สนใจถึงหลักไวยากรณ์มากนัก

ในการสร้างประโยคนอกจากดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สิ่งที่จะทำให้ผู้อ่านสนใจคือ ความประทับใจ (Impressiveness) ซึ่งทวิตศักดิ์ ญาณประทีป (2540 : 41 – 44) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ สรุปได้ว่าความประทับใจเกิดจากการที่ผู้เขียนใช้ถ้อยคำสร้างความรู้สึกผู้อ่าน ถ้อยคำเหล่านี้อาจเกิดจากการเน้นคำ การซ้ำคำ การเน้นด้วยรูปประโยค การเรียงลำดับคำในประโยค การใช้คำที่ขัดแย้งกันในประโยคหรืออาจใช้คำที่ทำให้เกิดภาพพจน์ก็ได้

จากหลักดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นหลักในการศึกษาลักษณะการสร้างประโยคในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

จากการศึกษาพระธรรมเทศนาทั้ง 89 สำนวน พบว่าลักษณะการสร้างประโยคในพระธรรมเทศนามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

2.2.1. การสร้างประโยคโดยการเน้นสำนวนเป็นคำคู่กัน หรือ การสร้างแบบขนานความ

2.2.2. การเน้นคำด้วยรูปประโยค เพื่อให้รูปประโยคเด่นชัด แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

2.2.2.1 เน้นคำเพื่อแสดงการจบแสดงของประโยค

2.2.2.2 เน้นคำเพื่อให้ข้อความหรือประโยคที่กล่าวเด่นชัดขึ้น

2.2.1 การสร้างประโยคโดยการเน้นการใช้สำนวนเป็นคำคู่กัน เพื่อเน้นข้อความให้เด่นชัดยิ่งขึ้น และทำให้พระธรรมเทศนามีเสน่ห์ประทับใจผู้อ่านหรือผู้ฟัง การสร้างประโยคแบบนี้เป็นการสร้างประโยคที่เป็นลักษณะประโยคยาวแบบโวหาร และเป็นการแสดงเนื้อหาความที่ขนานความหรือการถ่วงความกันให้ประโยคมีน้ำหนักยิ่งขึ้น

ลักษณะการสร้างประโยคแบบนี้พบอยู่หลายสำนวนของพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังเช่น

...คนใดทำความชั่วเมื่อใด ความชั่วก็ทำให้คนนั้นเป็นคนชั่วเมื่อนั้น...

(พระราชสิทธิโมลี : อภิณหปัจจเวกขณะกถา)

ในสมัยใด พระองค์เมื่อได้ประสพผลในปัจจุบันอันเป็นส่วนอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์แล้ว ในสมัยนั้น พระองค์ทรงมีสติพิจารณาสอบสวนทวนสาวถอยหลังเข้าหามูลเหตุ

(พระราชรัตนโมลี : อตตสมมาปณิธิกถา)

ในประการถัดมา ที่ตรัสเรียกมารดาว่า เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตรธิดานั้น ท่านให้รรถาธิบายว่า

อาหุไนยแปลว่า ผู้ควรแก่อาหุณวัตถุ คือสิ่งของเครื่องสักการบูชา บิฑามารดา มีพระคุณอย่างสูงส่ง เทียบได้กับวิสุทธิเทพ คือพระอรหันต์ผู้หมดสิ้นกิเลสอาสวะส่งนัยให้เห็นได้ว่าพระอรหันต์นั้นเป็นบุญเขต สามารถอำนวยความสะดวกให้ผู้นำอาหุณวัตถุ คือเครื่องสักการะต่าง ๆ มีอาหาร เป็นต้น มาถวายได้อานิสงส์อย่างสูงสูด นานัปการ ฉันใด ผู้ที่กราบไหว้บำรุงบิฑามารดาด้วยอาหุณวัตถุย่อมได้อานิสงส์ ฉันนั้น

(พระเมธีรัตนดิลก : พรหมาทิกถา)

พ่อแม่มีแต่กรุณาจิตคิดสงสาร ไม่มีความต้องการให้ลูกตกทุกข์ได้ยาก แม้หากยามลูกได้รับทุกข์ถึงไม่มากมาย ก็ไม่วายวิตกหวั่นอกตกใจอยู่เป็นนิตย์ คิดหาอุบายปลดเปลื้องไม่ดูตาย เมื่อลูกทั้งหลายได้ตีมีความสุข หรือเจริญด้วยลาภยศ หรือสำเร็จศิลปวิทยา พ่อแม่ก็พลอยปรีดาปราโมทย์ ยิ่งเป็นคนสร้างประโยชน์แก่สังคมมากเท่าใด ก็ยิ่งอึ้งใจมากเท่านั้น

(พระกิตติสารเมธี : ปุคตสังคหกถา)

ภิกษุใดมีเมตตาเป็นวิหาธรรม เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระภิกษุนั้นพึงบรรลุถึงทางอันสงบเป็นทางเข้าไปสงบเพื่อปรุ้งให้ยิ่ง

(พระราชญาณปริชา : สาสนานุสติกถา)

หากสังคมใดมีแต่คนจิตใจคับแคบไม่รู้จักละความสุขส่วนตนอันเป็นความสุขเล็กน้อย สังคมนั้นนับวันแต่จะไม่ประสบความสำเร็จ

(พระราชวิสุทธิดิลก : มัตตาสุขปริจจาควิปุลสุขกถา)

ความดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งมวล บรรดากิเลสทั้งหลาย ซึ่งมีโลภะ โทสะ โมหะเป็นรากเหง้า เมื่อผู้ใดไม่หลงเหลืออยู่ในใจ เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลม หรือ เหมือนหยดน้ำหล่นจากใบบอน กิเลสที่ละได้แล้วเหล่านั้น ย่อมไม่หวนกลับมาทำให้จิตใจผู้หนึ่งหวั่นไหวได้อีก

(พระราชวิสุทธิดิลก : มัตตาสุขปริจจาควิปุลสุขกถา)

บุคคลที่ชื่อว่าทำบุญอยู่ และเห็นเขาทำบุญอยู่ก็ทำไปอย่างนั้น โดยไม่รู้จักรับบุญคืออะไร อยุ่อาศัยเคยเศร้าหมองอยู่อย่างไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้น

(พระราชรัตนโสภณ : จิรปาวาสกถา)

ญาติมิตรผู้มีจิตอาวรี ย่อมยินดีถึงบุคคลที่เป็นที่รักจากไปนาน กลับมาถึงโดยสวัสดิ์ ออกโอษฐ์ว่ามาแล้วๆ ฉันใด บุญที่ถูกสลอบรมไว้ในโลกนี้ ก็ย่อมรับบุคคลผู้ละโลกนี้ไปสู่ปรโลกแล้ว ประดุจญาติต้อนรับญาติที่เป็นที่รักฉันนั้น

(พระราชรัตนโสภณ : จิรปาวาสกถา)

...ธรรมห้าประการนี้เมื่อมีผู้ในผู้ใด ย่อมเป็นเหตุสมุทัยให้ผู้หนึ่งประกอบกรรมดีที่เป็นสาระส่วนประเสริฐโดยสมควรแก่การครองสังฆตธรรม สรีรกาย อันมีความแตกสลายเป็นปริโยสาน เมื่อใดอายุ ใ่อ่อน และวิญญาณ ละทิ้งกายนี้ไปแล้ว เมื่อนั้นกายนี้ย่อมทอดบนแผ่นดิน

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาทิกถา)

ผู้ใดประพฤติกุศลให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ผู้นั้นชื่อว่าถือสาระแห่งชีวิตไว้ได้

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาทิกถา)

เมื่อใด บัณฑิตพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อนั้น
ย่อมหน่ายในทุกขนั้นเป็นทางแห่งวิสุทธิ

เมื่อใด บัณฑิตพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้น
ย่อมหน่ายในทุกขนั้นเป็นทางแห่งวิสุทธิ

เมื่อใด บัณฑิตพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงมิใช่ตน เมื่อนั้น
ย่อมหน่ายในทุกขนั้นเป็นทางแห่งวิสุทธิ

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาทิกถา)

ในกาลใดแล ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรพินิจอยู่ ในกาลนั้นความเคลือบ
แคลงทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ชัดซึ่งธรรมกับทั้งเหตุ

ในกาลใดแล ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรพินิจอยู่ ในกาลนั้นความ
เคลือบแคลงทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

ในกาลใดแล ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรพินิจอยู่ ในกาลนั้นพราหมณ์
ทั้งหลายย่อมกำจัดมารกับทั้งเสนามารเสียได้ ตั้งอยู่เหมือนกับพระอาทิตย์อุทัยยังอากาศให้สว่าง ฉะนั้น

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาทิกถา)

เหตุและปัจจัยยังส่งอยู่เพียงใด สังขารก็ยังเป็นอยู่เพียงนั้น

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาทิกถา)

เหตุปัจจัยมาขาดลงเพราะสิ้นกำลังโดยปกติหรือถูกอะไรมาตัดรอนในกาลใด สังขารย่อมสิ้นไป ใน
กาลนั้น

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาทิกถา)

ศรัทธามีลักษณะและประเภทดังกล่าวนี้ มีจุดในจิตใจผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นมีใจคอหนักแน่นมั่นคงใน
กิจที่พึงทำ ไม่โลเลลังงาย

(พระเทพสุธี : สารธรรมกถา)

ปริชาที่รอบรู้ชื่อว่าปัญญา คุณข้อนี้อยู่ในผู้ใดย่อมเป็นปัจจัยให้ผู้นั้นรู้จักหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความ
เสื่อม และดำเนินชีวิตของตนสู่ความเจริญ ยังประโยชน์ให้ตนและประโยชน์ท่านให้สำเร็จบริบูรณ์

(พระเทพสุธี : สารธรรมกถา)

ปัญญาย่อมเจริญโดยประการใด พึงตั้งตนไว้โดยประการนั้น

(พระวิสุทธิมุนี : ธรรมจาริกถา)

การทำความสงบของตนยังมีอยู่เพียงใด ความสุข ความเจริญ ก็ย่อมมีอยู่ในโลกเสมอไปเพียงนั้น
(พระธรรมราชาวัตร : สุวราชัตถกถา)

สตรีใดเจริญด้วยศรัทธา ศาส สุตะ จาคะ และปัญญา อย่างละ 2 ประการ คือทั้งคติโลกและคติ
ธรรม สตรีนั้นเป็นผู้คงที่ เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นอุบาสิกา ย่อมถือสาระแห่งตนไปในโลกนี้
(พระศรีปริยัติโมลี : ทูลลภกถา)

ในสังคัมมนุษย์ที่ยึดมั่นในหลักเมตตา สังคัมนี้ก็มีแต่ความสุข ทั้งนี้เพราะพระเมตตาธรรมเป็น
เครื่องคำจุน บ้านเรือนมีเสาเป็นเครื่องคำจุนฉันใด โลกมนุษย์ก็ต้องอาศัยเมตตาเป็นเครื่องคำจุนฉันนั้น
(พระราชปฎิภาณโกศล : เมตตากถา)

บุคคลจะข้ามอณพได้ความไม่ประมาท ดังนี้เมื่ออธิบายว่า อณพนั้นได้แก่ทะเลผู้จะข้ามทะเล
ผู้ใหญ่ท่านดำเตือนว่า คีบก็ทะเล คอกก็ทะเลอย่างประมาท เพราะประกอบไปด้วยอันตรายต่างๆ มีทั้งได้น้ำ
และบนน้ำ ได้น้ำคือของโสโครก บนน้ำคือลม เมื่อเรือโดนโสโครกหรือต้องลมร้าย อาจล่มจมถึงแก่ความตาย
ได้ ผู้ที่ไม่ประมาทในการข้ามทะเลนั้น ไม่เห็นแก่การกิจการนอนนั้น ผันผ่อนระแวงระวังโดยเอื้อเพื่อ ฉันใด
ผู้ที่ข้ามสังขารสาร พึงไม่ประมาทฉันนั้น
(พระอมรโมลี : พยากรณ์กถา)

คนร้อยพวงมาลัย พึงทำพวงมาลัยให้มาจากกอดอกไม้ ฉันใด ฉันผู้เกิดมาแล้วต้อง ตายก็พึงทำ
กุศลไว้ให้มากฉันนั้น
(พระเทพสุเมธมุนี : เถรกรณธรรมกถา)

อันพวงมาลัยจะมีได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัย 2 อย่างคือ มีผู้ร้อย และมีดอกไม้ มีแต่ผู้ร้อยแต่ไม่มี
ดอกไม้ หรือมีแต่ดอกไม้แต่ไม่มีผู้ร้อย พวงมาลัยก็มีไม่ได้ ต่อเมื่อมีพร้อมทั้ง 2 อย่าง จึงจะมีพวงมาลัยได้
และพวงมาลัยจะมีมากได้ ก็เพราะมีดอกไม้มาก นี่ฉันใด ในการทำบุญกุศลนั้นก็ฉันนั้น
(พระเทพสุเมธมุนี : เถรกรณธรรมกถา)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดในอดีต พระพุทธเจ้าเหล่าใดในอนาคต และพระพุทธเจ้าพระองค์ใด
ในบัดนี้ ผู้ทำความโตกของคนเป็นอันมากให้หายไป พระพุทธเจ้าทั้งหมดเหล่านั้นล้วนแต่เคารพพระ
สัทธรรมมาแล้ว กำลังเคารพอยู่ และแม้ต่อไปก็จะทรงเคารพพระสัทธรรม
(พระเทพสุเมธมุนี : เถรกรณธรรมกถา)

เมื่อใดบัณฑิตเห็นด้วยปรีชาว่า สังขารทั้งปวงเป็นสิ่งไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกๆ
(พระสมุทรมโนลี : สังเวคกถา)

ภิกษุรูปใดมีบริวารไม่ครบหรือเกินกว่าพระวินัยบัญญัติ ภิกษุรูปนั้นถูกปรับโทษ เรียกว่า อาบัติ
(พระภาวนาวิสุทธิทวาราย : สันตดุฎฐกถา)

เมื่อผู้นั้นมีอุปการะต่อคนแล้วสงเคราะห์เข้าจำพวกบุพการีทั้งนั้น ครั้นตนได้รับการอุปการะจาก ท่านผู้ใดแล้ว ต้องยกย่องนับถือท่านผู้นั้น

(พระอุตรคณารักษ์ : กตัญญูกตเวทิตาภคา)

ผู้ใดดำรงชีวิตไว้จากสุภากษิตเป็นสื่อสัมพันธ์ ผู้นั้นย่อมมีชีวิตเป็นมงคลมีความสุขความเจริญมีความราบรื่นปลอดภัย ได้ผลสำเร็จตามความปรารถนาที่ตั้งไว้

(พระศรีกิตติโมลี : วาจากถา)

ชีวิตชื่อว่าอันตรายตัณยอมสละแล้วบัดนี้ไม่มีอะไรแล้วที่ข้างต้นจะพึงทำไม่ได้ เรื่องนี้เป็นฉันใดก่อนราหุล เรากล่าวว่า บุคคลผู้ใดไม่มีความละสายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้อยู่ที่จะไม่ทำบาปกรรมมน้อยหนึ่งไม่มี ฉันนั้นเหมือนกัน

(พระศรีกิตติโมลี : วาจากถา)

คนตายไม่มีความคิดนึกตริตรอง ฉันใด คนประมาทก็ไม่มีความคิดที่คุ้มครองป้องกันรักษาตัว ฉันนั้น

(พระราชพิพัฒน์โกศล : สติสมปชฌญกถา)

ผู้ใดมีปกติประพฤติธรรม ด้วยกายวาจา และใจ เทวดาและปวงชนย่อมสรรเสริญผู้นั้นในโลกนี้

(พระเทพโบราณคณาจารย์ : ธรรมจาริกถา)

ผู้ใดประพฤติธรรม ธรรมย่อมรักษาผู้นั้น

(พระเทพวิริยาภรณ์ : อัตตปิยภคา)

โลกคือแผ่นดินนี้ยังมีอยู่ตราบใด เหล่าสัตว์ทั้งหลาย มีมนุษย์ เป็นต้น ย่อมมีตราบนั้น

(พระมหาละเอียด : กตัญญูกตเวทิตาภคา)

เรา รักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ ฉันนั้น

(พระธรรมรัตนวิสุทธิ : กตัญญูกตเวทิตาภคา)

พระราชกุมารพระนามว่า สิทธัตถะ เช่นพระองค์นี้ เป็นพระโอรสของพระชนนีและพระชนกองค์ใด พระชนนีและพระชนกองค์นั้น ดับทุกข์เข็ญเย็นใจได้เป็นแน่ เป็นพระสวามีของพระนางองค์ใด พระนางองค์นั้นดับทุกข์เข็ญได้แน่

(พระญาณเวที : วัชฌิธรรมภคา)

ที่เป็นส่วนคติธรรมนั้น ได้ปัญญาพิจารณาเห็นสภาวะความเป็นเองของขั้นทั้ง 5 อันธรรมดาดกแต่งประชุมธาตุทั้ง 4 ให้มีวิญญาณครอง มีชีวิตเป็นเครื่องเลี้ยงรักษาให้เคลื่อนไหวได้ทั้งกาย และวาจาให้รู้

สีก็นึกคิดต่างๆ ได้เหมือนสิ่งประดิษฐ์ ที่บุคคลต้นคิดสร้างขึ้นให้สำเร็จผลตามมุ่งหมาย เช่น ไฟฟ้า รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น แต่ในที่สุดสิ่งทั้งมวลล้วนชำรุดแตกสลายไปฉันใด ร่างกายชีวิตจิตใจอันธรรมดา ประกอบให้เกิดขึ้นแล้ว ก็แปรปรวนสลายดับไป ฉันนั้น

(พระกวีวงศ์ : อธิษฐานธรรมกถา)

ถ้ารับราชการในพระองค์โดยใกล้ชิด ก็ควรเอาใจใส่ดูแล ไม่เห็นแต่สุขเฉพาะหน้า ผ่อนปรนตามพระราชหฤทัยไม่ให้หมองหม่น สิ่งใดๆ ที่รับพระราชภาระ ก็ควรกระทำตนให้เป็นที่ยกต้องตามพระราชหฤทัยเว้นสิ่งที่ไม่พึงพระราชประสงค์ ไม่พอพระราชหฤทัยให้ห่างไกล ดำรงอยู่ในพระบรมราโชวาททุกประการ ต่อหน้าฉันใด ลับหลังก็ฉันนั้น

(พระราชธรรมาภรณ์ : กตัญญูกตเวทิตาภกถา)

ผู้ใดเข้าใจพูด ผู้นั้นย่อมอาจยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ฟังไว้ได้

(พระราชรัตนเมธี : สังคัตถุภกถา)

ในตำบลหรือในสมัยใด ไม่มียานพาหนะอะไรๆ ที่สะดวกดีเท่าเรือ เรือย่อมเป็นพาหนะสำคัญทั้งในการคมนาคมและการพาณิชย์ในตำบลหรือในสมัยนั้น แต่ถ้าวลีหรือท่าเรือแห่งตำบลนั้นมีน้ำเต็มไซ้เรือโดยสารหรือเรือพาณิชย์ที่ใหญ่ๆ เข้าไปจอดไม่ได้ทั้งคมนาคนั้น พาณิश्य่อมไปเป็นไปโดยสะดวกด้วยประการทั้งปวง ก็เป็นเหตุถ่วงความเจริญรุ่งเรือง แห่งตำบลนั้นฉันใด คนผู้ไร้คุณสมบัตินั้นตามทีกล่าวมาแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าคนต้นก็ฉันนั้น

(พระสุธีธรรมโสภณ : อุทกกรทสสูตร)

นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม เคารพนบถนอมบูชาท่านผู้เจริญ นรชนเหล่านั้น ย่อมได้รับความสรรเสริญ

(พระราชาภิ : ปุจฉาภกถา)

ถ้าหมู่ชนใดหรือสังคมใดขาดระเบียบของหมู่ชนหรือสังคมเสียแล้ว หมู่ชนนั้น สังคมนั้น ก็จะหาความผาสุก เจริญรุ่งเรืองได้ยาก

(พระราชาภิ : ปุจฉาภกถา)

ตราบใดที่ ทวยราษฎร์ยังลำบากแสนเข็ญ ตราบนั้นพระองค์ก็ทรงหาทางช่วย จนเต็มพระกำลังความสามารถ

(พระปริยัติธรรมสุธี : อนิมิตตชีวิตกถา)

อาการที่คนนำเอาสักการะ คือ สิ่งของอันเป็นสัญลักษณ์แก่การเกิดทุนเหล่านั้นไปให้แก่ผู้ใดหรือสิ่งใดก็เรียกได้ว่า ทำการสักการะบูชาผู้นั้นหรือสิ่งนั้น

(พระเมธีรัตนดิลก : ปุชณียปุจฉาภกถา)

การยกย่องนับถือ เชิดชูให้สูงส่ง มีเกียรติยศปรากฏขึ้น เรายกย่องเชิดชูผู้ใด ก็ได้ชื่อว่ามีสัมมาบูชา
ต่อผู้นั้น

(พระเมธีรัตนคิลก : ปุณณียปุจฉา)

กิจใดอันศาสดาผู้กรุณาแสวงหาประโยชน์ พึงทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นอันเราได้ทำแล้วแก่พวก
ท่านทุกประการ

(พระปฏิเวทวิศิษฐ์ : ทักขิณานุปัตตานกถา)

มารดาพึงรักษาบุตรเกิด แต่คนผู้เป็นบุตรเดียว แม้ด้วยพร้าชีวิตของตนฉันใด พึงทำใจให้มีในภูต
นิกร คือผู้เป็นอยู่ทั้งมวลหาจำกัดมิได้ ฉะนั้น

(พระปฏิเวทวิศิษฐ์ : ทักขิณานุปัตตานกถา)

มารดามีเมตตากรุณาในบุตรฉันใด ท่านเป็นผู้ที่พึงอาศัยของคนทั่วไป พึงทำจิตในเขาทั้งมวล
ด้วยเมตตา กรุณา หาจำกัดมิได้ ฉะนั้น

(พระปฏิเวทวิศิษฐ์ : ทักขิณานุปัตตานกถา)

เหตุยังเป็นอยู่เพียงใด ผลก็ยังมิอยู่เพียงนั้น

(พระโสภิตวิริยาลังการ : โสธกถา)

การที่ถูกประพฤติปฏิบัติต่อพ่อแม่บังเกิดเกล้าของตนเช่นใด ย่อมได้รับผลตอบแทนเช่นนั้นเป็น
ทวีคูณ

(พระธรรมวโรดม : สัมปรายิกถา)

สังคมใดไร้ความกตัญญู คนในสังคมนั้น จะอยู่กันเยี่ยงสัตว์ดิรัจฉาน ธรรมชาติของสัตว์ดิรัจฉานทั้ง
หลายเหล่านั้น เมื่อปีกกล้าขาแข็งแล้ว ก็ทอดทิ้งพ่อแม่ไปอย่างไม่มีเยื่อใย ไม่ได้หวนกลับมาเหลียวแลเลี้ยงดู
พ่อแม่ของตน มีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมันฉนั้น ถ้าคนเราไร้ความกตัญญูเสียแล้ว ก็อยู่กันเยี่ยงสัตว์
ดิรัจฉานฉนั้น

(พระธรรมวโรดม : สัมปรายิกถา)

ตามนัยพระพุทธภาษิตนี้ เป็นเรื่องชี้ให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ทราบชัดถึงสัจธรรมความจริง
ของโลกนี้ว่า ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้จะต้องตายเป็นธรรมดา คำว่า “ตาย” เป็นภาษาไทย ภาษาบาลีนิยมใช้
คำว่า “จุติ” แปลว่า “การเคลื่อน การย้าย” สมควรจะแปลเสียใหม่ว่า “ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้จะต้องเคลื่อนจะ
ต้องย้ายไปรับตำแหน่งใหม่ในปรโลกเป็นธรรมดาเหมือนกันหมด” จะต่างกันก็เพียงแต่ว่าใครจะย้ายเร็ว ใคร
จะย้ายช้า การที่คนเราทั้งหลายยังไม่ตาย ยังไม่ย้าย ก็เพราะตำแหน่งในปรโลกยังไม่ว่าง ครั้นเมื่อตำแหน่ง
ในปรโลกว่างเมื่อใด ก็ต้องย้ายลงไปรับตำแหน่งนั้นทันทีเมื่อนั้น เพราะโลกมนุษย์ที่คนเราทั้งหลายอาศัยอยู่
นี้ ไม่ใช่สถานที่อยู่ประจำเพื่อเสวยความสุข และไม่ใช่สถานที่อยู่ประจำเพื่อเสวยความทุกข์ แต่เป็นสถานที่
อาศัยอยู่ชั่วคราวเพื่อสร้างชีวิตและเพื่อสร้างชีวิต ชั่ว โลกมนุษย์นี้เปรียบได้กับพ่อกันนักศึกษาใน

มหาวิทยาลัย ธรรมดาหอพักนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น นิสิตนักศึกษาทุกคนที่เข้าไปอาศัยอยู่ในหอพักนั้น ย่อมรู้ตัวอยู่เสมอว่า หอพักนี้ไม่ใช่บ้านเรา เรามีสิทธิ์อยู่ในหอพักนี้ได้ก็เพราะขณะที่เรามีภาวะเป็นนิสิตนักศึกษา ครั้นพ้นจากภาวะเป็นนิสิตนักศึกษาเมื่อใด ก็ต้องย้ายออกไปจากหอพักนี้ทันที เมื่อนั้นฉันใด โลกมนุษย์ที่คนเราอาศัยอยู่นี้ ก็เป็นฉันนั้น ครั้นคนเราถึงคราวสิ้นอายุขัยเมื่อใดก็ต้องย้ายออกไปจากโลกมนุษย์นี้ทันทีเมื่อนั้น

แต่ในขณะที่คนเรายังไม่ตาย ยังไม่ย้ายนี้ คนเราก็ทำความดีบ้าง ทำความชั่วบ้าง กลับกันไปในการดำเนินชีวิตประจำวัน ธรรมดาคนเราก็อยากจะทำความดีด้วยกันทุกคน แต่ก็ทำเฉพาะความดีอย่างเดียวไม่ได้เสมอไป เพราะคนเรายังเป็นปุถุชนมีกิเลส มีโลภะความโลภ เป็นต้น ในขณะที่ กิเลสความโลภก็ตีความโกรธก็ตี ความหลงเขลาเบาปัญญาที่ดี เกิดมีขึ้นในจิตใจ ทำให้จิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว ในขณะที่นั้น จิตใจก็คิดมโนทุจริตความประพฤติชั่วทางใจบ้าง บังคับกายให้ทำกายทุจริตความ ประพฤติชั่วทางกายบ้าง บังคับวาจาให้วจีทุจริตความประพฤติชั่วทางวาจาบ้าง

(พระธรรมวโรดม : สัมปรายิกถา)

ก็แล อาสวะที่กลั่นกรองมาจากการทำความชั่วนั้น เปรียบเสมือนขี้ตะกอนที่นอนอยู่กับตุ่มน้ำ ธรรมดาตุ่มน้ำทุกตุ่มที่ขังน้ำไว้นั้น จะเป็นน้ำฝนก็ตาม น้ำประปาก็ตาม เมื่อน้ำขังอยู่ในตุ่มนั้นนาน ย่อมมีขี้ตะกอนนอนอยู่ที่ก้นตุ่มน้ำนั้น ขี้ตะกอนมีมากในตุ่มน้ำใด น้ำในตุ่มน้ำนั้นก็ลดปริมาณน้อยลง เมื่อคนเราทำน้ำในตุ่มนั้นให้กระเพื่อม ขี้ตะกอนก็จะฟุ้งขึ้นมาทำให้น้ำในตุ่มน้ำนั้นขุ่น ทำให้เสียคุณภาพจนบริโภคใช้สอยไม่ได้ ถ้าคนเราต้องการจะใช้สอยน้ำในตุ่มน้ำนั้นต่อไป ก็ต้องใจเย็นรอกคอยให้ขี้ตะกอนที่ฟุ้งขึ้นมาทำให้น้ำขุ่นนั้นตกลงก้นตุ่มเสียก่อน แล้วน้ำในตุ่มนั้นก็เปลี่ยนสภาพเป็นน้ำใส บริโภคใช้สอยได้อย่างเดิมอีกต่อไป ฉันใด คนที่มีอาสวะความชั่วหมักหมมอยู่ในตัวมากก็เป็นฉันนั้น

(พระธรรมวโรดม : สัมปรายิกถา)

หนึ่ง เปรียบเสมือนภาชนะที่ปิดปากตั้งไว้ เราเดินผ่านไปใกล้ มีกลิ่นเหม็นมันพุ่งออกมา ทำให้เราเกิดความไม่สบายใจ แม้เราจะไม่รู้เลยว่า ภายในภาชนะนั้นมีอะไรอยู่ แต่เราก็สันนิษฐานได้ด้วยความไม่แน่ใจว่า ภายในภาชนะนั้นต้องมีของเน่าของเสียอยู่ กลิ่นเหม็นมันจึงพุ่งออกมาทำให้เราเกิดความไม่สบายใจ ฉันใด บุคคลผู้ประพฤติไม่ดีปฏิบัติไม่ชอบทางกายบ้าง ทางวาจาบ้างเบียดเบียนผู้อื่นให้เกิดความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนโดยประการต่างๆ นั้นย่อมเป็นการประจานตัวเองว่า ภายในจิตใจของตนมีอาสวะความชั่วหมักหมมอยู่ในตัวมาก มันจึงระเหยออกมาทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อน ฉันนั้น

(พระธรรมวโรดม : สัมปรายิกถา)

จากลักษณะการสร้างประโยชน์แบบขนานความโดยใช้สัจจกถาข้างต้น จะเห็นได้ว่าทำให้พระธรรมเทศนาที่เด่นชัดขึ้นในการอธิบายธรรม นอกจากนี้การใช้ประโยชน์ในลักษณะดังกล่าว ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะการเปรียบเทียบระหว่างประโยชน์เพื่อให้เห็นเหตุและผลที่เกิดขึ้นของการแสดงเนื้อหาธรรมะด้วย

ลักษณะการใช้สันธานคู่ดังกล่าวในพระธรรมเทศนาที่แสดงมาทั้งหมด สันธานตัวแรกจะแสดงถึงเหตุของการกระทำว่าเป็นอย่างไร ส่วนสันธานตัวที่ 2 แสดงให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นของการกระทำ เช่น

คนใดทำความชั่วเมื่อใด

(1)

ความชั่วก็ทำให้คนนั้นเป็นคนชั่วเมื่อนั้น

(2)

(พระราชสิทธิโมลี : อภินิพจน์เวกขณิกถา)

จากตัวอย่างข้างต้นสอนเกี่ยวกับการทำชั่ว ข้อความประโยคในช่วงแรก (1) เป็นเหตุว่าถ้าทำชั่วแล้ว ผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร ประโยคหลัง (2) ก็ให้ผลว่า เมื่อทำชั่วแล้ว ก็จะกลายเป็นคนชั่ว หรืออีก 1 ตัวอย่าง

..หากสังคมใดมีแต่คนจิตใจคับแคบไม่รู้จักสละความสุขส่วนตนอันเป็นความสุขเล็กน้อย (1) สังคมนั้นนับแต่จะ "ไม่ประสบความสุข" (2)

(พระราชวิสุทธิดิลก : มัตตาสุนทรปริจฉาวิปุลสุขกถา)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่าข้อความที่ 1 เป็นเหตุว่า ถ้าคนจิตใจคับแคบจะเป็นอย่างไร ส่วนข้อความที่ 2 แสดงถึงผลของการที่คนจิตใจคับแคบว่าจะส่งผลให้สังคมอย่างไร

2.2.2 การเน้นด้วยรูปประโยค พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีการเน้นด้วยรูปประโยคโดยอาศัยวิธีการสร้างประโยคโดยใช้คำที่มีน้ำหนักเน้น เพื่อให้รูปประโยคเด่นชัดขึ้น คำที่ใช้ในพระธรรมเทศนาคือ ได้แก่คำว่า เพราะฉะนั้น ฉะนั้น ดังนั้น ฯลฯ

การเน้นคำด้วยรูปประโยค ที่ใช้คำที่มีน้ำหนักนี้ลักษณะการใช้ในพระธรรมเทศนาอยู่ 2 ประเภท คือ

2.2.2.1 ใช้เน้นเพื่อแสดงการจบประโยค

2.2.2.2 ใช้เน้นเพื่อให้ข้อความหรือประโยคที่กล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ลักษณะการเน้นด้วยรูปประโยค ที่ใช้คำที่มีน้ำหนักเน้นในพระธรรมเทศนาคือ สรุปได้ว่า บางสำนวนจะมีบางลักษณะ เช่น ในสำนวนพระธรรมเทศนา สัทธาภิกขาของพระเทพวรเมธี จะเป็นลักษณะการเน้นเพื่อทำให้ประโยคหรือข้อความที่กล่าวเด่นชัดขึ้น หรือบางสำนวนจะเป็นการเน้นเพื่อแสดงการจบประโยค เช่น สำนวนเทศน์ของพระราชธรรมนิเทศ เรื่อง อนานาสาณธรรม หรือลักษณะการใช้การเน้นรูปประโยคทั้ง 2 ประเภทก็มีการใช้ เช่น ในสำนวนของพระเทพกิตติเมธี เรื่อง กิตติภิกขา ซึ่งจะกล่าวยกตัวอย่างให้เห็นต่อไป

2.2.2.1 การเน้นโดยการใช้คำที่มีน้ำหนักเพื่อแสดงการจบประโยค

การใช้การเน้นคำในลักษณะนี้เป็นการเน้นย้ำเพื่อแสดงให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังทราบว่าพระเทศน์จบเป็นช่วงๆ หรือจบกระแสความ เพื่อไม่ให้ผู้ฟังเกิดการติดตามยาวนานเกินไป ซึ่งการใช้การเน้นย้ำในลักษณะนี้ พบในพระธรรมเทศนาหลายสำนวนคือ สำนวนของพระวิสุทธิเวที สำนวนของพระอมรเมธี สำนวนของพระราชธรรมนิเทศ สำนวนของพระศรียัติโมลี สำนวนของพระราชสุธรรมมาภรณ์ สำนวนของพระธรรมรัตนวิสุทธิ สำนวนของพระวิมลศีลาจาร สำนวนของพระกวีวงศ์ ซึ่งสำนวนที่กล่าวถึงนี้จะมีการใช้คำเน้นการจบประโยคซึ่งส่วนใหญ่จะใช้คำว่า ฉะนั้น ดังนี้ เป็นการแสดงการจบประโยคดังตัวอย่าง

ความว่า บุคคลผู้มีปัญญาดี ไม่ประมาณในเมื่อชนทั้งหลายประมาณ ตี้อยู่โดยมากในเมื่อชนทั้งหลายหลับ ย่อมถึงคนผู้ที่ไม่มีการหลับ เหมือนน้ำไฟที่เดือดทั้งภาชนะไม่มีการหลับไปจะนั้น

(พระราชนิพนธ์ : พุทธอารกถา)

...ธรรมที่มีสันดานเท่านั้น ย่อมทำคนให้พิเศษว่าเป็นชั้นๆ ผู้ใดประพฤติดีความดีให้ สำเร็จประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ผู้หนึ่งชื่อว่าถือสาระแห่งชีวิตไว้ได้ มีนัยดังฝนที่ตกลงแล้วยังพืชเมล็ดผลประโยชน์แก่คนและสัตว์ผู้พึ่งแผ่นดินเป็นยออยู่ ฉะนั้น ครั้นพยาธิมรณะมีมาถึงโดยลำดับแล้ว ชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้ สมด้วยเทศนานัยพุทธพจน์ที่สมเด็จพระสุคตตรัสแก่พระนางอودตตราเถรีผู้มีอายุว่า รูปนี้แก่คร่ำคร่าแล้ว เป็นรังแห่งโรค เปื่อยพัง กายทรุดโทรม จะต้องแตกสลาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ดังนี้

ก็แล ขรา พยาธิ มรณะ เป็นสภาวะธรรมของทุกคนที่เกิดมาแล้วในโลก ใช่ว่าจะเป็นเช่นนั้นแต่เฉพาะบางคนก็หาไม่ โดยที่แท้ถึงสัตว์ทั้งหลายบรรดาที่มาอยู่เคลื่อนอยู่เกิดอยู่ ก็ล้วนเป็นผู้มีขรา พยาธิ มรณะเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้เหมือนกัน ใครๆ จะปรารถนาว่าอย่าให้ขรา พยาธิ มรณะมีแก่ตนเลย ข้อนี้ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความประสงค์ได้ ท่านกล่าวไว้ว่าการคำนึงอย่างนี้เป็นวิธีเจริญสมณภาวนา เป็นอุบายสงบใจอย่างหนึ่ง ซึ่งบุรุษสตรีฤๅหัตถ์บรรพชิตควร พิจารณาทุกวันๆ ให้เป็นจิตภาวนา ก็ขราเป็นลักษณะของความไม่เที่ยง พยาธิเป็นลักษณะของความทุกข์ มรณะเป็นลักษณะของความไม่มีตัวตน เมื่อการกชนคนผู้ปฏิบัติหมั่นฝึกหัดพิจารณาเนื่องๆ จนเห็นแจ้งประจักษ์ด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งปวงมีขรา พยาธิ มรณะเป็นปกติอยู่เสมอแล้วก็ชื่อว่าได้เจริญพระไตรลักษณ์ อันเป็นส่วนวิปัสสนาโดยสมควรแก่บุรพนิสสัย ทรงแสดงพระคาถามีความว่า

เมื่อใด บัณฑิตพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมหน่าย ในทุกข์นั้นเป็นทางแห่งวิสุทธิ

เมื่อใด บัณฑิตพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมหน่าย ในทุกข์นั้นเป็นทางแห่งวิสุทธิ

เมื่อใด บัณฑิตพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงมิใช่ตน เมื่อนั้นย่อมหน่าย ในทุกข์นั้นเป็นทางแห่งวิสุทธิ ดังนี้

(พระอมรเมธี : พุทธอุทานาภิกถา)

...ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดบำเพ็ญ เพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามประเพณีนิยมที่สืบต่อกันมาในหมู่คนดีทั้งหลาย การบำเพ็ญกุศลที่เรียกว่าทักษิณานุประทาน อันเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นด้วยความเคารพรัก นับถือ ศรัทธา จงรัก

ภักดีต่อผู้ที่จากไปจากโลกนี้ไปนั้น เป็นการกระทำที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าสามารถอำนวยการให้ กับบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย ตามสมควรแก่ฐานะนั้นๆ คือเป็นการแสดงออกซึ่งญาติธรรม ธรรมที่ญาติจะต้องปฏิบัติ ต่อญาติของตนหนึ่ง เพื่อเป็นการบูชาต่อท่านที่จากไปหนึ่ง เป็นการให้กำลังใจแก่ภิกษุทั้งหลายหนึ่ง และเป็นการเพิ่มพูนบุคคลทุกๆ ฝ่ายหนึ่ง ดังนี้

(พระราชธรรมนิเทศ : อนานาสาสนธรรม)

...จึงทำให้เกิดผลต่างกัน บุคคลที่เข้าใจข้อนี้ สามารถที่จะอบรมคนให้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมแล้ว และทรงตนอยู่ได้ตลอดกาลนานไม่ล้มเสียในระหว่าง ต่างจากบุคคลที่ไม่อบรมตนแล้วนำจิตให้เศร้าหมอง กล่าวคือ สภาพฝ่ายชั่วย่อมตัดรอนบุคคลเช่นนั้นบุคคลเช่นนั้นให้ล้มจม สมด้วยพุทธภาษิตว่า ด เว ปสหติ มาโร วาโต รุกข ว ทพพล บุคคลเช่นนั้นมารย่อมครอบงำได้เหมือนต้นไม้ที่รพพลถูกลมพัดโค่น ฉะนั้น

(พระกวีรรรณาน : สารธรรมกถา)

...ซึ่งแปลเป็นใจความว่า ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมผลิตเพลลในโลกละไปแล้ว ย่อมผลิตเพลล เขา ย่อมผลิตเพลลในโลกละ 2 เขา ย่อมผลิตเพลลว่าเราทำบุญไว้แล้วไปสุสุคติ ย่อมผลิตเพลลยิ่งขึ้นไป ดังนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดแล้ว ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีก็คลายความโศกเศร้าได้ ชาวไทยก็นิยม พยายามให้บุตรธิดาได้ใกล้ชิดพระศาสนา โดยคอยปฏิบัติรับใช้พระสงฆ์บ้าง ฟังพระธรรมเทศนาบ้าง ศึกษา ปฏิบัติธรรมตามกาลอันควรบ้างหากเป็นเด็กชายนิยมให้บวชเป็นพระเป็นสามเณรสักกระยะหนึ่ง เพื่ออบรม บ่มนิสัย สมเด็จพระศรีนครินทร์ทรงทราบราชชนนีทรงได้รับการอบรมให้มีความรู้ในพระพุทธศาสนา ทรงศึกษา และปฏิบัติได้ลึกซึ้งจนสามารถคุ้มครองพระองค์ให้ดำรงอยู่ในฐานะที่นำเอาการปลุกการระ ตามนัยแห่งพระพุทธ สุนาณิดที่ได้รับความมาเป็นอุทเทศบทว่า สทุธาย สีเลน จ ยา ปวทุมตติ เป็นต้น แปลเป็นใจความว่า สตรี ไฉเจริญด้วยศรัทธาศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อย่างละ 2 ประการ คือทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ สตรีนั้น เป็นผู้คงที่ เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นอุบาสิกา ย่อมถือเอาสาระแห่งตนไว้ได้ในโลกละ ดังนี้

(พระศรีปริยัติโมลี : อุบาสิกาธรรมกถา)

...พลีทั้ง 5 นี้ ย่อมเป็นคุณานิสงส์แต่ละอย่างไปตามชนิด ญาติพลี ย่อมก่อให้เกิดความสามัคคีใน วงศ์ญาติ และเมื่อในหมู่ญาติมีความสามัคคีกันอยู่ ก็ย่อมบันดาลให้ฐานะแห่งสกุลวงศ์ดำรงมั่นเสมือนบ้าน เรือนมีรั้วรอบขอบชิด หรือเสมือนเมืองโบราณมีป้อมค่ายคูประตูหอรบครบครันย่อมเป็นเมืองมั่นไม่พรั่นพริ้ง ต่อศัตรู อันจะจู่โจมเข้าต่อสู้ฉะนั้นบุพพเปตพลี ย่อมแสดงให้คนทั้งหลายเคารพนับถือโดยเห็นว่าเป็นผู้บำเพ็ญ พลีชนิดนี้เป็นคนดี มีความกตัญญูต่อบุพพ เป็นที่คบค้าสมาคมของคนดีทั่วไป และท่านผู้ล่วงลับไปในนั้นหากไป บังเกิดเป็นเทวดา เมื่อทราบความถึงความดีของญาติผู้ยังมีชีวิตอยู่ในโลกละ ซึ่งมีน้ำใจอุทิศส่วนกุศลไป ให้ ก็น่าจะสนองผลตามสมควร ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในมหาเวรคัมภีร์นิภาษว่า

เมื่อบัณฑิตทั้งหลาย ทำบุญอุทิศให้เทวดาทั้งหลายแล้ว ตา ปุชิตา ปุชยนติ เทวดาทั้งหลายอันท่าน ผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายบูชาแล้วนั้น ก็ย่อมจะบูชาตอบ มานิตา มานยนติ นได้รับความนับถือแล้วย่อมจะนับถือตอบ คโต น อนุกมปน ตี มาตา ปุตตว โอรส ต่อแต่นั้นเทวดาย่อมจะอนุเคราะห์เขาเหมือนมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้ เกิดจากเลือดในอก ฉะนั้น เขาอันเทวดาอนุเคราะห์แล้ว ย่อมประสบพบเห็นแต่สิ่งที่ดีงามเจริญตาเจริญ ใจ ตลอดกาลทุกเมื่อ ดังนี้ ราชพลีย่อมอำนวยการให้บุคคลผู้บำเพ็ญปรากฏเด่นชัดว่าเป็นพลเมืองดี ทำให้เกิดสง่า ราชสวัสดิ์แก่ตนเอง และก่อให้เกิดความเจริญแก่ประเทศชาติ ซึ่งตนมีส่วนเป็นสมาชิกอยู่ เมื่อชาติมีความเจริญรุ่งเรือง ตนก็พลอยมีความสุขไปด้วย เหมือนสร้างเรือนให้มั่นคงเรียบร้อย สมาชิกในครอบครัวเจ้าของเรือนต่างก็ได้รับความ

สูญทั่วกันฉะนั้น

(พระราชสุธรรมมถาจารย์ : อาทิตยสูตรคถา)

การประพาศิตนให้เป็นประโยชน์ ได้แก่ การทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน แก่สังคม ประเทศชาติ และพระศาสนา โดยทำตนให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีจริยาสมบัติ อบรมกายวาจา ใจของตนให้เป็นสุจริต ได้ใน พระพุทธภาษิตว่า ธมฺมญฺ จเร สุจริต ความประพฤติธรรมให้เป็นสุจริตไม่ประพฤติกาย วาจา ใจให้เป็น ทุจริต ได้ในพระพุทธภาษิตว่า น ค ทุจริตจเร ไม่ควรประพฤติธรรมนั้นให้เป็นทุจริต ดังนี้

(พระธรรมรัตนวิสุทธิ : กัตถัญญกตเวทิตาธรรมกถา)

...ดังนั้น จึงมีคำสวดที่อานิสงส์แห่งพระธรรมว่าเป็นเครื่องคุ้มครองผู้ปฏิบัติ ให้ไม่ตกในสถานที่อันต่ำ ทราม สมด้วยพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า ธมโม รกขติ ธมฺมจารีธรรมะนั้นย่อมนำความสุขมาเป็นผล เอ สานิสสโส ธมฺเม สุจินณ ความสุขที่ได้รับนี้คือ อานิสงส์ในธรรมะที่ประพฤติถูกต้องดีแล้ว น ทุกคติ คจจ ตติ ธมฺมจารี เพราะผู้ปฏิบัติธรรมะเป็นปกติ ต้องไม่ไปสู่คติที่ชั่ว ดังนี้ ธรรมะหมายเอาสภาพคือความจริงแท้ แน่นนอน ซึ่งตรงตัวเองมีประจำโลกอยู่ตลอดเวลาและมีคนพูดถึงอยู่ทุกยุคทุกสมัย สภาพคือความจริงที่คนพูดถึง อยู่โดยมากนั้น ก็คือความดีกับความชั่ว แต่ความดีกับความชื่อนี้ ถ้าอยู่โดยลำพังก็ยังไม่ปรากฏให้คุณให้ โทษแต่ประการใด...

(พระวิมลศีลาจาร : ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม)

...ตามพระบาลีนี้ แสดงโดยบุคคลาธิษฐาน คือยกบุคคลขึ้นเป็นที่ตั้ง แต่เมื่อกล่าวตาม ธรรมาธิษฐาน ยกข้อธรรมเป็นที่ตั้งแล้ว คงได้ข้อธรรมเป็น 4 ประการคือ ปัญญาความรู้รอบ 1 สัจจะความ จริง 1 จาคะความเสียสละ 1 อุปสมะหรือสันติความสงบ 1 ด้วยประการดังนี้

มีอรรถาธิบาย ปัญญาข้อแรกนี้ ได้แก่รอบรู้สิ่งที่ควรรู้ ทั้งที่เป็นฝ่ายคติโลกและฝ่ายคติธรรม สิ่ง ที่ควรรู้นั้นเล่าก็มีมากมายที่จะพรรณนาให้จบสิ้นได้ แต่เมื่อย่นแสดงลงคงได้ 2 ประการ คือ เหตุแห่งความ เสื่อม 1 เหตุแห่งความเจริญ 1 เหตุ 2 อย่างนี้เป็นสิ่งควรรอบรู้อย่างยิ่ง เพราะบุคคลจะประสบความ เสื่อมหรือบรรลุลูกความเจริญ ก็เพราะรู้เหตุ 2 ประการนี้ ในส่วนคติโลก หมายเอาความฉลาดรอบรู้ศิลป วิทยาการต่างๆ เป็นต้น จนที่สุตรรอบรู้การงานต่างๆ เช่น การทำนา ทำสวน ถิ่นขาย และรับราชการ เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้เจริญผล คือทรัพย์สมบัติอิสริยยศ และบริวารยศให้เกิดแก่ตนได้ คล้ายกับมีแก้วสารพัดนึก ประจำตน ต้องตามพระพุทธภาษิตว่า ปัญญา นรานํ รตนํ ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน ดังนี้

(พระกวีวงศ์ : อธิษฐานธรรมกถา)

...ความกัตถัญญกตเวที พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง เพียงอาศัยพระกรรมที่ประสูติ อาศัยน้ำนมเพียง 7 วัน เมื่อตรัสรู้แล้วได้โปรดเทศนาโปรดเวไนยสัตว์เป็นเวลาสมควร ก็ได้เสด็จไปโปรดพระพุทธ มารดาเป็นเวลา 3 เดือน แสดงพระธรรมเทศนาอย่างสูงสุดคืออภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นการปฏิบัติแบบอย่างให้เห็นว่า พ่อแม่เป็นบุคคลที่ลูกทุกคนควรบูชาเหมือนพราหมณ์ บูชาพระพรหม ฉะนั้น เพราะพ่อแม่มีพรหมวิหาร ธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา กับลูกทุกคน เช่น ความรัก แม่ทุกคนรักลูก เป็นความรักที่บริสุทธิ์ ปราศจากผลประโยชน์เข้ามาเจือปน ซึ่งแตกต่างจากความรักของคนทั่วไปที่แฝงไว้ด้วยผลประโยชน์ คือเรารักใคร ก็ต้องให้คนนั้นรักเรา แต่พ่อแม่ที่รักลูก แม้ลูกไม่รักก็ไม่เสียใจ มีความปรารถนาดีลูกตลอด เวลา ประการที่สองมี กรุณานันหมายถึง เป็นผู้ที่มีความสงสารลูก พ่อแม่ทุกคนอยากให้ลูกมีความสุขสบาย ถึงจะอดๆ อดๆ ก็ยอม เสีย

สละเพื่อให้ลูกมีความเจริญ คราใดที่ลูกมีความสุขความเจริญก็พลอยดีใจ เรียกว่า มุทิตา คือไม่มีความอิจฉาลูก
อยากให้ลูกเจริญ ๆ ขึ้นไป เมื่อคราวลูกประสบเคราะห์กรรมลำบากก็คอยช่วยเหลือ ถ้าช่วยไม่ได้ก็ไม่ซ้ำเติม
อย่างนี้เป็นลักษณะของอุเบกขาธรรม เป็นอุเบกขาพรหมวิหาร พ่อแม่มีคุณธรรมเทียบเท่าพระพรหมอย่าง
นี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องว่า พรหมมาติ มาตา ปิตะโร ปิตามารดา นั้นเป็นพรหมของบุตร ดังนี้

(พระโสภณธรรมวงศ์ : มาตาศิปคอุปัฏฐกภคตา)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าพระเถระผู้เทศนาธรรมนั้น มีการใช้เน้นย้ำเพื่อแสดงการจบประโยค
ข้อธรรมที่แสดงมาทั้งในช่วงกลางข้อความและท้ายประโยค โดยมากจะใช้คำว่า ฉะนั้น และดังนี้

2.2.2.2 การเน้นเพื่อให้ข้อความหรือประโยคที่กล่าวชัดเจนขึ้น

ในลักษณะการใช้คำที่มีน้ำหนักเน้นเช่นนั้น เป็นการเน้นเมื่อมีการกล่าว
เกี่ยวกับเหตุผลโดยอธิบายธรรมหรือหัวข้อธรรมแล้ว ก็ใช้เพื่อสรุปหรือแสดงข้อความต่อไปเพื่อชี้ให้เห็น
ความสำคัญของข้อความหรือเหตุผลที่แสดง ซึ่งการใช้การเน้นย้ำในลักษณะนี้ พบมากในธรรมะเทศนา
ที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังตัวอย่าง

...ในศิลาเป็นนิมิตวันนรค์ แม้จะทุกข์ลำบากใดๆ ก็ไม่ทรงละศิลา ฉะนั้น ด้วยข้อปฏิบัติศีลเป็นต้นดังที่ยก
พรรณนา เพื่อเป็นเกียรติแห่งพระองค์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงถืออย่างเป็นอริยะประเพณีชนในอดีตกาล ที่ท่านพระ
มหาชนกได้เคยปฏิบัติมาแล้ว ในการครั้งนั้น พระมหาชนกโพธิสัตว์ก็เป็นพ่อค้าสำเภาจะไปค้าต่างประเทศ ก่อนแต่
วันที่จะเดินทางนั้น ก็ได้ประกอบกรุศล มีการทำบุญเลี้ยงพระแด่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อเป็นสิริมงคลในการออกเดินทาง
เพื่อให้พ้นภัยความพิบัติในการเดินทางประกอบอาชีพ แต่ในพิธีการถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ใน
ครั้งนั้นก็ได้สมทานศีลกันตามอรรถาัย ครั้นได้ฤกษ์ยามก็ออกสำเภาสู่ท้องทะเลหลวงได้ไม่นานเรือก็ต้องคลื่นใน
มหาสมุทรจนอัปปาง หมกคนในเรือพร้อมด้วยสินค้าต้องลอยและจมลงในท้องมหาสมุทรแต่พระองค์สมเด็จพระ
โพธิสัตว์หาชนก เมื่อมีภัยมาถึงคราวนี้ก็ประกาศบอกทุกๆ คนที่มาในสำเภาด้วยกันว่า เราทั้งหมดก่อนจะออก
เรือมาก็ได้สมทานศีลกันทุกคน บัดนี้ ขอให้ทุกๆ คนจงระลึกถึงศีลที่ได้สมทานมาแล้ว ผู้ที่ไม่เชื่อและไม่ทำตาม
ก็จมหายไปท้องมหาสมุทรและนึกถึงศีลที่ตนสมทาน ก็ในการบัดนั้นเอง บังเกิดมีเทวดามารับสมเด็จพระ
บรมโพธิสัตว์ไป และประชาชนที่ทำการระลึกถึงศีลของตนนั้น ก็ได้ขึ้นไปสู่ภพภายหลังก็ได้ปรากฏว่า ด้วยการ
ระลึกถึงศีลอย่างเดียว ประชาชนในที่นั้นก็ได้ยกย่องแต่งตั้งขึ้นเป็นกษัตริย์สืบไป อันนี้เป็นคติอุทาหรณ์ในเรื่อง
การปฏิบัติในศีลว่าเป็นผลอย่างนี้ ดังนี้แม้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงได้อาศัยศีลเป็นต้นนี้ จึงบรรลุ
ถึงซึ่งอิทธิพลดังที่แสดงมาด้วย ประการฉะนี้

(พระเทพวิสุทธิโสภณ : สิลกตา)

...ซึ่งแปลเป็นใจความว่า การให้ปัน 1 เจริญไฟเราะ 1 บำเพ็ญประโยชน์ 1 การวางตนสม่ำเสมอในธรรม
นั้นๆ ตามสมควร 1 เหล่านี้แล เป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์ในโลก เหมือนลิ่มสลักที่หัวเพลาคุมรถที่แสนไปอยู่ ฉะนั้น
และพระพุทธภาษิตมีต่อไปว่า ถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ไม่มีไซ้ไร มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้รับการนับถือหรือบูชา
เพราะเหตุบุตร ก็เพราะบัณฑิตทั้งหลายยังเกลียดแลธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้อยู่ เพราะเหตุนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึง
ความเป็นใหญ่และเป็นที่สรรเสริญ สรุปความในคุณธรรมสังคหวัตถุนี้มี 4 ข้อด้วยกัน คือ โอบอ้อมอารี วจีไฟเราะ
สงเคราะห์ประชาชน และวางตนสม่ำเสมอ คุณธรรมทั้ง 4 ข้อนี้มีอยู่ในผู้ใด ก็เป็นที่รักใคร่นับถือสามารถยึดเหนี่ยว

น้ำใจของคนไว้ได้ และเป็นหัวใจของนักสังคมสงเคราะห์อย่างดีเยี่ยม

(พระราชรัตนดิลก : สังคหวัตถุคคา)

...4. อวิชา คือความเขลาไม่รู้เรื่อง ได้แก่ ขาดความรู้แจ้งนั่นเอง คือไม่มีความรู้ความสามารถในอันที่ประกอบกิจการน้อยใหญ่ให้สำเร็จผลได้ ไม่มีทางที่บำรุงตนให้ได้รับความสุขความเจริญ หมูสัตว์ที่ยังไม่รู้ความจริงยังหลงมัวเมาเพลิดเพลินระเริงอยู่ อยู่ในกามารมณ์ก็เพราะ อวิชา ความเขลาไม่รู้จริงจึงเป็นห้วงน้ำที่ทลายการสร้างตัวของบุคคลอย่างยิ่ง...

(พระพิศาลธรรมพาที : โอฆะเครื่องทำให้จม 4)

...ประการที่สอง ที่ตรัสว่า บิฑามารดาได้ชื่อว่าเป็นบูรพาจารย์ของบุตรธิดานั้น ท่านอธิบายว่าบิฑามารดามีความเป็นครูสอนความรู้เบื้องต้นแก่บุตรธิดาโดยปกติวิสัย เช่น สอนให้นั่งสอนให้ยืน สอนให้เดิน สอนให้เรียกว่า พ่อ แม่ พี่ ป้า น้า อา เป็นต้น สอนหลักง่ายๆ เรื่องความเป็นคนดี ห้ามไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง คอยสอดส่องดูแลไม่ให้ทำใกล้สิ่งที่เป็นอันตรายต่างๆ เมื่อเติบโตใหญ่ให้ความรู้เบื้องต้นเหล่านี้จากบิฑามารดาแล้ว บุตรธิดาจึงจะสามารถหาความรู้จากครูบาอาจารย์ในวิชาการด้านอื่นๆ ต่อไป ยิ่งกว่านั้น บิฑามารดาย่อมเป็นต้นแบบแห่งความประพฤติของบุตรธิดา โดยนัยนี้ ถ้าบิฑามารดาประพฤติชอบถูกระบอบแห่งศีลธรรมจรรยาที่เป็นที่หวังได้ว่า บุตรธิดาจะประพฤติดีตามไปด้วยโดยเลียนแบบกัน ด้วยเหตุนี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกบิฑามารดาว่า บูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกของบุตรธิดา...

(พระวิสุทธาจารย์ : สังขารัมภกคา)

... ปาปา นิวาเรณติ กันลูกจากความชั่ว หมายถึง การป้องกันไม่ใช่เพียงแต่ห้ามโดยพยายามทุกวิถีทางในอันที่จะกันลูกไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว คุณชื่อนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดเจนในพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระบรมพิตร ทรงรับพระราชภาระอภิบาลพระโอรสธิดาโดยลำพังกับทั้งเป็นพระราชภาระที่หนักยิ่งกว่าภาระของแม่อื่นใดในโลก เพราะเหตุที่พระโอรสธิดาที่ทรงอภิบาลมานั้น เป็นพระประมุขของประเทศถึง 2 พระองค์ ดังนั้นการอภิบาลรักษาและการถวายการอบรมสั่งสอน จึงเป็นภาระที่ยากและมีความสำคัญอย่างยิ่ง

(พระกิตติสารเมธี : ปุคตสังคหกคา)

...ศรัทธามีลักษณะและประเภหาดังพรรณนามานี้ มีอยู่ใจจิตของผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นมีใจคอหนักแน่นมั่นคงในกิจที่จะพึงทำ ไม่โลเลลังก่ายสามารถกำจัดเสียซึ่งอันตราย คือ ความไม่เชื่อถือแล ความเคลือบแคลงสงสัย อันเป็นปัจจัยให้ก่อเหตุต่อกิจการ พยุงจิตให้อาจหาญมุ่งความสำเร็จแห่งการงานเป็นเบื้องหน้า เป็นปฏิทาที่ต้องบำเพ็ญให้มีก่อน เพราะเป็นอาการบ่อเกิดแห่งคุณในเบื้องต้น ดุจบันไดขั้นต้นย่อมเป็นปัจจัยแห่งบันไดขั้นสูง ฉะนั้น สมเด็จพระพุทธบาทว่า สทา พนฺธิ ปาถะยย ศรัทธาย่อมรวบรวมไว้ซึ่งเสบียงคือกุศล เมื่อจะกล่าวถึงผลที่ยิ่งกว่านั้น ศรัทธาย่อมให้สำเร็จประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน ปลุกความโสมนัสขึ้นบาน ตลอดจนข้ามพ้นสังขารวัฏบรรลุถึงสถานที่อันเกษมสุขสวัสดิ์นิราศภัย ไกลจากกิเลสอันเป็นศัตรู ดังกระพุพทุพทุพภาสิตว่า สทา สุธํ ปติฏฐิตา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ สทธีธ วิคตต ปุริสสส เสฏฺฐ ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจของหญิงชายในโลกนี้ สทถาย ครติ โขม บุคคลย่อมข้ามโอฆกันดารด้วยศรัทธา ดังนี้ จัดเป็นอนุศาสนีประการต้น

(พระกิตติสารเมธี : ปุคตสังคหกคา)

จากตัวอย่างที่ยกมาให้เห็น จะเห็นได้ว่าพระผู้เทศนาธรรมนั้น มีการใช้คำเพื่อเน้นย้ำธรรมให้แจ่มแจ้งขึ้น เช่น มีใช้คำว่า ฉะนี้ ด้วยเหตุนี้ ฉะนั้น เพราะฉะนั้น ดังนั้น เป็นต้น การใช้คำดังกล่าวนี้ จะทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านรู้สึก กระตุ้มให้สนใจธรรม และตั้งใจฟังธรรมต่อไปด้วยอีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้การใช้คำเพื่อเน้นย้ำ ยังแสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลของเนื้อหาที่แสดงอีกด้วย กล่าวคือ ข้อความที่อยู่หน้าคำเน้นย้ำจะแสดงลักษณะที่เป็นเหตุ ส่วนข้อความหลังคำเน้นย้ำจะเป็นข้อความที่แสดงถึงผลที่จะเกิดขึ้น

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น ทั้ง 2 ประการ เป็นการเน้นย้ำที่ใช้เพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ยังมีพระธรรมเทศนาอีกบางสำนวน ที่ใช้ลักษณะการเน้นย้ำทั้ง 2 ประการอยู่ในย่อหน้าเดียวกัน คือ มีการใช้คำเน้นย้ำเพื่อแสดงการจบประโยค และการเน้นย้ำเพื่อให้เด่นชัดขึ้น

ลักษณะการใช้ทั้ง 2 ประการ ในย่อหน้าหรือข้อความเดียวกันจะเป็นไปได้ว่าผู้เทศนาต้องการที่จะให้ผู้ฟังสนใจธรรมยิ่งขึ้นโดยไม่ต้องตั้งใจฟังที่ยืดยาวเกินไป จนเกิดความเบื่อหน่าย การใช้ในลักษณะนี้พบในสำนวน ของพระราชรัตนเมธี พระเทพกิตติเมธี พระศรีปริยัติสุธี และพระอมรโมลี ดังตัวอย่างให้เห็นดังนี้

...ความว่า บัณฑิตพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรก่อน แล้วจึงสอนผู้อื่นในภายหลัง จึงจะไม่เศร้าหมอง โดยนัยนี้ จึงว่าประโยชน์ตนอันบุคคลควรชวนชวาก่อน เมื่อสำเร็จประโยชน์ตนแล้ว และจะเพียงพอเพียงนั้น จึงถือว่าเป็นคนใจคับแคบเห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ไม่เหลียวแลถึงประโยชน์ผู้อื่น ฉะนั้น บุคคลเมื่อสำเร็จประโยชน์ตนแล้ว พึงบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นต่อไป ดังนี้จึงจะไม่เป็นอันยังประโยชน์ตนให้เสื่อมเสีย และทั้งจักบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นได้กว้างขวางหรือยั่งยืนถาวร ในข้อนี้มีพระบรมโลกนาถเจ้า เป็นตัวอย่าง พระองค์เสด็จออกมหาภิเนษกรมบรรพชาแสวงหาโมกขธรรม ได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณก่อนแล้ว จึงทรงสั่งสอนเวไนยนิกร ประกาศพรหมจรรย์ต่อไปจนถาวรมั่นคง อนึ่ง ผู้ที่ชวนชวาก่อนแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ชื่อว่า เป็นคนมีใจคับแคบ ไม่เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น สมเด็จพระบรมศาสดานั้น พระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐ เป็นที่เคารพบูชาแห่งไตรโลก ก็เพราะพระองค์ทรงบำเพ็ญปรีตติประโยชน์ตั้งต้นแต่ตรัสเทศนาพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พระปัญจวรรคิยเป็นปฐม ซึ่งจัดเป็นพุทธจริยา 3 หรือพุทธกิจ 5 ย่นลงในสัตตูปการสัมปทาความสมบูรณ์แห่งการอุปการแก่สรรพสัตว์ จึงได้พระเนรมิตกนาคส่วน ประทีปปฏิบัติว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นสารถิผู้มีกบฏผู้ควรฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่าดังนี้...

(พระศรีปริยัติสุธี : อัดตทัตถกถา)

...แปลความว่า กรอบ คือ อุปายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจกันและกันเหล่านี้มี 4 ประการ คือ ทาน ได้แก่การให้ การแจก 1 เปยยวัชช ได้แก่ถ้อยคำอันจุดสัมผัสซึ่งถึงความจับใจ 1 อตถจริยา การประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน 1 สมานตตตาคาความเป็นผู้สม่ำเสมอในการวางตัวให้เหมาะสมในกาลนั้นๆ ตามสมควร 1 จึงชื่อว่า เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจแห่งคนทั้งหลายไว้ให้สนิทสนมกลมเกลียวกัน เหมือนเพลาธออันมีกำลัง สามารถหมุนวนพาเครื่องทัพสัมภาระไปได้ง่าย ฉะนั้น ถ้าสังคหะ

คือการสงเคราะห์ไม่พึงมีไซ้ ภารดาภิธิ บิดาภิธิ จะไม่พึงได้ความนับถือบูชาเพราะเหตุมีบุตร ด้วยเหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายได้พิจารณาเห็นสังคหัตถุอุปายเหล่านี้ ว่าเป็นกิจอันชอบและควรประกอบให้มีกำลังและยังเป็นเหตุให้บรรลุถึงความเป็นใหญ่ ทั้งยังเป็นเครื่องอันยังบุคคลทั้งหลายสรรเสริญ ดังนี้

(พระราชรัตนเมธี : สังคหัตถุฎกตา)

...ท่านผู้เช่นนี้ ย่อมมีชื่อเสียงเกียรติคุณอันดีงาม ปรากฏเป็นสัญลักษณ์เครื่องหมายเหมือนเครื่องหอมอันเกิดจากพฤษชาติสัตตาวลัย มีกฤษณาและกระลำพัก คือกลิ่นเนื้อไม้หอมเป็นต้น ซึ่งมีกลิ่นหอมเป็นสัญลักษณ์เครื่องหมาย ฉะนั้น บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมย่อมประพฤติธรรมโดยสมควรแก่ธรรมเป็นปกติ ย่อมได้รับการคุ้มครองจากธรรม ตามพระบาลีว่า ธมโม หเว รกขติ ธมมจารี ความว่า ธรรมแลย่อมรักษาคุ้มครองผู้ประพฤติธรรมดังนี้...

(พระเทพกิตติเมธี : กิตติฎกตา)

...ข้อว่า ปญญา ย ปริสุทฺธิ บุคคลจะบริสุทธิ์หมดจดได้ด้วยปัญญาดังนี้ นั้นอธิบายว่า ความบริสุทธิ์นั้นจัดเป็น 2 คือ บริสุทธิ์โดยเอกเทศอย่างหนึ่ง บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงอย่างหนึ่ง ข้อซึ่งบุคคลมาจัดความชั่วที่มีอยู่ในสันดานให้หมดไปเป็นอย่างๆ เช่น เป็นผู้ละโมภมาจัดความละโมภออกเสีย แต่โทษะเป็นต้น ยังมีอยู่ ชื่อว่าบริสุทธิ์โดยเอกเทศ ข้อซึ่งบุคคลมาจัดกิเลสทั้งหลายทั้งสิ้น มิโลภ โกรธ หลง เป็นต้น ให้ปราศจากสันดานไม่มีส่วนชั่วที่บัณฑิตจะติเตียนได้ ชื่อว่าบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง จะบริสุทธิ์โดยเอกเทศหรือสิ้นเชิงได้ ต้องอาศัยปัญญา เมื่อปัญญาน้อย ก็บริสุทธิ์ได้โดยเอกเทศอย่างนั้น ไม่วิปริตแปรผันจากจริงไป เช่น รู้ว่าความประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ เป็นของไม่ดีจริงเป็น อกรรมกิจ ไม่ควรทำโดยส่วนเดียว ความประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ เป็นกรรมกิจควรทำโดยส่วนเดียวดังนี้ ประจักษ์แจ้งชัดไม่มีความสงสัยสันทะแล้ว ก็เป็นเหตุให้ละความชั่วประพฤติความดีอันเป็นทางบริสุทธิ์หมดจด ตั้งต้นแต่เอกเทศโดยลำดับ อีกประการหนึ่ง มาตรฐานความจริงของสังขารว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา อถ นิพพิหนติ ทุกเข เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ เอส มค โค วิสุตฺตยา ข้อนี้เป็นทางเพื่อความบริสุทธิ์หมดจด ดังนี้...

(พระอมรโมลี : พยากรณ์ฎกตา)

2.3 จังหวะคำในประโยค

พระธรรมเทศนาในทุกสำนวน จะมีการใช้จังหวะของคำรับสัมผัสกัน บางครั้งประโยคเดียวกันจะมีคำสัมผัสกัน ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ และบางทีสัมผัสก็เชื่อมประโยคกัน

การใช้จังหวะของคำในประโยคนี้ พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาใช้เพื่อให้เกิดความไพเราะ ในขณะทีเทศนาซึ่งจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้พระธรรมเทศนาน่าสนใจ

การใช้จังหวะของคำในประโยคน่าจะสอดคล้องกับคุณสมบัติของการเทศนาข้อหนึ่ง คือ สัมปะหัทสนา คือทำให้ผู้ฟังรำเริง ยินดี น่าฟัง ดังตัวอย่าง

...ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ ย่อมเป็นอุดมมงคล คือ ให้เกิดผลลาภยศ อยู่เย็นเป็นสุขตลอดชีวิต บางท่านก็คิดจะตั้งตนเหมือนกัน แต่ต้องการให้เร็วเกินไป กลับกลายเป็นตั้งตนผิด เช่นประพฤติทุจริต มีโจรกรรม ฉ้อ

โก่งท่งคนอื่น ยิ่งได้ยิ่งดี ยิ่งมียิ่งอยาก ยิ่งมากยิ่งชอบใครจะกรอบก็ช่าง เช่นนี้ชื่อว่าตั้งตนไว้ผิด...

(พระราชปริยัติวิธาน : อัดตัมมาปณิธิกา)

ลักษณะการสัมผัสคล้องจองในสำนวนนี้ก็คือ ยิ่งได้ยิ่งดี สัมผัสกับ ยิ่งมียิ่งอยาก คำว่า “อยาก” ใน “ยิ่งมียิ่งอยาก” สัมผัสกับคำว่า “มาก” ใน “ยิ่งมากยิ่งชอบ” คำว่า “ชอบ” ใน “ยิ่งมากยิ่งชอบ” สัมผัสกับ “กรอบ” ในข้อความ “ใครจะกรอบก็ช่าง” นอกจากนี้ การใช้คำว่า “ยิ่ง” ซ้ำๆ กันเวลาอ่านหรือพูดก็จะเป็นจังหวะอีกด้วย หรืออีกลักษณะหนึ่ง

..สิ่งนี้เป็นอยู่เพราะอะไร ก็เพราะคนนับถือศาสนา แต่ไม่เข้าถึงธรรมะของศาสนาชาวโลกมีศาสนาด้วยกันทั้งนั้น เรียกตนเองว่า เป็นพุทธ เป็นคริสต์ เป็นอิสลาม เป็นฮินดูแต่เป็นกันโดยชื่อเท่านั้นเอง...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมอันเป็นหลักคำสอน)

สำนวนของพระธรรมโกศาจารย์นี้ ใช้การย้ำคำว่า “เป็น” ต้นประโยคเพื่อเป็นการเน้นและแสดงจังหวะของคำในประโยค หรือลักษณะที่เป็นการใช้สัมผัสคล้องจองกันอีก เช่น

...นับตั้งแต่วันที่พระองค์ได้เสด็จสวรรคตจนกาลบัดนี้ นับเป็นความกตัญญูจดเวทิตามภูมิของสัปบุรุษบัณฑิตชน ผู้มีกมลตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม คือ มาตาศิปตูปัญฐาน ซึ่งมีสารโฆหารอรรธาธิบาย...

(พระราชวิสุทธิเวที : พุทธชาครกถา)

ในสำนวนนี้มีคำสัมผัสกันคือ บัดนี้ สัมผัสกับ กตเวที บัณฑิตชน สัมผัสกับ กมล มาตาศิปตูปัญฐาน สัมผัสกับ สารโฆหาร หรือตัวอย่างต่อไปนี้

...แม้ศาสนธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาที่ตรัสไว้ เมื่อชาติไร้อิสระเสรีศาสนาก็มีแต่อันตรธานเสื่อมไป...

(พระราชญาณปริชา : สาสนานุสติกา)

สำนวนนี้คำสัมผัสกันคือ “ตรัสไว้” สัมผัสกับ “ไว้” “เสรี” สัมผัสกับ “มี” ตัวอย่างต่อไป

... ทาน ทรงให้ปันช่วยประชา 2 ศีล ทรงรักษาความสุจริต 3 บริจาค ทรงบำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ 4 อาชวะ ทรงปฏิบัติพระภาระโดยซื่อตรง 5 มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงประชาชน 6 ตบะ ทรงพันมัวเมาด้วยเมากิเลส 7 อักโกธะ ทรงถือเหตุผลไม่โกรธา 8 อวิหิงสา ทรงมีอวิหิงสานำร่มเย็น 9 ขันติ ทรงชานะเชยด้วยขันติ 10 อวิโรธนะ มีทรงปฏิบัติคลาดจากธรรม...

(พระครูวิวัชรธรรมโกศล : ทศพิธสามัคคีธรรมกถา)

จากสำนวนนี้จะเห็นว่ามีสัมผัสสระเป็นช่วงๆ เช่น “ช่วยประชา” สัมผัสกับ “ทรงรักษา” “สุจริต” สัมผัสกับ บำเพ็ญกิจ ฯลฯ ตัวอย่างต่อไป

...หน้าที่ คือ การงานที่ต้องทำ ถ้าไม่ทำก็เสียงาน และพาลเสียคน...

(พระเทพสุเมธมุนี : เถรกรรมธรรมกถา)

...กตัญญูกตเวทิตา จึงเป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นที่เจริญองงามแห่งคุณสมบัติทุกประการ ปานประหนึ่งพสุธาเป็นเครื่องรองรับสรรพสิ่งทั้งหลาย...

(พระอุดรอนารักษ์ : กตัญญูกตเวทิตากถา)

สัมผัสของสำนวนนี้คือ “คนดี” สัมผัสกับ “ที่” “ทุกประการ” สัมผัสกับ “ปานประหนึ่ง” หรืออีกสำนวนหนึ่ง เช่น

..ท่านผู้ฉลาดไม่ประมาท ย่อมเตรียมตัวจัดทำสิ่งที่จำเป็น ก่อนที่จะจากโลกนี้ไป 4 ประการคือ (1) ทำบุญเป็นนิจ (2) คิดถึงความตาย (3) แจกจ่ายสมบัติ (4) จัดการเปลี่ยนหนี้...

(พระเทพกิตติเมธี : จตุจกักรธรรมกถา)

ในสำนวนนี้ คำสัมผัสกันคือ “นิจ” สัมผัสกับ “คิด” “ตาย” สัมผัสกับ “จ่าย” และ “สมบัติ” สัมผัสกับ “จัด”

จากตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นในเรื่องของการใช้จังหวะของคำในประโยคมี 2 ลักษณะ คือ การซ้ำคำให้เกิดเป็นจังหวะ กับการใช้สัมผัส ซึ่งการใช้สัมผัสนี้นิยมใช้กันในทุกสำนวน

3. การขยายความ

ในการเทศนาธรรมสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การอธิบายชี้แจงข้อธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจและเกิดความเชื่อถือ ในการเทศนาธรรมนั้น ลักษณะสำคัญที่กล่าวไว้ในเทศนาคือ สันทสนา คือการชี้แจงอธิบายขยายความให้ละเอียดแจ่มแจ้ง ไม่บกพร่อง และไม่ให้มีช่องโหว่ จนไม่สามารถคิดโต้แย้งได้ การเทศนาจะทำให้ผู้ฟังรู้อย่างเข้าใจดี ดังนั้นการอธิบายจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเทศนาธรรม

โวหารในที่นี้จึงมีความหมายถึง การใช้อธิบายโวหารในการนำเสนอเนื้อหาธรรมะซึ่งปรีชา ช่างขวัญยืน (2535 : 7- 21) ได้กล่าวเกี่ยวกับอธิบายโวหารในการแสดงธรรมะไว้ว่า

...การอธิบายโวหารเป็นโวหารที่ใช้ในการสอนพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่มักจะแจกแจงรายละเอียดและยกตัวอย่างเปรียบเทียบหรือการใช้สาธก... โดยทั่วไปผู้สอนศาสนามักจะอธิบายขยายความมาก มีการใช้อุปมาสาธกชี้แจงรายละเอียด การขยายความแบบนี้นิยมกันในการสอนพุทธธรรมแต่เดิม คือการบอกรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะบุคคลอารมณ์ ความรู้สึก และการยกตัวอย่างเปรียบเทียบทั้งโดยอุปมาอุปไมยและโดยการสาธกคือยกเรื่องราวมาเปรียบเทียบ...

จากคำกล่าวของ ปรีชา ช้างขวัญยืน การสอนธรรมะจะใช้วิธีการอธิบายโวหาร โดยมี การใช้การขยายความให้รายละเอียด

การศึกษาพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชินี จะเป็นลักษณะการใช้อธิบายโวหารทุกสำนวน แต่จะมีการใช้การขยายความในลักษณะต่างๆ ดังนี้

- 3.1 การขยายความโดยการให้คำนิยาม
- 3.2 การขยายความโดยการเปรียบเทียบ
- 3.3 การขยายความโดยการยกตัวอย่าง
- 3.4 การขยายความโดยชี้ให้เห็นสิ่งที่แตกต่าง
- 3.5 การขยายความโดยการแสดงเหตุผล
- 3.6 การขยายความโดยการอ้างอิงตัวบุคคล สถานที่
- 3.7 การขยายความโดยยกถ้อยคำสำนวน คำพังเพย มาประกอบการอธิบาย
- 3.8 การขยายความโดยการเล่าเรื่องจากชาดก

ในพระธรรมเทศนาสำนวนหนึ่งมิได้ใช้การขยายความเพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แต่จะใช้วิธีขยายความหลายๆ วิธีในการสอนธรรมะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ดังตัวอย่าง

...ถ้าไปศึกษาเรื่องเกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้เห็นข้อความในตอนหนึ่ง ที่ตอนเมื่อ พระองค์ใกล้จะเสด็จปรินิพพาน เวลานั้นพระอานนท์ซึ่งเป็นพระอุปัฏฐาก ทรงเฝ้าอาการอยู่ใกล้และเห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพานในเวลาไม่ช้านี้แล้ว มีปัญหาหลายอย่างที่ควรจะได้ถาม ถ้าไม่ถามในเวลานี้ จะเสียใจภายหลัง และคนทั้งหลายก็จะติเตียนไว้ว่า พระอานนท์ขาดความรอบคอบว่าทำไมจึงไม่ถามเรื่องนั้นเรื่องนี้ เมื่อพระอานนท์ท่านคิดได้อย่างนั้น จึงได้ทูลถามปัญหากับองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้ามากมายหลายข้อ ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาปรินิพพานสูตร ในคำถามเหล่านั้นมี อยู่ข้อหนึ่งที่สำคัญควรจะนำมาวิสดาในที่นี่ คือพระอานนท์ได้ทูลถามผู้มีพระภาคว่า เมื่อพระองค์ ยังดำรงพระชนม์อยู่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ได้เข้าเฝ้า ได้ฟังธรรมของพระองค์ ได้ถือเอา พระองค์เป็นศรัทธา คือเป็นผู้นำทางจิตทางวิญญาณ ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จนิพพานไปแล้ว คนเหล่านี้ พระองค์จะทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนพระองค์ต่อไป อันนี้หมายความว่า พระผู้มีพระภาคจะทรงตั้ง บุคคลใดให้เป็นทายาทแทนพระองค์ต่อไป พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบแก่พระอานนท์ คำตอนนั้นสำคัญ มากคือพระองค์ตรัสว่าโย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โสโว มมจฺเจเนน สตุถา

ซึ่งแปลความว่า อานนท์เอ๋ย ธรรมวินัยอันใดที่เราได้สอนแล้วบอกแล้ว บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นแหละจะเป็นศาสดาแทนเราต่อไป อันนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคไม่ ทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนของพระองค์ การที่ไม่ทรงตั้งบุคคลนั้น เพราะทรงเห็นว่าในกาลต่อไปข้างหน้า เมื่อพุทธศาสนาล่วงเลยไปนานแล้ว ถ้าวัดบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้เป็นตัวแทนไว้ ก็จะมีการสืบทอด และ เมื่อมีการสืบทอดก็อาจจะเกิดกิเลสตัณหา ในการที่จะเป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะเกิดแข่ง ขันกัน แย่งชิงกัน เพื่อความเป็นผู้แทนพระผู้มีพระภาค เหมือนกับการแข่งขันกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่น การแข่งขันกันจะเป็นผู้แทนราษฎร แข่งขันกันเพื่อจะเป็นรัฐมนตรี แข่งขันกันเพื่อเป็นนายกรัฐมนตรี ก็

เกิดเป็นปัญหา ทำให้เกิดขัดแย้ง เกิดการรบราฆ่าฟันกัน เพราะกิเลสเพิ่มมากขึ้น พระองค์จึงไม่ทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนพระองค์ แต่ทรงตั้งสิ่งที่จะไม่มีปัญหาใดๆ แม้แต่น้อย คือทรงตั้งธรรมวินัย ที่พระองค์ได้ทรงตรัสไว้แล้วอย่างดีนั้น ให้เป็นตัวแทนพระองค์ต่อไป...

เมื่อเราได้ยินคำตรัสของพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน ชาวพุทธเราทั้งหลายควรจะคิดว่าสิ่งที่แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่สำคัญที่สุดนั้นก็คือ พระธรรมสิ่งอื่นนั้นเป็นแต่เพียงเครื่องประกอบ ไม่ใช่สิ่งที่เป็นตัวแทนอย่างแท้จริง ตัวแทนอันแท้จริงก็คือตัวธรรมะนั้นเอง ธรรมะเป็นสิ่งไม่รู้จักตาย เป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา แต่ชาวโลกเราบางทีก็ไม่สนใจธรรมะ ไม่สนใจที่จะศึกษาไม่สนใจเอามาปฏิบัติในชีวิตประจำวันชาวโลกในปัจจุบันนี้มุ่งนิยมในด้านวัตถุกันเสียเป็นส่วนมาก จัดเป็นพวกวัตถุนิยม คือพอใจในวัตถุทำอะไรก็มุ่งแต่เรื่องวัตถุ เช่น คนทำงานถ้าจะไปทำงานที่ไหน ก็คิดว่าเงินเดือนมากไหม งานน้อยไหม สบายไหม หากเราคิดอย่างนั้น คือคิดแต่เรื่องจะมีจะได้ แล้วแข่งกันแสวงหาเพื่อมีความมั่งคั่งได้ เมื่อมีการแข่งขันกันก็เกิดกิเลสในการแข่งขัน จึงเกิดปัญหาขึ้นในโลกมากมาย ดังที่ปรากฏเห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ トラบใดที่ชาวโลกยังไม่รู้จักธรรมะไม่เห็นประโยชน์ของธรรมะ ไม่หันหน้าเข้าหาศึกษาปฏิบัติทางธรรมะแล้ว โลกยังมีความเดือดร้อนมากขึ้น วามเสียหายก็จะเกิดในโลกมากขึ้น แม้โลกนี้จะมีธรรมะ มีความก้าวหน้าในทางวัตถุมากเท่าใด แต่จิตใจของคนไม่ได้ก้าวหน้า ไม่ได้เจริญเทียบเท่ากับความเจริญของวัตถุ วัตถุก็จะกลายเป็นสิ่งมีอำนาจเหนือจิตใจคน จิตใจคนก็ตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งนั้น กลายเป็นทาสของวัตถุ แล้วก็เกิดการแก่งแย่งแข่งขันกันในรูปแบบต่างๆ ประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าก็หาได้ความสูงส่งทางจิตใจเท่าใดไม่ แต่มีอาชญากรรมเพิ่มขึ้น คนเป็นโรคจิตเพิ่มมากขึ้น เป็นโรคประสาทมากขึ้น คดีหย่าร้างก็เพิ่มขึ้นกว่าประเทศที่ยังไม่ได้พัฒนา หรือยังไม่ได้เจริญ

สิ่งที่เป็นอยู่เพราะอะไร ก็เพราะคนนับถือศาสนา แต่ไม่เข้าถึงธรรมะของศาสนา ชาวโลกมีศาสนาด้วยกันทั้งนั้น เรียกตนเองว่า เป็นพุทธ เป็นคริสต์ เป็นอิสลาม เป็นฮินดู แต่เป็นกันโดยชื่อเท่านั้นเอง โดยความจริงแล้ว เขาเหล่านั้นหาได้เข้าถึงเนื้อแท้ของธรรมะในศาสนาที่ตนนับถือไม่ เมื่อไม่เข้าถึงธรรมะในศาสนาที่ตนนับถือ การถือศาสนาก็เพียงพิธีกรรม เพียงกระทำแต่เพียงภายนอก ไม่ได้เอาไปเป็นหลักในการชำระจิตใจให้สะอาด ไปไม่ถึงจุดหมายอันแท้จริงของตัวธรรมะในศาสนา ความจริงคำสอนในคัมภีร์ศาสนาต่างๆ นั้น ก็สอนเรื่องธรรมะนั้นเอง ธรรมะมีอยู่ในทุกคัมภีร์ของศาสนา แล้วจุดหมายของศาสนานั้นอยู่ที่อะไร อยู่ที่ความสะอาด ความสว่าง ความสงบทางจิตใจ อยู่ที่ต้องการศาสนิกเป็นผู้เข้าถึงจุดหมายปลายทางของศาสนา คือทำจิตให้สะอาดปราศจากกิเลส ให้สว่างปราศจากความมืดบอด ให้มีความสงบปราศจากความวุ่นวาย จะได้อยู่กันด้วยความสงบไม่ต้องรบกัน ไม่ต้องรังเกียจรังแกกันด้วยเรื่องอะไรต่างๆ นั่นคือเป็นจุดหมาย แต่ว่าผู้นับถือศาสนาไม่เข้าใจเนื้อแท้ แล้วการสอนศาสนาก็สอนให้อูปาทานให้มีความยึดความติดในชื่อของศาสนา ในขนบธรรมเนียมประเพณีของศาสนานั้นๆ แล้วก็เกิดความไม่ร่วมแรงร่วมใจ แม้ในระหว่างศาสนิกในศาสนานั้นๆ เกิดแตกแยกเป็นกรุปเป็นเหล่า เป็นนิกาย แล้วเข้ากันไม่ค่อยได้ อันนี้ก็เพราะว่าเขาไม่เข้าถึงตัวแท้ของธรรมะ จึงได้เป็นไปในรูปอย่างนั้น แล้วก็จะเป็นอย่างนี้เรื่อยไป ถ้าผู้นำทางศาสนาไม่ได้เปลี่ยนแนวคิดให้เข้าถึงเนื้อแท้ของธรรมะอย่างถูกต้อง การสอนคนก็สอนให้ติดให้อูปาทานอยู่ในสิ่งนั้นๆ ตลอดเวลา แล้วความยึดติดนั้นแหละจะทำให้คนเหล่านั้นมีอัตตานุทิฐิมากขึ้น มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ทำอะไรก็ทำเพื่อตัว ไม่ได้ทำเพื่อทำลายทิฐิ ทำลายอัตตาให้น้อยลงไป จึงเกิดการขัดแย้งกันด้วยประการต่างๆ...

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน)

การใช้อธิบายโวหารของพระธรรมโกศาจารย์นี้ พบว่ามีการใช้การขยายความถึง 4 วิธีด้วยกัน คือ 1. การอธิบายขยายความโดยยกตัวอย่างประกอบ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในขณะนั้นคือการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การตั้งคณะรัฐมนตรี 2. การขยายความโดยใช้การอ้างถึงที่มาของธรรมที่มาสืบสอน ว่ามาจากพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า 3. การขยายความโดยการอ้างอิงตัวบุคคล คือพระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ และ 4. ขยายความโดยการแสดงเหตุผล อธิบายธรรมะที่สอน

ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างการใช้การขยายความในอธิบายโวหารในแต่ละลักษณะ เพื่อให้เห็นลักษณะการใช้การขยายความอธิบายโวหารในพระธรรมเทศนา ที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชินี ดังนี้

3.1 การขยายความโดยให้คำนิยาม

การขยายความโดยให้คำนิยาม เป็นการอธิบายคำนิยาม หรือธรรมะที่สอนให้เกิดความเข้าใจและเข้าใจความหมาย ดังตัวอย่าง

สังคหัตถุ แปลว่า วิธีสังเคราะห์ หมายถึงข้อปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนอื่น ที่ยังไม่เคยรักใคร่เคารพนับถือกัน ให้เกิดความรักใคร่รักนับถือกัน ที่รักใคร่รักนับถือกันอยู่แล้วก็ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยความหมายที่เข้าใจง่าย ๆ สังคหัตถุ ก็คือเทคนิคที่ทำให้คนรักกันเอง ความรักใคร่รักนับถือกันเป็นคุณธรรมที่สำคัญในสังคมเป็นธรรมะที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พระพุทธเจ้าทรงจำแนกไว้ 4 ประการ คือ ทาน 1 ปิยวาจา 1 อัตถจริยา 1 สมานัตตตา 1 โดยมีการอธิบายดังนี้

ทาน แปลว่า การให้ หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของภายนอก เช่น ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ สอย ทรัพย์สินเงินทอง ทาน การให้ มิได้หมายถึงการให้วัตถุสิ่งของภายนอกต่าง ๆ เท่านั้น หมายถึง การให้วิชาความรู้ อันหาโทษมิได้ทั้งในทางธรรม ทั้งในทางโลก ตลอดถึงการให้คำชี้แจง แนะนำ พร่ำสอน ว่ากล่าวตักเตือนในสิ่งที่ดีงามทุกประการ ทาน การให้อย่างสูง ได้แก่ อภัยทาน ซึ่งแปลว่า การให้อภัย การให้แต่ละชนิดเรียกว่า ความเอื้อเฟื้อทั้งสิ้น

ปิยวาจา ได้แก่ เจรจาที่อ่อนหวาน หรือการพูดที่นอบนวล ควรดื่มไว้ในใจ ฟังระรื่นหู ไม่พูดจาในทางทุจริต สร้างความแตกความสามัคคี ไม่พูดใส่ร้ายป้ายสี พูดแต่ความจริง พูดให้กำลังใจ พูดทางสร้างสรรค์สมานสามัคคีในหมู่คณะ ความหมายปิยวาจายังสร้างสรรค์ประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นประโยชน์แก่จิตใจของผู้ฟัง

อัตถจริยา แปลว่า ประพฤติประโยชน์ ได้แก่การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกัน อันหมายถึงการปรับปรุงตัวเอง ๒ ประการ คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และการทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน ดุจดั่งสมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์ได้มีสมานฉันท์ร่วมกันมาบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังวิไศรินทร์สุขุม บรมราชาชนนี ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาลของพระองค์เช่นนี้ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เนื้อแท้ของอัตถจริยาอยู่ตรงที่ช่วยทำประโยชน์เพื่อให้ มิใช่ทำประโยชน์เพื่อจะรับ ความตั้งใจอันบริสุทธิ์เพื่อให้อย่างเดียว ผลตอบแทนใดๆ มิได้มุ่งหวัง หากจะเกิดผลตอบแทนใดๆ อันนั้นเป็นเรื่องของผู้รับ โดยเฉพาะที่เกิดสำนึกในบุญคุณ และเป็นสิ่งที่ห้ามมิได้

สมานัตตตา ได้แก่ ความเป็นคนมีตนเสมอ ไม่ถือตัว คุณธรรมข้อสมานัตตตานี้

มิใช่เรื่องของ การไว้ตัว ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า การถือตัว แต่หมายถึงการวางตัวโดยเหมาะสมแก่ฐานะ เหมาะสมแก่บุคคล เหมาะสมแก่เหตุการณ์ เหมาะสมแก่เวลา คนที่วางตัวเหมาะสมนั้น เป็นผู้ประกอบ ด้วยสมานัตตดาอย่างแท้ ไม่ขาดไม่เกิน ในระหว่างตนกับผู้อื่น

(พระราชรัตนดิลก : สังคหวัตถุฎา)

สักการะ คือ วัตถุสิ่งของที่เป็นเครื่องหมายแห่งการเทิดทูน เช่น โดยทั่วไปนิยมใช้ดอกไม้ธูป เทียนเป็นเครื่องสักการะสำหรับบูชาพระรัตนตรัย ไช้หญ้าแพรก ข้าวดอก ดอกมะเขือ เป็นเครื่อง สักการะในพิธีไหว้ครู เป็นต้น อาการที่คนนำเอาสักการะคือ สิ่งของอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการเทิดทูน เหล่านั้นไปให้แก่ผู้ใด หรือสิ่งใด ก็เรียกได้ว่า ทำการสักการบูชาแก่ผู้นั้นหรือสิ่งนั้น

ครุการะ โดยพยัญชนะ แปลว่า การทำให้หนักแน่นมั่นคง โดยความหมายให้แก่ความเคารพ คือ ให้ความสำคัญอย่างหนักแน่นมั่นคงต่อบุคคล หรือวัตถุ อันเป็นที่เคารพ การที่บุคคลเชื่อฟังยึดถือสิ่งใด เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ เช่น สัตถุครุ เคารพในพระศาสดา ฆัมมครุ เคารพในพระธรรม สังฆครุ เคารพในพระสงฆ์ ลิกขาการวตา เคารพในการศึกษา เรียกได้ว่า เรามีครุการบูชาต่อผู้นั้นหรือสิ่งนั้น มานนะ หรือ สัมมานะ ได้แก่ การยกย่องนับถือ เชิดชูให้สูงส่ง มีเกียรติยศปรากฏขึ้น เรายกย่องเชิดชูผู้ใด ก็ได้ชื่อว่ามีสัมมานบูชาต่อผู้นั้น

วันทนา หรือ อภิวาท การกราบไหว้ด้วยกระพุ่มมือ ซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น ไหว้พระ ไหว้คน ไหว้ศพ กราบพระ กราบคน กราบศพ ตามความเหมาะสมกับโอกาสที่พบหรือฐานะของบุคคลที่กราบ ไหว้ และผู้รับการกราบไหว้นั้นๆ การกราบไว้ผู้ใด ได้ชื่อว่าเป็นวันทนาบูชาต่อผู้นั้น

(พระเมธีรัตนดิลก : ปุชณียปุจฉาฎา)

3.2 การขยายความโดยการเปรียบเทียบ

การอธิบายโดยการเปรียบเทียบ จะช่วยให้เข้าใจเรื่องได้ดี และรวดเร็ว โดยเฉพาะการ กล่าวถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ดังตัวอย่าง

...บุคคลผู้มีปัญญาคาดเห็นผลประจักษ์ ย่อมยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในยศศักดิ์สิ่งการ ด้วยทรัพย์ที่เป็น ต้นทุนแม้มีประมาณน้อย จุจนผู้ก่อไฟนิดเดียวให้เป็นกองโตขึ้นได้จะนั้น วิสัยบุคคลผู้มีปัญญา ย่อมสอดส่องพิจารณาพิเคราะห์มาก เมื่อได้ประจวบผลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ผลนั้นจักดีหรือชั่วก็ตาม มี ปกติสวาทาเหตุในหนหลังว่า เพราะอะไรเป็นเหตุ จึงบังเกิดผลเช่นนี้ จนจับมูลเหตุได้แน่ชัดว่า เกิดจากเหตุอย่างนั้นๆ ถ้าเป็นฝ่ายข้างดี ก็ทะนุบำรุงให้ทวีมากขึ้น มิว่าเป็นส่วนข้างเสีย ก็งดเว้นไม่ทำ อีกต่อไป ปัญญาคำนึงเห็นเหตุเช่นนี้ชื่อว่าญาณในส่วนอดีตล่วงมาแล้ว จุจแพทย์ผู้ฉลาดตรวจพบ สมุฏฐานของโรคแล้ว รีบบำบัดโรคเสียจะนั้น...

(พระราชรัตนโมลี : ัตตสมมาปณีกฎา)

จากตัวอย่างนี้ใช้การเปรียบเทียบแบบอุปมา คือบุคคลที่มีปัญญา แม้มีทรัพย์น้อยก็ สามารถมีฐานะได้ เหมือนกับการจุดไฟกองเล็กๆ ก็จะเป็นไฟกองโตได้ หรือตัวอย่าง

...สติเป็นความรู้เริ่มแรกที่เกิดขึ้น เหมือนการจุดไฟเพื่อให้เกิดแสงสว่าง สัมปชัญญะเหมือน

แสงสว่างติดต่อกันไป ธรรม ๒ อย่างนี้ ต้องอาศัยกันและกันเป็นไปในการดำเนินชีวิต จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ที่ว่ามีอุปการะมาก หมายความว่า มีประโยชน์มาก ช่วยให้งานไม่ผิดพลาดเสียหาย ถ้าคนเราขาดสติสัมปชัญญะเสีย ก็ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่การงานให้สำเร็จไปด้วยดีได้ ขอให้สาธุชนนึกถึงอุบัติเหตุ ภัยอันตรายและความผิดพลาดของคนเราโดยทั่วไป ทั้งในอดีตและปัจจุบัน หรือจะเกิดขึ้นในอนาคต ล้วนเกิดขึ้นเพราะความประมาท ขาดสติทั้งนั้น แม้ว่าชีวิตคนจะต้องการอาหารและปัจจัย ๔ สำหรับเป็นเครื่องสืบทอดชีวิตก็ตาม แต่ว่าเหตุที่จะให้ได้อาหารและปัจจัย ๔ เหล่านั้นโดยปลอดภัย ต้องอาศัยสติสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะเป็นตัวจัดการกำหนด แสวงหาสิ่งที่ดีงามทั้งหลาย ถ้าขาดสติสัมปชัญญะเสียแล้ว จะไม่อาจหาสิ่งใดให้เป็นผลสำเร็จขึ้นมาได้ มีแต่จะประสบความล้มเหลวและภัยอันตรายต่างๆ สุดจะคณานับ โบราณบัณฑิตจึงยกย่องคนมีสติปัญญาไว้เป็นอย่างมาก โดยที่โบราณบัณฑิตเหล่านั้น เมื่อจะมอบภาระอันสำคัญให้แก่ผู้ใดรับผิดชอบซึ่งเป็นความสำคัญ จะต้องนึกถึงคุณสมบัติอันสำคัญในตัวผู้นั้นอย่างหนึ่ง คือสติสัมปชัญญะ ก็คือสติปัญญานั้นเอง ถ้าเห็นว่า เป็นผู้มีสติปัญญาแล้ว ท่านจะมอบภาระอันสำคัญให้ ซึ่งสติปัญญานี้ เป็นคุณธรรมอันลึกซึ้ง ละเอียดย่อน ต่างจากสัญญา ความจำได้หมายรู้ ความจำ เป็นเพียงสัญญาขันธ์ ยังหยาบ และไม่ลึกซึ้งพอที่จะตัดสินใจเหตุผลที่ละเอียดอ่อนได้ ถ้าจะเปรียบให้เห็นชัด สติเปรียบเหมือนหางเสือเรือ หรือนายสารที่ผู้บังคับรถ สัมปชัญญะเปรียบเหมือนพลังที่ใช้ขับเคลื่อน อันจะทำให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางโดยปลอดภัย...

(พระราชพิพัฒน์โกศล : สติสัมปชัญญกถา)

...อันธรรมดาสรีระของสัตว์ทั้งหลายเป็นสังขตธรรม คือของที่ธรรมคาแต่งขึ้นมา ย่อมเป็นไปตามสังขตลักษณะ เกิดขึ้นแล้วย่อมแปรไปในที่สุด ย่อมสลายจากกันไม่เลือกกว่าของคนเช่นไร ย่อมเป็นเหมือนกันทั้งนั้น แต่ลำพังสรีระเป็นอภัยภคธรรม ยังไม่จัดว่าเป็นบุญเป็นบาป มีอุปมาเหมือนคฤหาสน์ที่อยู่อาศัยของตน ถ้าผู้ครองเป็นผู้ประเสริฐ คฤหาสน์ก็พลอยประเสริฐ เป็นที่นับถือ เช่น ที่ประทับอยู่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้น ธรรมที่มีในสันดานเท่านั้น ย่อมบันคนให้พิเศษกว่ากันเป็นชั้นๆ ผู้ใดประพฤติดุความดี ผู้นั้นชื่อว่าย่อมถือสาระแห่งสรีระไว้ได้ สมดังพระคาถาพุทธภาษิตว่า...

(พระราชธรรมโสภณ : ทักขิณานุปทานกถา)

จากตัวอย่างนี้ ใช้การอธิบายเปรียบเทียบกับคฤหาสน์ ที่อยู่อาศัยของคนว่ามีลักษณะอย่างไร

3.3 การขยายความโดยการยกตัวอย่าง

การยกตัวอย่างเป็นการขยายความอธิบายโวหารให้เด่นชัด และเข้าใจเนื้อหาธรรมะที่สั่งสอนได้ชัดเจนอีกประการหนึ่ง ดังตัวอย่าง

...ก็แล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเตือนชัดว่า “เมธาวิบุคคฺลพิงสร้างที่พึงในที่กระแสน้ำท่วมทับไม่ได้” โดยปกตินั้น การสร้างที่อยู่อาศัย เช่น บ้านเรือน ย่อมสร้างในที่กระแสน้ำจะท่วมไม่ได้ แม้การสร้างสิ่งอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน เพราะน้ำท่วมเป็นมหันตภัย ดังเช่นในปี ๒๕๓๘ ที่ผ่านมา เกิดอุทกภัยที่ใหญ่สุดในประเทศ เป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตมากมาย ทรัพย์สินเสียหายนับหมื่นล้านแสนล้าน นับเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่หลวง ทั้งนี้เพราะพื้นที่ตั้งต่ำกว่าระดับน้ำที่มากเป็นพิเศษ และการท่วมเช่นนี้ ก็คงจะ

นานๆ มีครั้ง และมีได้ท่วมอยู่ตลอดไป ในคตินั้น การสร้างที่พึงหรือสร้างฐานะ กล่าวคือ การสร้าง
ลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ต้องสร้างในสถานที่กระแสน้ำจะท่วมไม่ได้ กระแสน้ำในที่นี้ ได้แก่ อบายมุข
ยาเสพย์ติด และสิ่งไม่ดียิ่งอื่น ๆ อันจะทำให้เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ตลอดจนก่อให้เกิดความทุกข์
ต้องพยายามป้องกันกระแสน้ำดังกล่าว เพราะกระแสน้ำดังกล่าวท่วมได้ทุกระยะกาล และล้างผลาญได้
มากกว่าน้ำตามปกติ แม้ในการสร้างที่พึงชั้นยอด คือการทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน หรือการปฏิบัติธรรมเพื่อ
เป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งการนิพพาน ก็ต้องสร้างในที่ที่ปลอดภัยโดยแท้...

(พระราชเมธี : ที่ปกรณธรรมกถา)

จากการยกตัวอย่างเหตุการณ์น้ำท่วม เมื่อปี 2538 กับคำกล่าวของพระพุทธเจ้าในการสอนของพระองค์ที่ว่า “เมธาวิบุคคสพึงสร้างที่พึงในที่กระแสน้ำท่วมทับไม่ได้”

...ข้อที่ว่า น้ำมีเนื้อติดสนิทเป็นอย่างเดียวกันไม่แตกแยกกัน เป็นลักษณะ หมายความว่าน้ำมีปกติติดสนิทเป็นเนื้อเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ ไม่มีรอยร้าว หรือรอยต่อประสาน จะเห็นได้ในน้ำที่ไหลบางแห่ง เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น แม้จะเป็นน้ำที่มีสีเคล้าคละกัน แต่แหล่งกำเนิดของต้นน้ำนั้น ไหลมาจากปิง วัง ยม น่าน แต่ว่าเมื่อไหลมาบรรจบกันที่ปากน้ำโพ กลายมาเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา แต่น้ำก็ไม่มีรอยแตกแยกให้เห็น นักวิทยาศาสตร์ก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า ส่วนนี้ไหลมาจากแม่น้ำวัง ส่วนนี้ไหลมาจากแม่น้ำยม ส่วนนี้ไหลมาจากแม่น้ำน่าน หรือบางที่จะใช้ภาชนะตักขึ้นมาแล้ว เอาไม้หรือภาชนะมีคมมากรีดหรือตัดให้ขาดออกจากกัน ปรากฏเป็นรอยแยกเพียงชั่วพริบตาเท่านั้น ก็กลับติดประสานเป็นเนื้อเดียวกันตามเดิม ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะธรรมชาติของน้ำเป็นอย่างนั้น บางท่านอาจจะสงสัยว่า ก็น้ำที่ใช้ภาชนะตักหิ้วมาจากแม่น้ำลำคลอง หรือใช้ภาชนะตักจากตุ่ม โอ่ง กิ่ว หรือน้ำที่นำแข็งก้อนใหญ่มาใช้เลื่อย ขวาน แบ่งแยกออกจากกันได้ แต่เหตุนี้จึงว่าแยกออกจากกันไม่ได้เล่า

ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะอาศัยสิ่งอื่นมาทำให้ผิดปกติธรรมดาไป เช่น ใช้ถังดักหรือเอาเลื่อยแยกออกจากกัน ก็ยังติดสนิทเป็นเนื้อเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้เป็นธรรมดา...

(พระมหาโสรัจจ์ : เมตตากรรณิกา)

จากการยกตัวอย่างนี้พระผู้เทศน์ได้ยกตัวอย่างน้ำในแม่น้ำต่าง ๆ มาอธิบายซึ่งธรรมที่ได้
แสดงขึ้นมา

3.4 ขยายความชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่แตกต่างกันหรือตรงกันข้ามกัน

การชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เหมือนกันหรือตรงกันข้ามกัน เป็นลักษณะการขยายความในการอธิบายอีกลักษณะหนึ่งนี้ ทำให้เข้าใจเรื่องที่สอนเด่นชัดขึ้น ดังตัวอย่าง

...(1) ปฏิรูปเทศบาล การอยู่ในถิ่นประเทศอันสมควร อันได้แก่ภูมิประเทศเป็นที่อยู่อาศัยมีความเหมาะสม อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร มีการงานอาชีพ การคมนาคมการศึกษา ศิลปวิทยา ตลอดจนมีสิ่งแวดล้อมที่ดี ทั้งที่เป็นบุคคลและสถานที่ ไม่มีมลพิษทำลายสุขภาพกายและจิต โดยเฉพาะคือเป็นสถานที่ที่มีพระพุทธศาสนา กับทั้งเจริญด้วยศีลธรรม เป็นเครื่องปกครองกายใจ ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ สถานที่เหมาะสมเป็นปฏิรูปเทศย่อมมีความสำคัญ เพราะผู้อยู่อาศัยจะเป็นไปตามสิ่งแวดล้อม จะเป็นผดูลาดเจียบแหลมหรือโง่เขลา มั่งมีหรือยากจน มีความสุขหรือประสบทุกข์ ก็ย่อมขึ้น

อยู่กับสถานที่อยู่ดีหรือไม่ดีเหมือนกัน เช่น การอยู่ในถิ่นที่เจริญด้วยการศึกษา หาเลี้ยงชีพสะดวก มีสวัสดิการสังคมที่ดี ก็ส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยมีความเจริญก้าวหน้า แต่ที่ตรงกันข้ามก็คือการอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ไม่เป็นปฏิรูปเทศ ไม่มีการศึกษา หาเลี้ยงชีพไม่สะดวก ผิดเคือง ไม่ได้รับการแนะนำจากท่านผู้รู้ มีสิ่งแวดล้อมอันเป็นพิษเป็นภัยทำให้เสียหายทั้งด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต การอยู่ในประเทศอันควรหรือปฏิรูปเทศจัดเป็นมงคลชีวิตอันสูงสุด ตามพระบาลีในมงคลสูตรว่า

ปฏิรูปเทศวาโส จ เอตมมงคลมุตตม

การอยู่ในถิ่นประเทศอันสมควร ขอนี้จัดเป็นมงคลอันสูงสุด ดังนี้ผู้อยู่ในประเทศอันสมควร ย่อมมีโอกาสให้ได้คบหาสมาคมกับบุคคลอื่นๆ ทั้งในหน้าที่การงานและอาชีพ และกิจกรรมที่จะต้องทำร่วมกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทั้งคนดีและคนชั่ว ซึ่งทางศาสนาเรียกว่า “บัณฑิตและคนพาล” แต่ท่านผู้ฉลาดย่อมใช้สติปัญญาเลือกคบหาติดต่อเฉพาะคนดีคือบัณฑิต เพราะเป็นผู้ชี้แนะบอกประโยชน์ให้คุณแต่อย่างเดียว ฉะนั้นในจตุจกักรธรรมข้อที่ 2 ท่านจึงกล่าวถึงการคบอริยมิตร คือคนที่ดีเรียกว่าสัตบุรุษ...

(พระเทพกิตติเมธี : จตุจกักรธรรมกถา)

จากตัวอย่างพระธรรมเทศานี้ พระผู้เทศน์ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่าง ระหว่างถิ่นที่น่าอยู่ กับถิ่นที่ทุรกันดารว่าจะมีผลแตกต่างกันอย่างไร

3.5 การขยายความโดยการแสดงเหตุและผล

การขยายความโดยการแสดงเหตุและผล จะพบอยู่ในทุกสำนวน การขยายความลักษณะนี้ จะแสดงถึงเหตุที่เกิดขึ้น และผลที่ได้นั้นเป็นอย่างไร ดังตัวอย่าง

...ความขยันหรือความหมั่นในหน้าที่โดยชอบธรรมนั้น ถือได้ว่าเป็นบารมีของบุคคลในโลกนี้ ผู้มีความขยันแม้ยากจนก็ย่อมเป็นคนมั่งมีได้ แม้เป็นผู้เขลาเบาปัญญา ย่อมเป็นผู้มีปัญญาเสมอผู้อื่นได้ โดยที่ผู้ขยันย่อมช่วยตนให้พ้นทุกข์ได้ ไม่ต้องอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่ตลอดไป ทั้งเป็นที่พึงแก่...

(พระราชปัญญาภวี่ : ยสวณเทศนา)

จากตัวอย่างนี้การแสดงเหตุและผลคือ เหตุคือผู้ที่มีความขยัน ถึงแม้จะเป็นผู้เขลาเบาปัญญา ผลที่เกิดขึ้นคือ ถ้าขยันก็ย่อมจะมีปัญญาเสมอคนอื่นได้

...พระพุทธภาษิตนี้ทรงแสดงว่า บุคคลจะทำตนให้เป็นแก่นสารได้ ก็ด้วยสามารถที่มาตั้งตนไว้ในคุณธรรม 5 ประการ มีศรัทธา เป็นต้น ความเชื่อประกอบด้วยเหตุผลในสิ่งที่ควรเชื่อ ชื่อว่าศรัทธา มีวิภาคตามวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็น 4 ประการ คือ กัมมสัทธา เชื่อกรรม วิปากสัทธา เชื่อผลแห่งกรรม กัมมัสกถสัทธาเชื่อความที่สัตว์เป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า...ศรัทธามีลักษณะและประเภทดังพรรณนามานี้ มีอยู่ในจิตใจของผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นมีใจคองหนักแน่นมั่นคงในกิจที่จะพึงทำ ไม่โลเลมั่งง่าย สามารถกำจัดเสียซึ่งอันตราย คือความไม่เชื่อถือและความเคลือบแคลงสงสัย อันเป็นปัจจัยให้ท้อแท้ต่อกิจการ พยายามให้อาหาญมุ่งความสำเร็จแห่งการงานเป็นเบื้องหน้า เป็นปฏิปทาที่ต้องบำเพ็ญให้มีก่อน เพราะเป็นอาการบ่อเกิดแห่งคุณในเบื้องหน้าเป็นปฏิปทาที่ต้องบำเพ็ญให้มีก่อน เพราะเป็นอาการบ่อเกิดแห่งคุณในเบื้องบน ดุจบันไดขั้นต้น

ยอมเป็นปัจจัยแห่งบันไดขั้นสูง ฉะนั้น สมด้วยวณะประพันธ์พุทธภาษิตว่า สทฺธา พนฺธิ ปาถะยฺย
ศรัทธาย่อมรวบรวมไว้ซึ่งเป็นเสบียงคือกุศล เมื่อจะกล่าวถึงผลที่ยิ่งกว่านั้น ศรัทธาย่อมให้สำเร็จ
ประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน ปลุกความโสมนัสขึ้นบาน ตลอดจนข้ามพ้นสังสารวัฏบรรลุถึงสถานที่อัน
เกษมสุขสวัสดิ์นิราศภัย ไกลจากกิเลสอันเป็นศัตรู ดังพระพุทธภาษิตว่า สทฺธา สาธุ ปติฏฺฐิ
ตา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ สทฺธาย ตรติ โธม บุคคลย่อมข้ามโอฆกันดารได้ด้วย
ศรัทธา ดังนี้ จัดเป็นอนุศาสน์ประการต้น

(พระเทพสุธี : สารธรรมกถา)

ส่วนนี้เป็น การอธิบายขยายความเกี่ยวกับเรื่องศรัทธา ถ้าผู้ใดมีศรัทธาแล้วนั้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือ จะทำให้เป็นคนใจคอหนักแน่นไม่โลเลมักง่าย

3.6 การขยายความโดยอ้างถึงตัวบุคคล

การขยายความโดยอ้างถึงตัวบุคคล เป็นการอธิบายยกตัวอย่างประกอบให้เห็นจริง เพื่อให้ผู้ฟังมีความเชื่อถือ และนำเอาหลักธรรมไปปฏิบัติ ดังตัวอย่าง

...ตามหัวข้อธรรมที่อาตมภาพได้ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า โย มาตะรัง ปิตะรัง วา มัจโจ ดังนี้
มีใจความว่า มารดาบิดาเป็นบุพการีชนผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดาให้ได้รับความสุข ความเจริญรุ่ง
เรืองทั้งส่วนแห่งร่างกายและจิตใจ ซึ่งบุตรนั้นท่านจำแนกได้ ๓ ประเภท ประเภทที่ ๑ อภิชาติบุตร คือ
บุตรที่ประเสริฐกว่ามารดาบิดา ประเภทที่ ๒ อนุชาติบุตร คือบุตรที่เสมอมารดาบิดา และประเภทที่ ๓
อวชาติบุตร คือบุตรที่ต่ำกว่ามารดาบิดา ทั้งนี้จะเห็นแบบอย่างได้ ในคราวหนึ่งพระนางเจ้ามหาปชาบดี
โคตมี ได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เพราะหม่อมฉันไม่รู้ปริยสัจจธรรมตามความเป็นจริง จึง
ได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่เป็นเวลายาวนาน ความจริงสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ผู้ที่ไม่เคยเป็นพ่อเป็นแม่เป็น
ลูกเป็นพี่น้องเป็นสามีภรรยา กันนั้นไม่มีเลย พระนางสิริมหามายามีอุปการะมาก ได้ประสูตพระโอรสคือ
พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้ทรงอุบัติขึ้นเพื่อช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ความเศร้าโศกออกจากสัตว์เป็น
จำนวนมาก เราจะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า ประเทศไทยของเราได้รับสิ่งประเสริฐที่ทำให้ชนชาติไทยเป็น
ชนชาติที่มีอารยธรรมสูงส่ง ถ้ามองว่าสิ่งเหล่านี้เราได้มาจากไหน ก็เห็นจะตอบได้อย่างภาคภูมิใจว่า เราได้
มาจากพระพุทธศาสนา ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ตรัสรู้ไม่เผยแผ่พระพุทธศาสนา เมืองไทยของเราก็คงไม่มี
สิ่งประเสริฐเหล่านี้ พระพุทธมารดาถือว่าเป็นผู้มีบุญคุณอันยิ่งใหญ่ต่อโลกฉันใด สมเด็จพระศรีนคริน
ทราบรมราชชนนี ก็ฉันนั้น

การแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิมิเป็นอนุเนกประการ มีเรื่องที่จะเล่าให้ท่านทั้งหลายได้รับ
ทราบ โดยที่อาตมภาพอยู่ ณ วัดอินทรวihar บางขุนพรหม กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระ
สงฆ์ผู้ปฏิบัติเป็นสุปฏิปันโนรูปหนึ่ง ซึ่งพอเอ่ยนามท่านทั้งหลายคงรู้จักดีท่านคือ ท่านเจ้าประคุณ
สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) แต่ทุกคนก็คิดไปในทางเดียวกันว่า ท่านเป็นผู้สร้างพระเครื่องที่ดัง
และศักดิ์สิทธิ์ มีราคาเป็นมูลค่ามหาศาล นั้นเป็นเพราะท่านทั้งหลายได้ทราบแต่เพียงส่วนหนึ่ง โดย
ประวัติที่แท้จริง ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ (โต) เป็นผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานมาแต่
เยาว์วัย ชีวิตของท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้รับความลำบากมาโดยตลอด โดยที่โยมแม่ของท่านมีพื้น
เพเป็นชาวจังหวัดอุดรดิตถ์ ถึงคราวทุกข์ยากเดือดร้อนไม่สามารถทำนาทำไร่ได้ จึงได้มาอยู่ ณ เมือง
กำแพงเพชร ตามหลักฐานน่าจะได้พบกับโยมพ่อของท่าน ณ จังหวัดนี้ ต่อมาเมื่อแม่ตั้งท้องท่านเจ้า

ประคุณสมเด็จฯ ก็ได้ย้ายมาอยู่กับญาติที่บ้านไก่อัน อำเภอกาแพง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อคลอด ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ก็ได้ย้ายไปอยู่ ณ บ้านไชโย จังหวัดอ่างทอง และหัดสอนนั่งไถที่นั่น ต่อมา แม่ของท่านก็ได้ย้ายมาอยู่กับญาติที่บ้านบางขุนพรหมคือวัดอินทวิหารปัจจุบัน สมัยเยาว์วัยแม่ของท่านได้นำไปฝากวัดไว้กับท่านเจ้าคุณอรัญญิก เป็นพระเถระที่เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาญาณมาจากนครเวียงจันทน์ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนจนจบสิ้นความรู้ของอาจารย์ ท่านเจ้าคุณอรัญญิกจึงได้นำท่านไปฝากศึกษาบาลีกับท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้นมา ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ (โต) เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในการแสดงพระธรรมเทศนาและสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่ญาติโยม จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาจำนวนมาก ทั้งเป็นผู้ที่มีกรรมคัมภีร์สามารถอธิบายธรรมะถวายหน้าพระที่นั่ง ถึงกับได้บันทึกเป็นประวัติสืบมาอีกทั้งเป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทียอย่างยอดเยี่ยม ทุกครั้งที่ท่านจาริกธุดงค์ไปตามสถานที่ต่างๆ สิ่งที่ท่านปฏิบัติคือต้องนำผ้าไตรไปทอดถวาย แล้วนิมนต์พระพิจารณาบังสุกุลอุทิศกุศลให้โยมพ่อโยมแม่อยู่ทุกครั้งคราว มีอยู่ครั้งหนึ่งท่านได้เดินทางไปกิจนิมนต์ ได้พบกับหญิงท้องแก่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ก็นั่งลงแล้วพนมมือไหว้ แล้วก็จากไป เป็นที่โจทษกันกันว่า ทำไมท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ จึงไหว้ผู้หญิง ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ท่านก็ย้อนถามว่า เธอเป็นพระอรหันต์หรือ จึงคิดว่าฉันไหว้ผู้หญิง ที่จริงฉันคิดถึงแม่ของฉันต่างหาก เวลาอุ้มท้องฉัน แม่ฉันคงลำบากอย่างนี้ ก็ทำให้ผู้สงสัยได้คลายใจ...

(พระโสภณธรรมวงศ์ : มาตาปิตุอุปกัมภกถา)

จากตัวอย่างนี้พระผู้เทศนาได้กล่าวเกี่ยวกับอภิชาตบุตร ก็ได้ยกประวัติบุคคลคือ พระพุทธเจ้า และสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) มาอ้างอิง เพื่อให้เห็นลักษณะของธรรมได้เด่นชัดขึ้น และให้ผู้ฟังเอาเป็นแบบอย่างไปปฏิบัติตาม

3.7 การขยายความโดยเอาถ้อยคำ ข้อความ สำนวน สุภาษิต คำพังเพย หรือคำพูดที่เป็นประโยชน์มาอ้างอิง

การขยายความในลักษณะนี้มีการเอาถ้อยคำ สำนวนของผู้เฒ่ามาประกอบข้ออธิบายธรรมให้นำเชื่อถือ และเด่นชัดประการหนึ่ง ดังตัวอย่าง

...นึกเขปบทเบื้องต้นนั้นว่า **อดทนอายุ ปิย ชญญา** เป็นต้น ความว่า คนฉลาดเมื่อรู้ว่าตนเป็นที่รักแล้ว ก็ควรรักษาตนไว้ให้ดีตลอดทั้ง ๓ วัย หรือวัยใดวัยหนึ่ง ดังนี้ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะรักอะไรในโลกนี้ ก็ไม่เท่ารักตนเอง ถ้าจะมีบางคนเกิดทุนบางสิ่งบางอย่างว่าเป็น ยอดรักก็จริงอยู่ ถึงกระนั้นก็ยังดีกว่าการรักตนเอง ตนเองนี่แหละคือยอดรักอันสูงสุด เพราะพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **นตถิ อุตตมัม เปมัม** รักอะไรจะเท่ากับรักตนไม่มี เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงควรรักษาส่งเสริมตนเองให้ดีตลอดทั้ง 3 วัย ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย หรือถ้าไม่สามารถจะให้ดี ได้ทั้ง ๓ วัยก็ให้ดีในวัยใดวัยหนึ่ง ถ้าทั้ง ๓ วัย หาดีไม่ได้เลย อย่างนี้เรียกว่าหมดดี เข้าหลักหนัก โลกหรือเสียชาติเกิด มีคุณค่าน้อยที่สุด ท่านว่า “เกิดเป็นคนอย่าให้จนความดี เกิดมาทั้งที่ต้องมีดีติดตน” ปัญหาอยู่ว่า เราจะทำอย่างไร จึงจะให้ดีติดตน เรื่องนี้ท่านสอนให้สร้างดีโดยปันไว้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรก ระยะกลาง ระยะหลัง ระยะแรก เรียกว่า ปฐมวัย ตอนเป็นเด็ก ควรหาดี

ประดับตัวให้เหมาะกับวัย นั่นคือรู้ดีและประพฤติดี การที่จะรู้ดีก็ต้องศึกษาเล่าเรียน เพราะถ้าไม่เรียนก็ไม่รู้ ไม่ดูก็ไม่เห็น ไม่ทงก็ไม่จำ ไม่ทำก็ไม่เป็น วัยเด็กเป็นวัยที่เหมาะสมแก่การเรียนอย่างแท้จริง ร่างกายก็เหมาะสม สติปัญญาที่เหมาะสม โอกาสก็เหมาะสม เหมาะทุกอย่าง ถ้าใครไม่รีบศึกษาเล่าเรียนตอนนี้ จึงเป็นอันว่าไม่

เหมาะ จะเสียใจภายหลัง เด็กทุกคนควรยึดคติที่ว่า “น้ำขึ้นให้รีบตัก” หากปล่อยไว้นานน้ำแห้ง ก็จะได้แค่โคลน ว่าถึงเรื่องน้ำก็ยังดี เพราะถึงจะแห้งตักไม่ได้รอไว้ตักตอนน้ำขึ้นก็ยังได้ แต่คนเราถ้าตอนเด็กไม่รีบศึกษาเล่าเรียนไว้เสียก่อน ปล่อยเลยไปจนโต อย่างนี้เห็นลำบาก เพราะลงได้โตแล้วจะกลับมาเป็นเด็กอีกไม่ได้ เมื่อความจริงมีอยู่เช่นนี้ ทุกคนจึงไม่ควรพลาดโอกาสอันดีนี้ไปเสีย จงตั้งใจพากเพียรหาความรู้ใส่ตัวต่อไปจะได้สบาย ท่านว่า “มีความรู้อยู่กับตัวกลัวอะไร ชีวิตไม่พลบปลงคงได้ดี” และว่า “รู้อะไรก็ไม่สู้รู้วิชา ไปเบื่องหน้าโตใหญ่จะได้ดี”

คนมีความรู้เหมือนกับคนมีตาคี คนไม่มีความรู้เหมือนคนตาบอด ในระหว่างคน 2 ประเภทนี้ ใครๆ ก็รู้ว่าประเภทไหนจะดีกว่ากัน คำที่ว่า “รู้ก็ขามไม่รู้ก็ขามนั้น” ก็สุดแต่ความเหมาะสม” และในขณะที่เดียวกันก็ต้องเป็นคนมีความประพฤติดีด้วย คนมีความรู้ดีแต่ความประพฤติเสียก็ใช้ไม่ได้ สมตามภาษิตที่ว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” คือมีความรู้มากมายแต่ช่วยตัวเองไม่ได้ เพราะความประพฤติเสียอย่างนี้จะรอดได้อย่างไร เหมือนกับรถยนต์ถึงรูปสวยสักปานใด เครื่องจักรจะวิเศษแค่ไหน แต่ขับออกนอกถนนนอกทางแล้ว ก็พินาศทุกคัน ที่ว่าให้มีความประพฤติดีนั้นมีความหมายกว้าง แต่ถ้าจะจำกัดความแล้วก็อยู่ตรงที่ไม่ทำให้ตัวเองและคนอื่นเดือดร้อน นี่แหละคือความดี เช่นขยันเรียน ทำงานเก่ง สุภาพเรียบร้อย วาง่ายสอนง่าย มีเมตตาต่อสัตว์ ไม่ข่มเหงคนอื่น ไม่เอะอะเจียวจ้าวให้คนอื่นเขารำคาญ ไม่เป็นคนมือไวใจเลว ไม่พูดจาหยาบคาย มีนิสัยประหยัด กตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ เด็กเช่นนี้เป็นลูกของใคร พ่อแม่ก็เป็นสุข เป็นศิษย์ของใครก็สบายใจ เด็กที่มีความประพฤติดี เป็นคนมีเสน่ห์ ใครๆ ก็รัก จะต้องการอะไรก็ได้ง่าย ๆ ความรักนั้นแหละจะดึงดูดมาให้ เพราะท่านว่า “จะต้องการสิ่งใดไม่เกินรัก เอาความรักแลกได้ตั้งประสงค์” ฉะนั้น เด็กที่อาภัพ...

(พระเทพวิริยาภรณ์ : อัดตปิยภท)

จากตัวอย่างนี้ก็มีการใช้สำนวน สุภาษิต คำพังเพย บทกลอนที่คุ้นหู มาประกอบการอธิบายพระธรรมเทศนา ซึ่งการใช้ในลักษณะนี้ก็จะทำให้พระธรรมที่แสดงเด่นชัดขึ้นได้

3.8 การขยายความโดยการเล่าเรื่องจากชาดก

การแสดงธรรมเทศนาการเล่าเรื่องประกอบนับเป็นลักษณะหนึ่งที่เราพบเห็นบ่อยๆ ในการเทศนาธรรม การยกชาดกมาประกอบนั้นจะเป็นการอธิบายให้เห็นข้อธรรมะที่แสดงได้ง่าย และยังเป็นที่น่าสนใจของผู้ฟังอีกด้วย ดังตัวอย่าง

... 1. ฉลาดในความเจริญ คือรู้ว่าอะไรเป็นความเจริญ รู้ว่าทำอะไรจึงเจริญ อะไรเป็นเหตุให้เจริญ ที่เรียกว่า อายโกศล

2. ฉลาดในความเสื่อม คือรู้ว่าอะไรเป็นความเสื่อม รู้ว่าทำอะไรและเหตุอะไร จึงทำให้เสื่อม ที่เรียกว่า อปายโกศล

3. ฉลาดในวิธีการหรือฉลาดในอุบายนั่นเอง คือรู้อุบายที่จะหลีกเลี่ยงความเสื่อม และวิธีการที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญ

พอสรุปความได้ว่า ปัญญาก็คือความรู้ ความเข้าใจ รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้ที่จะแก้ไขปัญหา รู้จักสร้างสรรค์ จัดแจงจัดทำดำเนินการให้สำเร็จ ปัญญาเป็นหลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับธรรมข้ออื่นๆ และเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิต ประสบผลสำเร็จก็อาศัยปัญญา ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. โลภียปัญญา คือความรู้ของปุถุชนชาวบ้านทั่วไป รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ รู้จักการแก้ไขปัญหา

รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักประโยชน์ รู้จักมิใช่ประโยชน์

2. โลกุตระปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาของพระอรหันต์ซึ่งมีนิทานชาดกเป็นตัวอย่างของการใช้ปัญญาระดับชาวบ้าน คือใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตเป็นเครื่องพิจารณา ดังจะขอพระราชทานพระบรมราชมติโรกาสยกมาเป็นตัวอย่างถวาย เพื่อความชัดเจนในเรื่องของการใช้ปัญญาต่อไป

นานมาแล้วมีสหยาภู่หนึ่ง คนหนึ่งชื่อ ฉลาด อีกคนหนึ่งชื่อ ยอดฉลาด ทั้งสองคนนี้ทำการค้าด้วยกัน การค้าขายในสมัยโบราณนั้น เขาใช้วิธีเดินทางด้วยเกวียน ทำเป็นกองคาราวานขึ้นเขาเรียกว่า กองเกวียน ไปค้าขายต่างเมือง สองสหยาภู่ก็ทำการค้าขายร่วมกันและแบ่งผลกำไรกัน มีอยู่คราวหนึ่ง เมื่อไปค้าขายต่างเมืองเสร็จแล้ว ก็เดินทางกลับเมืองของตน เมื่อมาถึงตัวเมือง ก็พากันหยุดพักกองเกวียนอยู่ที่ราวป่าแห่งหนึ่ง แล้วปรึกษากันว่า พวกเราจะเข้าเมืองอยู่แล้ว ควรแบ่งผลกำไรกันก่อนดีกว่า เพราะเข้าเมืองแล้วก็จะได้แยกไปบ้านใครบ้านมันเสีย เมื่อคิดคำนวณดูก็ตกลงกันไม่ได้ เพราะแทนที่จะแบ่งเท่าๆกัน ก็ไม่แบ่ง นายยอดฉลาดนั้นอยากได้มากกว่า ก็อ้างเหตุผลว่าฉันลงทุนในสิ่งนั้นสิ่งนี้มากกว่าแก่ สมควรได้มากกว่า นายฉลาดไม่ว่าอะไร ต้องการให้แบ่งเท่าๆกัน แต่จะเอามากกว่านั้นไม่ยอม เพราะรู้กันอยู่ว่าใครทำอะไรเท่าไร ตกลงกันไม่ได้ เกียวกันไปเกียวกันมา นายยอดฉลาดไม่รู้จะอ้างเหตุผลอะไร ก็เลยบอกว่าแกล้งซื้อฉลาดเฉยๆ ฉะนั้นซื้อยอดฉลาด ฉลาดได้ส่วนหนึ่ง ยอดฉลาดควรได้ ๒ ส่วนจึงจะถูก เพราะซื้อมันยอด มันฉลาดว่าแต่ฝ่ายนายฉลาดก็ไม่ยอม นายฉลาดเลยคิดหาอุบาย บอกว่าเอาอย่างนี้ก็แล้วกัน เราสองคนตกลงกันไม่ได้ให้เทวดาตัดสินให้ก็แล้วกัน แต่ต้องไปหาต้นไม้ใหญ่ๆ ที่มีรุกขเทวดาสถิตอยู่ นายยอดฉลาดคิดอุบายขึ้น แล้วก็ไปหาต้นไม้ใหญ่ไว้ก่อนเป็นการเตรียมการ ไปเจอต้นไม้ใหญ่ที่มีโพรงกว้างอยู่ต้นหนึ่ง จึงให้พ่อตาของตัวเองปลอมเป็นรุกขเทวดา เข้าไปอยู่ในโพรงไม้นั้น ซักซ้อมกันเรียบร้อยแล้ว ก็ไปหานายฉลาด ชวนกันไปถามรุกขเทวดาที่ต้นไม้ต้นนั้น เมื่อไปถึงต้นไม้แล้ว ทั้งสองก็ทำการบนบานศาลกล่าว พร้อมกับเล่าเรื่องทั้งหมดให้รุกขเทวดาฟัง และขอให้รุกขเทวดาช่วยตัดสินให้ด้วย รุกขเทวดาปลอมก็ตอบลงมาว่า เจ้าทั้งสองคนนี้ คนหนึ่งชื่อฉลาด อีกคนหนึ่งชื่อ ยอดฉลาด ฉะนั้นควรแบ่งเป็น 3 ส่วน นายฉลาดเอาไปส่วนหนึ่ง อีกสองส่วนให้นายยอดฉลาดไป นายฉลาดได้ฟังดังนั้นก็คิดสงสัย ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองดูว่า เรื่องนี้อาจมีเสน่ห์แอบแฝงอยู่ จึงเอากิ่งไม้ไปทิ่มมาสู่ไม้ที่โคนต้นไม้ แล้วจุดไฟขึ้น รุกขเทวดาตัวปลอมร้อนทนไม้ได้ก็กระโดดออกมาความก็แตก นายยอดฉลาดจึงจำเป็นต้องยอมแบ่งผลกำไรเท่าๆกัน

เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้ปัญญาของนายฉลาด ในตอนแรกนายยอดฉลาดใช้ปัญญาไปก่อน แต่ไปใช้ในทางที่ไม่ดี คือไปคิดกลอุบายหลอกลวงเขา โดยกะจะเอาเปรียบแต่ไม่สำเร็จ เพราะนายฉลาดก็มีปัญญาเหมือนกัน นายฉลาดนั้นเป็นคนมีปัญญารู้จักสงสัยในสิ่งที่ควรสงสัย ไม่ใช่มีแต่ศรัทธาเรื่อยไป ถ้ามีแต่ศรัทธาอย่างเดียวก็น่าเชื่อรุกขเทวดา อาจจะยอมตามนั้น แต่เพราะรู้จักใช้ปัญญา รู้จักสงสัย จึงตรวจสอบให้แน่ชัดเสียก่อน ไม่ปล่อยให้ศรัทธาชักจูงไปอย่างเดียว เลยทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องและด้วยดี นำความสุขและการพ้นจากปัญหามาสู่ตน...

(พระญาณเวที ; วัชรธรรมกถา)

ในพระธรรมเทศานี้ได้สอนเรื่องปัญญามีประโยชน์อย่างไร และควรใช้อย่างไร พระผู้เทศนาก็ยกเรื่องนายฉลาด มาประกอบเพื่อแสดงให้เห็นว่าการใช้ปัญญาควรใช้อย่างไร

หรืออีกหนึ่งตัวอย่างในสำนวนของพระราชปรีดีพิธาน ได้แสดงธรรมเทศนา เรื่องมรณสติ กถา ก็ได้ยกเรื่องราวมาประกอบการอธิบายมากกว่าการแสดงธรรม เมื่อผู้ฟังได้ฟังเรื่องราวหรือชาดกแล้วก็จะมีความเข้าใจในหัวข้อธรรมที่สอนได้เด่นชัด ดังข้อความทั้งหมด

...ก็แล สมเด็จพระราชชนนีทรงสูงส่งด้วยพระคุณธรรม พระบุญญาธิการ พระปณิธานทรงบำเพ็ญมาสิ้นกาลนาน ทั้งบุญเก่าและบุญใหม่ เรื่องบุญเก่าบุญใหม่นี้มีอยู่ในเรื่องนางวิสาขามหาอุบาสิกา เมื่อพ่อผัวคือท่านมิตระเศรษฐีบริโภคาข้าวปายาสในถาดทองคำธรรมดาอันเป็นมงคล นางวิสาขามหาอุบาสิกาสะใภ้เฝ้าปรนนิบัติยืนพักอยู่ตรงหน้า มีพระภิกษุในพระพุทธศาสนารูปหนึ่งคอยรับบิณฑบาตหน้าบ้าน ท่านเศรษฐีก็ทักหน้าบริโภคาข้าวปายาสเฉยไม่เงยหน้าขึ้นดูพระ เห็นแล้วทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ นางวิสาขากเรงว่า พระจะเสียเวลายืนนาน นางจึงบอกกับพระว่านิมนต์ไปโปรดสัตว์ข้างหน้าเถิดเจ้าคะ พ่อผัวของดิฉันกำลังกินของเก่า ท่านเศรษฐีได้ฟังแล้วก็เหินเฉิดดาลตลกหัวปายาสในถาดทองคำธรรมดาอันเป็นมงคล ทำไมจึงสาละวนว่ากินของเก่า ท่านเศรษฐีเข้าใจว่าของใหม่ก็คือข้าว ของเก่าก็ให้ถ่ายออกมา ทว่ากินของเก่าคงหาว่าเราไม่ใช่คน จึงปาถาดทองคำ ตวาดไล่สะใภ้ให้ออกจากบ้าน วิสาขายังไม่ยอมไปเพราะไม่ใช่ลูกกลางถนน จึงให้ตามกุฎุมพี 8 คน ซึ่งธัญชัยเศรษฐีบิดาของนางส่งมาด้วยให้ดูแล วิสาขาก็ได้บอกว่ากินของเก่าคือกินบุญเก่า คุณพ่อมิตระเศรษฐีมีทรัพย์นับได้ 40 โกฏิเป็นประมาณ มีที่นาที่สวนมีบ้านใหญ่โตมากมาย นี่เพราะบุญเก่าซึ่งได้กระทำมา เห็นพระเห็นเจ้าแล้วทำเป็นทักหน้าไม่ทำบุญใหม่ ของเก่าคือบุญเก่า ของใหม่คือบุญใหม่

เรื่องบุญนี้ พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา ก็ได้สร้างบุญเก่าไว้มากมาย ในสมัยเมื่อเกิดเป็นพระนางมุสตี พระธิดาองค์ใหญ่ของพระเจ้าพันธุมราช ได้ถวายบูชาวิปัสสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยจุนแห่งจันท์ ทรงตั้งปณิธานการปรารถนาขอให้ได้เป็นพุทธมารดาของพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งในอนาคตกาล เมื่อจุติจากชาตินั้นแล้วไปบังเกิดบนดาวดึงส์สวรรค์ เมื่อจะจุติแปรผันได้ทูลขอทศพร 10 ประการ จากมัญฉวนเทวราช ผู้เป็นใหญ่ในพิภพมาตริเมืองแมนแดนดาวดึงส์สวรรค์ พระพรข้อที่ 5 นั้นขอให้หม่อมฉันมีพระราชโอรสอันประกอบด้วยเกียรติยศ อันยังยงเหนือกษัตริย์ทั้งหลายและมีใจอันเป็นกุศล ต่อมาเมื่อพระนางจุติจากดาวดึงส์สวรรค์ ก็กำเนิดเกิดเป็นพระนางมุสตี มเหสีพระเจ้ากรุงสุทนต์ ก็ได้พระราชโอรสประกอบด้วยเกียรติยศอันยังยง คือพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ และเมื่อสวรรคตครุโลไปอุบัติในชั้นดุสิตสวรรค์ ต่อมาได้จุติจากดุสิตสวรรค์ ก็อุปภิสนธิกำเนิดเกิดเป็นธิดาของกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระนางสิริมหามายา ต่อมาได้เป็นมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะครองเมืองกบิลพัสดุ์ และได้เป็นพระพุทธมารดาของเจ้าชายสิทธัตถะกุมาร คือบรมศาสดาจารย์ของเราทั้งหลาย นี่เพราะอาศัยพระนางได้ทรงสร้างกุศลตั้งปณิธานการปรารถนาในอดีตชาติมากมาย สมเด็จพระปิตุพรพระชนนีพระองค์นั้นก็ต้องทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนานมาหลายภพหลายชาติมากมายเหมือนกัน

เรื่องบุญนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เป็นทรัพย์กายสิทธิ์มีอำนาจ บุญเก่าบุญใหม่ บุญติดบุญตามบุญ รอข้างหน้า บุญติด ได้แก่บางท่านเกิดมารูปสวรวัยทรัพย์นับวิขามารยาทมาผู้ดีมีศีลธรรมที่พูดกันว่า มีพรสวรรค์ บุญตาม ได้แก่บางท่านยากจน แต่ภายหลังกลับร่ำรวยเสวยสุขสนุกสบาย บุญรอข้างหน้า ที่เรียกกันว่าวิมานลอยคอยท่า นั้นทมาณพปรารถนาสร้างศาลาสี่หน้า ตนยังไม่ทันตายเกิดเป็นวิมานลอยคอยท่าอยู่บนฟากฟ้าสวรรค์ พร้อมด้วยอัปสรเป็นบริวาร เรื่องสวรรค์วิมานนั้นเราเห็นกันยาก หากจะดูในมนุษย์ก็มี พระเจ้าแผ่นดินครองเป็นสมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติปราสาทราชวังสร้างไว้แล้ว นาน นี่คือนิยามลอยคอยท่า สามัญชนบางคนพ่อแม่ท่านหาสมบัติไว้ให้มากมาย พอมีลมหายใจก็ได้แล้ว ผู้ที่มีบุญอยู่ถึงผู้อื่นได้ พระพุทธเจ้ามีบุญอยู่ถึงพุทธบริษัท พระเจ้าแผ่นดินมีบุญอยู่ถึงประชาราษฎร์ พ่อแม่มีบุญอยู่ถึงลูกถึงหลาน สมภารมีบุญอยู่ถึงลูกวัด เช่น สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนีมีพระบารมีอันยิ่งใหญ่ไพศาลอยู่ถึงสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ และบรรดาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ต่างพากันถวายพระนามว่าสมเด็จพระเจ้าย่า แม่ฟ้าหลวง พระบารมีเป็นที่ร่ม

เกล้าของชาวไทย แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็ทรงเสด็จสวรรคตครั้นไปตามธรรมดาของสังขาร พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในมรณสติกรรมฐาน อรุณ ชีวิต ชีวิตไม่ยั่งยืน ชรุณ มรณ ความตายเป็นของยั่งยืน เราจะตายเป็นแท้ การเจริญมรณสติกรรมฐาน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับยังเมืองอาฬวี ตรัสแก่พุทธบริษัทที่มาเฝ้าเป็นอันมากเพื่อสดับพระธรรมเทศนา พระบรมศาสดาตรัสว่า ท่านจงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายเป็นของยั่งยืนแน่นอน เราพึงตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ก็มรณสตินี้ ชนทั้งหลายได้เจริญแล้ว ชนทั้งหลายนั้นย่อมไม่สะดุ้งในการตายเป็นที่สุด จุสสัคบุรุษหีนอสรพิษแต่ไก่กล่ ก็ไม่ตกใจแล้วหาอุบายเขี่ยทิ้งไปจะนั้น หมู่ชนที่ฟังพระธรรมเทศนาเกิดศรัทธาพากันเจริญมรณสติภาวนา ยังมีชีวิตของนายช่างหูกอายุ ๑๖ ปี คิดว่า โอ ธรรมดาถ้อยคำของพระพุทธเจ้าอัศจรรย์แท้ เราเจริญมรณสติจึงควร จึงเจริญมรณสติทั้งกลางวันกลางคืนมิได้ขาด สมเด็จพระบรมนาถโลกนาถ เสด็จจากเมืองอาฬวีสู่พระเชตวันเมืองสาวัตถี นางกุมาริกาก็เจริญมรณสติสิ้น ๓ ปี สมเด็จพระชินศรีเสด็จกลับสู่เมืองอาฬวีอีก ประชาชนพากันดีใจเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามากมาย กุมาริกาธิดาช่างหูกกราบเสด็จมาของพระศาสดาจารย์ว่า บัดนี้เราจักได้เห็นพระสรีระซึ่งมีวรรณดังทองคำและฟังธรรมอันไพเราะจับใจ แต่บิดาสั่งไว้ให้ทอผ้าที่เหลืออยู่ให้เสร็จในวันนี้ กุมาริกาตัดสินใจฟังธรรมให้จงได้ เมื่อถึงจึงถวายบังคมแล้วยืนอยู่ที่ควรส่วนข้างหน้า พระศาสดาจึงตรัสถามนางว่า กุมาริกา เธอมาจากไหน กุมาริกาตอบว่า ไม่ทราบพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักไป ณ ที่ไหน กุมาริกาตอบว่า ไม่ทราบพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า เธอไม่ทราบหรือ กุมาริกาตอบว่า ทราบพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า เธอทราบหรือ กุมาริกาตอบว่า ไม่ทราบพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามปัญหา 4 ข้อ ด้วยประการฉะนี้ มหาชนโพนทะนาว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ทั้งหลายจงดู ธิดาช่างหูกนี้พูดคำที่ตนปรารถนาแล้วๆ กับสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า เธอมาจากไหน ธิดาช่างหูกนี้ควรพูดว่า จากเรือนของช่างหูก เมื่อตรัสถามว่า เธอจะไปไหน ก็ควรกล่าวว่า ไปโรงช่างหูก มิใช่หรือ พระศาสดาทรงมหาชนเงียบเสียง แล้วตรัสถามว่า กุมาริกา เธอเมื่อเรากล่าวว่า มาจากไหน เพราะเหตุไรเธอจึงตอบว่าไม่ทราบ กุมาริกาก็ตอบว่า พระเจ้าข้า พระองค์ทราบว่ามีมัจฉาจากช่างหูก แต่เมื่อพระองค์ตรัสถามว่า เธอมาจากไหน ย่อมตรัสถามว่า เธอมาจากที่ไหน จึงเกิดในที่นี้ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการเป็นครั้งแรกแก่นางกุมาริกานั้นว่า ดีละ ดีละ กุมาริกา ปัญหาที่เราถามแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว ตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า เธอเมื่อเรากล่าวว่า เธอจักไป

ณ ที่ไหน เพราะเหตุไรจึงกล่าวว่าไม่ทราบ กุมาริกาทูลตอบว่า พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบว่า หม่อมฉันถือกระเช้าด้ายตลอดเดินไปยังโรงช่างหูก พระองค์ย่อมตรัสถามว่า เธอจากโลกนี้แล้วจักเกิดในที่ไหน ก็หม่อมฉันจุติจากโลกนี้แล้วย่อมไม่ทราบว่า จักไปเกิดในที่ไหน ลำดับนั้นพระศาสดาประทานสาธุการแก่นางเป็นครั้งที่ 2 ว่า ปัญหาที่เราถามนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอเมื่อเรากล่าวว่า ไม่ทราบหรือ เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า ทราบ กุมาริกาทูลตอบว่า พระเจ้าข้า หม่อมฉันย่อมทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น เหตุนั้น จึงกราบทูลอย่างนั้น ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการแก่นางเป็นครั้งที่ 3 ว่า ปัญหาที่เราถามนั้นแล เธอได้แก้แล้ว แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอเมื่อเรากล่าวว่า เธอย่อมทราบหรือ เพราะเหตุไรจึงพูดว่า ไม่ทราบ กุมาริกาทูลว่า หม่อมฉันทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น พระเจ้าข้า แต่ย่อมไม่ทราบว่าจักตายในเวลากลางคืนกลางวันหรือเวลาเช้าเป็นต้นในกาลชื่อนั้น เพราะเหตุนั้น จึงพูดอย่างนั้น ลำดับนั้น ประทานสาธุการครั้งที่ 4 แก่นางว่า ปัญหาที่เราถามแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว แล้วตรัสเตือนบริษัทว่า พวกท่านย่อมไม่ทราบถ้อยคำซึ่งมีประมาณเท่านี้ที่นางกุมาริกากล่าวแล้ว ย่อมโพนทะนาอย่างเดียวเท่านั้น เพราะจักษุคือปัญญาของชนเหล่าใดไม่มีชนเหล่านั้นเป็นคนตาบอดทีเดียว จักษุคือปัญญาของชน

เหล่าใดมีอยู่ ชนเหล่านั้นนั้นแลเป็นผู้มีจักขุแล้วพระองค์ทรงตรัสพระคาถานี้ว่า สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนตาบอด ในโลกนี้น้อยคนจะเห็นแจ้งได้ น้อยคนจะไปสวรรค์ เหมือนนกหลุดแล้วจากขำยมีน้อย ฉะนั้น

เมื่อจบเทศนา นางกุมาริภานันบรรลุโศดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชน เมื่อนางตายแล้วไปบังเกิดในดุสิตพิภพ...

(พระราชปริยัติวิธาน : มรณสติกา)

จากการที่ได้ศึกษามาในหัวข้อการใช้คำ การใช้ประโยค และการใช้โวหารจะพบว่า พระผู้เทศนานั้นได้เลือกใช้ให้สอดคล้องกับบุคคล โอกาส และสถานที่ และยังสอดคล้องกับหลักการของการเทศนาธรรมทั้ง 4 ประการด้วย คือ

1. สันทธานุชา ชี้แจง อธิบาย บรรยาย ขยายความให้ละเอียดแจ่มแจ้ง
2. สัมปะหังสนา ให้ผู้ฟังรำลึก เบิกบาน สนุกสนาน
3. สมุตเตชนา ให้ผู้ฟังเกิดสัทธาปสาทะ
4. สมาทปนา กระตุ้นเตือนให้ผู้ฟังรู้เห็นจริงตามอธิบาย

บทที่ 3

กลวิธีการนำเสนอในพระธรรมเทศนา

กลวิธีการนำเสนอในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนี้ หมายถึงกลวิธีในการขึ้นต้น การดำเนินเรื่อง และการลงท้ายในการเทศนาธรรม

กลวิธีการนำเสนอในด้านการเทศนาธรรมนั้น ทางพระพุทธศาสนามีหลักการในการนำเสนอพระธรรมเทศนาแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังที่สมเด็จพระธีรญาณมุนี (2542 : 14) กล่าวไว้ว่า แนวทางที่จะไปให้ถึงจุดหมายนั้นต้องดำเนินเป็นขั้น ๆ ไป เหมือนการก้าวขึ้นบันไดเป็นขั้น ๆ หรือเหมือนการออกจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่งต้องผ่านทางเดินเป็นขั้น ๆ เป็นลำดับไป การเทศน์มีอยู่ 3 ขั้น คือ อุทเทศ นิเทศ ปฏินิเทศ

อุทเทศ คือ หัวข้อที่ยกขึ้นเป็นหลักในการแสดง

นิเทศ คือการแสดงขยายความของอุทเทศให้กว้างขวางออกไป

ปฏินิเทศ คือกลับแสดงซ้ำ คือการรวบรวมข้อความที่แสดงแล้ว คือเอาเฉพาะส่วนสำคัญมาย่อแสดงอีกครั้งหนึ่ง เพื่อทบทวนความทรงจำของผู้ฟังเรียกว่าสรุปความ

หลักเกณฑ์ทั้ง 3 ประการนี้ พระเทพวิสุทธิเวที (2543 : 11 – 16) ได้อธิบายรายละเอียดไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. อุทเทศ

อุทเทศนั้น คือ พระบาลีที่แสดงหมวดธรรม ซึ่งสมควรยกนำมาแสดงเป็นหัวข้อในการเทศนา เรียกว่าย่อ ๆ ว่าหัวข้อหรือหัวเรื่อง ต้องให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ท้องถิ่น ภูมิประเทศ เหตุการณ์ ชั้นภูมิรู้ เพศ วัย ฐานะ อธิษาศัย จิตใจผู้ฟัง เช่น ถ้าเทศน์งานศพ จะเป็น 7 วัน 50 วัน 100 วันหรือวันเผาศพก็ตาม ก็ยกธรรมประเภทที่แสดงความสลดใจ หรือภาษาบาลีที่แสดงถึงประโยชน์ในอนาคต ขึ้นมาแสดงซึ่งพอจะน้อมนำ ชักนำคุณความดีของผู้ตายเข้าหาธรรมใน อุทเทศได้

2. นิเทศ

นิเทศนั้น คือ ขอบรรยายธรรมในอุทเทศ แบ่งเป็นตอนออกอธิบายดังนี้ คือ

(1) การดำเนินคำพูดครั้งแรก

(2) การปรารภงานกุศลที่ทำ

(3) ลีลา คือดำเนินข้อปรารภงาน เข้ามาเชื่อมให้ติดสนิทกันดีสมแก่หมวดธรรมใน

อุทเทศ

(4) การยกบาลีในอุทเทศ แล้วแปลบาลีนั้น

(5) วิภาค คือชี้ให้เห็นความหมายแห่งหมวดธรรมในอุทเทศ

(6) อธิบายศัพท์ที่เป็นชื่อแห่งหมวดธรรมในอุทเทศ พร้อมทั้งอุปมาอุปไมยเพื่อให้ผู้ฟัง

เข้าใจ

(7) อธิบายข้อธรรมโดยแยกเป็นข้อ ๆ ตามลำดับในหมวดธรรมนั้น ๆ เมื่อจบข้อหนึ่ง ๆ ก็เชื่อมเข้าหาข้อต่อไป โดยแสดงให้เห็นว่าข้อไหนเป็นเหตุข้อไหนเป็นผลของกันและกัน

(8) เมื่ออธิบายข้อธรรมนั้น ๆ จบเป็นข้อ ๆ ก็เชื่อมข้อธรรมนั้น ๆ เข้าหากันเพื่อเรียงลำดับ เพื่อความง่ายของผู้ฟังอีกครั้งหนึ่งเป็นการย้ำความ

3. ปฏิบัติ

เมื่ออธิบายเทศนามาถึงข้อ 8 ก็เริ่มเรียงลำดับข้อธรรม กล่าวให้จำได้ เป็นการย่อความสรุปย่อและชี้แจงว่ารวมข้อธรรมเหล่านี้เป็นอย่างไร ดีหรือชั่ว ทำไมจึงได้ชื่อตามชื่อหมวดธรรมนั้น ๆ ถ้าเป็นงานศพ ก็กล่าวถึงผู้ตายได้ประพจน์ธรรมเหล่านี้ ดังได้แสดงมา

ในการแสดงอุทเทศ นิเทศ ปฏิบัติ ใช้แสดงหลักธรรมเฉพาะที่เป็นหลักธรรมล้วน ๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องในชาดก ก็ใช้หลักเกณฑ์ในข้อ (1) (2) (3) เสร็จแล้วก็แสดงลีลาเข้าหาเรื่องราวในชาดกนั้น ๆ แล้วเล่าชาดกพอสมควร เสร็จแล้วก็ตั้งโครงอธิบายตามความในข้อ (6) และตามแนวในข้อ (7) ไปตามสมควร แล้วชักเรื่องปฏิบัติ

ถ้าเป็นงานศพหรืองานมงคล ก่อนจบก็ต้องให้พรตามแบบวิธีให้พร

หลักการเทศนาธรรมที่พระเทพวิสุทธิเวทีกล่าวนี้ ถ้ากล่าวตามหลักการพูดทั่วไปก็คือ การขึ้นต้น การดำเนินเรื่อง และการสรุป

จากหลักการเสนอธรรมะที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจะใช้เป็นหลักในการศึกษากลวิธีการนำเสนอพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

การศึกษากลวิธีการเสนอพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จะศึกษา 3 ลักษณะ คือ

1. การขึ้นต้น หรืออุทเทศ
2. การดำเนินเรื่อง หรือนิเทศ
3. การลงท้าย หรือปฏิบัติ

1. การขึ้นต้นพระธรรมเทศนาหรืออุทเทศ

การขึ้นต้นพระธรรมเทศนา ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อุทเทศ” คือ บาลีที่แสดงหมวดธรรมซึ่งยกเป็นหัวข้อในการเทศนามักจะมีการกล่าวถวายพระพรก่อน

การขึ้นต้นพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีลักษณะการขึ้นต้น 2 ลักษณะ คือ

- 1.1 การขึ้นต้นด้วยอุทเทศ
- 1.2 การขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพรแล้วตามด้วยอุทเทศ

1.1 การขึ้นต้นด้วยอุทเทศ

ในพระธรรมเทศนาที่พระมหากษัตริย์มิได้มาสดับพระธรรมเทศนา พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาจะขึ้นต้นด้วยอุทเทศหรือบาลีที่แสดงหมวดธรรมเลย การขึ้นต้นในลักษณะนี้มี 26 สำนวน คือ

1. อัดตสัมปนนิคคา	สำนวนของ	พระราชปริยัติวิธาน
2. ปิยกรณธรรมกถา	สำนวนของ	พระราชเมธี
3. อตตสมุมาปนนิคคา	สำนวนของ	พระราชรัตนโมลี
4. มงคลภาชิตกถา	สำนวนของ	พระราชกิตติเมธี
5. ปุตตสังคหกถา	สำนวนของ	พระกิตติสารเมธี
6. สาสนานุสติกถา	สำนวนของ	พระราชญาณปริชา
7. มัตตาสุขปริจาควิบูลสุขกถา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิดิลก
8. จิรปปวาสกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนโสภณ
9. สารธรรมกถา	สำนวนของ	พระเทพสุธี
10. สัทธาภกถา	สำนวนของ	พระเทพวรเมธี
11. ธรรมจารีกถา	สำนวนของ	พระศรีสุทิมุณี
12. สุวราชวัตถุกถา	สำนวนของ	พระธรรมราชานุวัตร
13. สารธรรมกถา	สำนวนของ	พระกวีวรรณ
14. สัปปริสธรรมกถา	สำนวนของ	พระวิมลปัญญาภรณ์
15. ปัญญาชีวิกกถา	สำนวนของ	พระกิตติสารสุธี
16. อัดตทัตถกถา	สำนวนของ	พระศรีปริยัติสุธี
17. เมตตากถา	สำนวนของ	พระราชปฏิภาณโกศล
18. พยากรณ์กถา	สำนวนของ	พระอมรโมลี
19. ยสวัฒนเทศนา	สำนวนของ	พระราชปัญญาทวี
20. วาจากถา	สำนวนของ	พระศรีกิตติโมลี
21. ธรรมจารีกถา	สำนวนของ	พระเทพโบราณคณาจารย์
22. กตัญญูกตเวทิตาธรรม	สำนวนของ	พระมหาละเอียด
23. ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม	สำนวนของ	พระวิมลศีลาจาร
24. อธิษฐานธรรมกถา	สำนวนของ	พระกวีวงศ์
25. สัมปรายิกกถา	สำนวนของ	พระธรรมวโรดม
26. ที่ปกรณธรรมกถา	สำนวนของ	พระราชเมธี

ทั้ง 26 สำนวนนี้มีลักษณะการขึ้นอุทเทศของการเทศนาไม่มีการกล่าวถวายพระพร ดังตัว

อย่าง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อถตฺตสมฺมาปณฺธิ จ เอตมฺมจฺจลฺลมูลมฺมุตฺตมนฺติ

ณ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระธรรมเทศนา ในอถตตสัมมาปณธิกถา เพื่อ
ฉลองพระเดชพระคุณพระคฤปกษัตริย์พระปณฺญาบารมี...

(พระราชปริยัติวิธาน : อถตตสัมมาปณธิกถา)

ข้อความที่เป็นภาษาบาลี คือ การขึ้นต้นด้วยอุทเทส หรือพระบาลีที่แสดงหมวดรวมใน
สำนวนนี้ พระบาลีที่แสดงหมวดธรรมเป็นธรรมเรื่อง อถตตสัมมาปณธิกถา หรืออีกตัวอย่างของพระ
ธรรมเทศนาของพระกิตติสารเมธี สำนวนเทศน์เรื่อง ปุตตสังคหกถา ก็ขึ้นอุทเทสว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ปุตฺตสงฺคโห เอตมฺมจฺจลฺลมูลมฺมุตฺตมนฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระธรรมเทศนาในปุตตสังคหกถา...

(พระกิตติสารเมธี : ปุตตสังคหกถา)

สำนวนนี้เป็นธรรมเทศนา ปุตตสังคหกถา ภาษาบาลีในการขึ้นต้นคือ ปุตตสงฺคโห เอตมฺม
จฺจลฺลมูลมฺมุตฺตมนฺติ คือ การแสดงธรรมเกี่ยวกับการสงเคราะห์บุตรธิดา อันเป็นมงคลสูงสุด
หรือสำนวนที่ปกครองธรรมกถา ของ พระราชเมธี ก็ได้ขึ้นต้นด้วยอุทเทสบทว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สญฺญเมเน ทเมเน จ

ทีปํ ภยฺยราถ เมธาวิ ยโธโฆ นาภิกิรีตติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระธรรมเทศนาในที่ปกครองธรรมกถา...

(พระราชเมธี : ที่ปกครองธรรมกถา)

บาลีในอุทเทสบทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลพึงสร้างที่พึงด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วย
ความไม่ประมาท ด้วยความระมัดระวัง และด้วยการฝึกฝนตน

จากตัวอย่างทั้งหมดคือ ลักษณะการขึ้นต้นด้วยอุทเทสหรือบาลีที่แสดงหมวดธรรม

1.2 การขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพรและตามด้วยอุทเทส

ในพระธรรมเทศนาที่พระมหาภิกษุตรียศเสด็จมาสดับพระธรรมเทศนา ในที่นี้หมายถึง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาสดับพระธรรมเทศนา พระผู้เทศนาจะมีการกล่าวถวายพระพร
นอกเรื่องที่เทศน์ และตามด้วยอุทเทสบทหรือบาลีที่แสดงหมวดธรรมที่แสดงพระธรรมเทศนา การ
ขึ้นต้นในลักษณะนี้มีทั้งหมด 63 สำนวน คือ

1. ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน สำนวนของ พระธรรมโกศาจารย์
2. กิตติกถา สำนวนของ พระเทพกิตติเมธี

3. พหุชาครกถา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิเวที
4. อภิกหาปัจจุเวกซ์กถา	สำนวนของ	พระราชสิทธิโมลี
5. สีสกถา	สำนวนของ	พระเทพวิสุทธิโสภณ
6. ชีวิตมุตตมกถา	สำนวนของ	พระสุเมธาธิบดี
7. สังคหัตถกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนดิลก
8. โอฆะ เครื่องทำให้จม 4	สำนวนของ	พระพิศาลธรรมพาที
9. สังขารัมภกถา	สำนวนของ	พระธรรมวิสุทธิอาจารย์
10. อาहुเนยยจริยากถา	สำนวนของ	พระธรรมปริยัติโกศล
11. พรหมาทิกถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
12. สัพพะปาปัสสะ อกรรมังกถา	สำนวนของ	พระราชธรรมเจติยาจารย์
13. ทูลลภกถา	สำนวนของ	พระญาณเมธี
14. ทักขิณานุปทาน	สำนวนของ	พระทักษิณคณิศร
15. พุทธอุทานาทิกถา	สำนวนของ	พระอมรเมธี
16. อนิมิตตธรรมกถา	สำนวนของ	พระราชพิพัฒนามารณ์
17. อนานาสาสนธรรม	สำนวนของ	พระราชธรรมนิเทศ
18. สมาริกถา	สำนวนของ	พระราชสุธรรมเมธี
19. สปปริสธรรมกถา	สำนวนของ	พระวิมลปัญญาภรณ์
20. อุปาสิกาธรรมกถา	สำนวนของ	พระศรีปริยัติโมลี
21. ทศพิธสามัคคีธรรมกถา	สำนวนของ	พระครูวิวัชรธรรมโกศล
22. ทูลลภกถา	สำนวนของ	พระเทพสุวรรณมุนี
23. ปุชากถา	สำนวนของ	พระครูปลัดสุวัฒนสมาธิคุณ
24. ปุญญกถา	สำนวนของ	พระราชวรนายก
25. อาทียสูตรกถา	สำนวนของ	พระราชสุธรรมาภรณ์
26. อัปปมาทกถา	สำนวนของ	พระศรีวิสุทธิโสภณ
27. อนิมิตตธรรมกถา 5 ประการ	สำนวนของ	พระสิริชัยโสภณ
28. ชันติกถา	สำนวนของ	พระมหาเรวัตติ
29. เถรกรรมธรรมกถา	สำนวนของ	พระเทพสุเมธมุนี
30. สังเวคกถา	สำนวนของ	พระสมุทรมโนลี
31. สันตฎฐิกถา	สำนวนของ	พระภาวนาวิสุทธิอาจารย์
32. กตัญญูกตเวทีกถา	สำนวนของ	พระอุดรคณารักษ์
33. บุษากถา	สำนวนของ	พระราชธรรมาภรณ์
34. ชันติเมตตากถา	สำนวนของ	พระประสาธน์สารคุณ
35. ภัทเทกรัตนกถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
36. สติสมปชฌญกถา	สำนวนของ	พระราชพิพัฒน์โกศล

37. มรณสติกา	สำนวนของ	พระราชปรีดีวิธาน
38. อัตตปิยกา	สำนวนของ	พระเทพวิริยาภรณ์
39. กัตถัญญกตเวทิตากา	สำนวนของ	พระมหาละเอียด
40. วัชณิธรรมกา	สำนวนของ	พระญาณเวที
41. ปุญญาภินันทิกา	สำนวนของ	พระเมธีวราภรณ์
42. กัตถัญญกตเวทิตากา	สำนวนของ	พระราชธรรมาภรณ์
43. สังคหัตถกกา	สำนวนของ	พระราชรัตนเมธี
44. อุทกรหสูตร	สำนวนของ	พระสุธีธรรมโสภณ
45. มรณสติกา	สำนวนของ	พระมหาสันติ
46. กัตถัญญกา	สำนวนของ	พระครูอนุศาสนโสภณ
47. ปุชากา	สำนวนของ	พระราชกวี
48. มาดาปีตุอุปถัมภกา	สำนวนของ	พระโสภณธรรมวงศ์
49. อนิมิตตชีวิตกา	สำนวนของ	พระปรีดีธรรมสุธี
50. อัปปมาทกา	สำนวนของ	พระพิจิตรธรรมพาที
51. อโสกมงคลกา	สำนวนของ	พระราชปรีดีดิลก
52. สังเวคกา	สำนวนของ	พระครูศรีธัญญาภรณ์
53. ปุชเนียปุชากา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
54. ปัญญาธรรมกา	สำนวนของ	พระครูวิจิตรสาธุวัฒน์
55. ทักขิณานุปทานกา	สำนวนของ	พระปฏิเวทวิสิทธิ์
56. โสติกกา	สำนวนของ	พระโสภิตวิริยาลังการ
57. เมตตาธรรมกา	สำนวนของ	พระมหาโสรัจจ์
58. ปุญญกา	สำนวนของ	พระโสภณธรรมวาที
59. จตุจกักรธรรมกา	สำนวนของ	พระเทพกิตติเมธี
60. ทักขิณานุปทานกา	สำนวนของ	พระราชธรรมโสภณ
61. สมพหุลาญาติกา	สำนวนของ	พระมหาภาณุมาศ
62. เมตตากา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิดิลก
63. ติโรกฐะกัณฐะคา	สำนวนของ	พระครูชุมพรวิมล

ทั้ง 63 สำนวนนี้ มีลักษณะการขึ้นต้น คือ จะขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพร การปรารภเรื่องเทศน์ และอุทเทสหรือบาลีที่แสดงหมวดธรรม ดังตัวอย่าง

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมายุสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จ
พระปรมินทรมหามหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้จะรับพระราชทานถวายวิสัชนา
พระธรรมเทศนาในอัปปมาทกา พรรณนาข้อธรรมว่าด้วยการเตรียมพร้อม ซึ่งเป็นคุณธรรมนำผู้ปฏิบัติ
มิให้ดำรงตนอยู่ในความประมาท อันเป็นเหตุให้เกิดความผิดพลาดเสียหายทั้งแก่ตนและผู้อื่น ส่งเสริม

คุณธรรมความระวิงสังวร ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระปัญญาบารมีถ้ำรับพระราชทานถวายวิไลสนา
ไปมิได้ต้องตามไวยาหารอรรถาธิบายในพระธรรมเทศนา ณ บทใด บทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ
พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชอภัยแก่อาตมาผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระ
พร

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ
นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ
นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ

หนุททานิ ภิกขเว อามนุชยามิ ไว วยธมมา สุขขารอ อปุปมาเทน สมปาเทถาติ

(พระพิจิตรธรรมพาที : อัปปมาทกถา)

สำนวนเทศน์ของพระพิจิตรธรรมพาที ย่อหน้าแรกคือ คำถวายพระพร และการปรารภ
เรื่องเทศน์ ย่อหน้าที่ 2 คือ การออกตัวในการเทศน์ และย่อหน้าที่ 3 เป็นภาษาบาลี ที่อุทเทศหรือ
บาลีที่แสดงหมวดธรรมในการเทศนา ซึ่งเป็นเรื่องของสังขารที่ย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดาจึงยัง
ความไม่ประมาทไว้เสมอ

หรือสำนวนของพระครูศรีธัญญาภรณ์ ก็มีลักษณะเดียวกัน คือ

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จ
บรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอัน
ประเสริฐ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิไลสนาพระธรรมเทศนาในสังเวคกถา ฉลองพระเดชพระคุณ
ประทับพระปัญญาบารมี ถ้ำรับพระราชทานถวายวิไลสนาไปมิได้ต้องตามไวยาหารอรรถาธิบายในพระธรรม
เทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรด
พระราชทานอภัยแก่อาตมาผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ
นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ
นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ

ทหารา จ มหันทา จ เย พาลา เย จ ปณฺธิตา

สพฺเพ มจฺจุสฺสึ ยนฺติ สพฺเพ มจฺจุปรายนาติ

(พระครูศรีธัญญาภรณ์ : สังเวคกถา)

ในหัวข้อแรก เป็นคำถวายพระพร และตามด้วยการบอกเรื่องที่จะเทศน์คือเรื่อง สังเวคกถา
ในบาลีซึ่งเป็นย่อหน้าที่ 2 คือ อุทเทศซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตาย ซึ่งทุกคนต้องตายไม่มีใครหนีกฎ
ของชีวิตหรือความตายได้

หรือตัวอย่างสำนวนของพระเมธีรัตนติกุล ซึ่งมีลักษณะเดียวกัน ดังนี้

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จ
บรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธราชเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ บัด

นี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาในปฐนียปฐากถา ว่าด้วยอุตมมงคลที่เกิดจากการบูชาปฐนียบุคคล อนุรูปพระราชกุศลปัตติทานมัยบุญ ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี ถ้ารับพระราชทานถวายวิสัยนาไปมิได้ต้องตามไวยาหารอรรถาธิบายในพระธรรมเทศนา ๓ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ และพระขันติคุณ จงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ฯ

ปฐา จ ปฐนียานเ อตมมงคลมุตตมณติ.

(พระเมธีรัตนดิลก : ปฐนียปฐากถา)

การขึ้นต้นพระธรรมเทศนาในสำนวนของพระเมธีรัตนดิลก มีลักษณะเช่นเดียวกันกับตัวอย่างข้างต้น คือ ขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพร กล่าวปรารภเรื่องเทศน์ และตามด้วยบาลีที่แสดงหมวดธรรม คือ การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาในสมุพหุลาญาติกถา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี ถ้ารับพระราชทานถวายวิสัยนาไปมิได้ต้องตามไวยาหารอรรถาธิบายในพระธรรมเทศนา ๓ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรด พระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ฯ

สาธุ สมุพหุลา ญาตี อปี รุกขา อรณญชา

วาโต วหติ เอกภูฏั พุทฺธมปิ วณฺณปตินติ.

(พระมหาภาณุมาศ : สมุพหุลาญาติกถา)

ในสำนวนนี้ก็มีลักษณะเหมือนกับตัวอย่างอื่นๆ ข้างต้นกล่าวคือ มีการขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพร การปรารภเรื่องเทศน์ และพระบาลีที่แสดงหมวดธรรม

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่ามีลักษณะการขึ้นต้นเหมือนกันคือ 1) ขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพร 2) การบอกหรือปรารภเรื่องที่จะเทศน์ 3) การออกตัวเกี่ยวกับการเทศน์ และ 4) ภาษาบาลีแสดงหมวดธรรมที่เป็นอุเทศบท ลักษณะการขึ้นต้นนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแบบแผนของการเทศน์ที่มีพระมหากษัตริย์มาสดับพระธรรมเทศนา

2. การดำเนินเรื่องหรือนิเทศ

การดำเนินเรื่องในพระธรรมเทศนาหรือการเทศนา เรียกว่า นิเทศ หมายถึง ขอบรรยายธรรมในอุเทศ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ

1. การดำเนินการพูดครั้งแรก
2. การปรารภการกุศลที่เทศน์
3. ลีลา คือ ดำเนินข้อปรารภงาน เข้าเชื่อมกับหมวดธรรมในอุทเทส
4. การยกบาลีในอุทเทส และแปลบาลีนั้น
5. วิภาค คือ ชี้ให้เห็นความหมายของเมตตธรรม
6. อธิบายศัพท์ที่เป็นชื่อแห่งหมวดธรรมในอุทเทส
7. อธิบายธรรมเป็นข้อๆ

นอกจากลักษณะการดำเนินเรื่องทั้ง 7 ข้อดังกล่าวแล้ว ถ้าเป็นเรื่องที่เป็นชาดกเมื่อกล่าวข้อ 1 – 3 แล้ว ก็กล่าวชาดกแทนข้อ 4 – 5

การดำเนินเรื่องของพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมี 2 ลักษณะ คือ

- 2.1 การดำเนินเรื่องแบบนิทานชาดกขึ้นเพื่อสั่งสอน
- 2.2 การดำเนินเรื่องแบบแสดงเนื้อหาธรรมทั่วไป

2.1 การดำเนินเรื่องแบบยกนิทานชาดกขึ้นเพื่อสั่งสอน

การดำเนินเรื่องในลักษณะนี้ คือ การดำเนินเรื่องโดยไม่มีการยกอุทเทสขึ้นมาและอธิบายหมวดธรรม แต่เป็นการเล่าชาดกให้ผู้ฟังเทศน์ฟังและคิดถึงแนวทางปฏิบัติที่ได้จากชาดกที่เล่า การดำเนินเรื่องในลักษณะนี้มี 1 ส่วนวนคือ อัดตสัมมาปณิธิกา ของพระราชปริยัติวิธาน

(1) นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะฯ

อัดตสัมมาปณิธิ จ เอตมมมังคละมุตตมานติ.

(2) ณ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในอัดตสัมมาปณิธิกา เพื่อฉลองพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี (3) ในการพระราชกุศลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีผู้ได้เสด็จสวรรคตแล้ว ในส่วนปูพเพเปิดพิธีธรรมบรรณาการ (4) เมื่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระองค์ชอบประกอบด้วยทางโลกทางธรรมทั้ง 2 ประการ ตั้งตนไว้ชอบนั้นเป็นอุดมมงคล การตั้งตนไว้ชอบในปัจจุบันคือการกสิกรรม ทำนาทำไร่ทำสวน เป็นต้น พาณิชยกรรม คือการค้าขายสิ่งไม่มีโทษ และราชภัฏกรรม ทำราชการ เป็นต้น การงานทั้งหลายเหล่านี้เป็นการงานที่ชอบ เมื่อประกอบดังกล่าวมา ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ ย่อมเป็นอุดมมงคล คือให้เกิดผลลาภยศ อยู่เย็นเป็นสุขตลอดชีวิต บางท่านก็คิดจะตั้งตนเหมือนกัน แต่ต้องการให้เร็วเกินไปกลับกลายเป็นตั้งตนผิด เช่นประพฤติดุจริต มีโจรกรรม นอโก่งท่านผู้อื่น ยิ่งได้ยิ่งดียิ่งมียิ่งอยาก ยิ่งมากยิ่งชอบ ใครจะรอบกัช่าง เช่นนี้ถือว่าตั้งตนไว้ผิด เป็นอัมมงคล เพราะมงคลกับอัมมงคล เสน่ห์กับเสนียดคู่กัน การตั้งตนไว้ชอบ ต้องประกอบด้วยหลักธรรมที่เรียกว่าสารธรรม 5 ประการคือ สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ศีล รักษากายวาจาใจเรียบร้อยดีงาม จาคะคือสละวัตถุทานอันเป็นภายนอกและกิเลส โลภโกรธหลงภายใน สุตะ ได้ยิน ได้ฟังมาก ทางจำไว้มาก ปัญญา รอบรู้ทั้งทางโลกทางธรรมดังกล่าวมา (5) อัดตสัมมาปณิธิกาดังเรื่องสุวรรณสามชาดก ยกสุวรรณสามกุมารทำการเลี้ยงมารดาบิดาซึ่งบวชเป็นฤๅษี ตั้งอาศรมอยู่กับแม่น้ำมิตถัมมดา ป่าหิพานต์

สุวรรณสามมีอายุได้ 16 ปี เมื่อคาบสไปหามูลผลสาผลตนคอยสังเกตทางไปมาไว้ เมื่อมีเหตุการณ์ใดๆ จะได้ตามทันทั่วทั้งที่ มาวันหนึ่งท่านทั้งสองไปหามูลผลสาผล วันนั้นบังเอิญฝนตก 2 คาบสจึงเข้าไปหลบฝน ได้ต้นไม้ ยืนพักบนจอมปลวกซึ่งมีสรพิษอาศัยอยู่ น้ำฝนถูกต้อง 2 คาบส ไหลลงไปในจอมปลวกเข้า จมูกสรพิษนั้น มันพ่นพิษออกมาทางจมูกถูกตาของคาบสทั้งสอง คาบอดทันที คาบสทั้งสองบริเวณหา การรำพันถึงลูกชายด้วยใจเป็นห่วงมาก สุวรรณสามเห็นผิดเวลา ป่านนี้ยังไม่กลับ จึงไปตามทาง พลากร้องเรียกหา คาบสทั้งสองจำเสียงได้ จึงบอกว่า ลูกอย่าเข้ามาตรงนี้มีอันตราย สุวรรณสามจึงยื่นไม้เท้าเข้าไป แล้วให้จับ จูงท่านทั้งสองออกมา สุวรรณสามทราบเรื่องแล้วร้องไห้แล้วหัวเราะ บิดามารดาจึงถาม สุวรรณสามตอบว่า ร้องไห้เพราะเสียใจ หัวเราะเพราะดีใจ จะได้ปรนนิบัติในคราวสำคัญเช่นนี้ แล้วจึงปลอบโยนให้เบาใจ ให้คำมั่นสัญญาว่าจะปรนนิบัติฉลองพระคุณ แล้ว จึงนำกลับบรรณศาลา เผาปรนนิบัติมิให้อนาทรร้อนใจ มาวันหนึ่ง พอตะวันตก สุวรรณสามลงไปตักน้ำ ผูกเนื้อก็ติดหน้าตามหลังที่ ผังแม่น้ำมีสัมมาตา สุวรรณสามถูกยิงด้วยศรอันกำซาบด้วยยาพิษ เสวยเวทนามากก็ตั้งสติเป็นอย่างดี ค่อยๆ วางหมอน้ำไว้บนเนินทราย แปรศึระไปทางบิดามารดาออกมาจากว่า ในประเทศหิมพานต์นี้ ไม่มีคูเวรของเราและพ่อแม่เรา ไร่ ช่างกระไรใครหนอยิงเราได้ เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่งโขนหนอยิงยิงเรา คนยังเป็นใคร โขนหนอยิงรู้จัก พระเจ้าปิลยักข์ทรงได้ยินแล้วทรงดำริว่า เรายิงด้วยศรอันอาบด้วยยาพิษ ยังไม่ว่าคำตัดพ้อ ยังเรียกหาเราด้วยน้ำคำอันน่าสงสาร แล้วเสด็จเข้าไปหา ทรงบอกว่า เราชื่อปิลยักข์เป็นราชาของชาวกาสิ เรามีฝีมือทางธนูศรดี แม้ช้างเผือกยิงแล้วไม่แคล้วมือเลย ท่านเป็นใคร บุตรของใคร โขนหนอยิงรู้จัก สุวรรณสามโพธิสัตว์จึงทูลว่า ข้าพระองค์เป็นบุตรพราน เวลานี้บวชเป็นคาบส ข้าพระองค์ชื่อสุวรรณสาม ถึงปากมรณะแล้วนอนรอตายอยู่ พระองค์ทรงยิงเอาด้วยลูกศรเล่มใหญ่อันกำซาบด้วยยาพิษ โปรดทอดพระเนตรข้าพระองค์นอนจมโลหิตอยู่ ซึ่งศรเสียบข้างขวาทะลุข้างซ้าย ตรัสถามว่า ท่านอยู่ที่ไหน ใครให้มาตักน้ำนี้ จึงทูลว่า พ่อแม่ของข้าพระองค์ตาเสียอยู่ในป่า ข้าพระองค์ตักน้ำไปให้ท่าน อาหารของท่านมีอยู่ประดังชีวิตไปได้สัก 6 วัน หมดอาหารเกรงว่าจกตาย ทุกข์ที่รับอยู่เดี๋ยวนี้ ไม่ใช่ทุกข์หนัก ไม่ได้เห็นพ่อแม่ที่แท้เป็นทุกข์มาก พระปิลยักข์ตรัสว่า ดูก่อน เราจะรับเลี้ยง บิดามารดาของท่าน รับทำงานแทนท่านอยู่ที่ไหนเล่ามารดาบิดาของท่าน จึงทูลว่า ตรงศึระไปนี้ ลิ่นเสียบกูกิ่งที่อยู่ ถวายบังคมประนมมือ ทูลขอรับรองว่า โปรดชุบเลี้ยงพ่อแม่ผู้เสียตาด้วยเถิด โปรดบอกท่านด้วยว่า ลูกสุวรรณสามขอไหว้เป็นครั้งสุดท้าย เมื่อกำลังยาพิษซาบแล้ว ก็แนบไป พระเจ้าปิลยักข์ทรงเห็นอย่างนั้นเข้าพระทัยว่าตายแล้ว ทรงเสร์โศกเสียพระทัย ทรงวางพระหัตถ์ทั้ง 2 ลงบนศึระ สุวรรณสามโพธิสัตว์ ทรงกันแสงคร่ำครวญบริเวณหาการ เมื่อเสด็จไปถึงบรรณศาลาจึงแสดงพระองค์ว่าเป็นพระราชของชาวกาสิ และยัง สุวรรณสามกุมารตายด้วยศรธนูคู่พระหัตถ์ ทูลคาบสผู้เป็นบิดาว่าแถมมารดาว่า ท่านผู้นี้เป็นราชาชาวกาสิทรงยิงลูกชายตาย อย่างมั่งร้ายโทษพระองค์เลย นางปาริจาริกว่า ลูกที่รักคนเดียวหาได้ยาก เลี้ยงดูเราพระเจ้าปิลยักข์ราชตรัสปลอบโยนว่า ขออย่าคร่ำครวญไปนักเลย เราจักเลี้ยงดูท่านเอง คาบสทั้งสองจึงทูลว่า จงโปรดจงอาตมาทั้งสอง ไปที่ศพลูกชายด้วยเถิด อาตมาจะลบล้างทั้งสองของลูกชาย จะลบล้างดวงหน้าแล้วจกกรรมานตนให้ตายตามไป พระราชาจึงทรงนำพาไป ครั้นถึงจึงทรงนำไปที่ศพลูกชาย บิดาช้อนศึระลูกชายขึ้นนอนบนดัก นางปาริจาริกมารดาแยกเท้าขึ้นวางบนหน้าดัก นางปาริจาริกมารดาเอามือคลำที่อก พินิจพิเคราะห์แล้วรู้สึกว่ายังอ่อนอยู่ แสนจะโสมนัสว่า บุตรยังไม่สิ้นใจ จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ลูก สุวรรณสามนี้ประพฤดิธรรมเป็นปกติ กล่าวคำจริงเป็นปกติ เลี้ยงพ่อแม่ ด้วยอานาภาพลจะนั้นๆ ขอให้พิษในตัวลูกสุวรรณสาม จงเหือดหายไปเทอญ จบคำอธิษฐานแล้ว สุวรรณสามก็พลิกตัวได้ ทูลบาทสเห็นกิริยาอย่างนั้นก็เข้าใจว่า สุวรรณสามยังมีชีวิตอยู่ จึงตั้งสัตยาธิษฐานเช่นเดียวกัน สุวรรณสามโพธิสัตว์ก็พลิกตัว ไปอีกข้างหนึ่ง สาวนนางสุนทรี

เทพธิดามารดาเก่า ก็ตั้งสัตยาธิษฐานเช่นนั้น ครั้นเสร็จคำอธิษฐานแล้ว สุวรรณสามโพธิสัตว์ก็ลุกขึ้นได้ กระปรีกระเปร่า พร้อมกันนั้นก็อัศจรรย์ ดาทั้งคู่ของ 2 คาบสลับเป็นตาดี

ในเวลาอรุณขึ้น พระเจ้าปิลยักข 2 คาบส สุวรรณสามโพธิสัตว์พร้อมกันไปยังอาศรมบท ต่างสนทนากัน ทรงถามว่า สุวรรณสามบัณฑิตตายแล้ว ไฉนจึงกลับฟื้นคืนได้เล่า สุวรรณสามจึงทูลว่า ตนยังเป็นอยู่ เสวยเวทนาคนใดเลี้ยงบิดามารดาโดยชอบเทพยดาช่วยแก้ไขคุ้มครองผู้นั้น นักปราชญ์สรรเสริญ คนนั้นเมื่อจากโลกนี้แล้ว ยังไปบังเกิดในสวรรค์ พระเจ้าปิลยักขเห็นอัศจรรย์ตรัสว่า เราหลงเสียแล้ว มีดแปดด้าน ขอถึงท่านเป็นสรณะ อันตั้นนั้น สุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลให้ทรงทราบราชธรรม ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมในพระชนกพระชนนี ในมิตรอำมาตย์ ในชาวบ้าน ในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ข้าแต่มหाराชา ขอพระองค์ทรงประพฤติชอบ พระอินทร์ก็นิยม พรหมก็สรรเสริญ แล้วให้พระเจ้าปิลยักขทรงสมาทานศีล 5 ทรงรับ โอวาทด้วยความเคารพ ทรงนบไหว้พระโพธิสัตว์ ทรงขอขมาโทษ เสด็จขึ้นพระนครพาราณสี ทรงบำเพ็ญกุศล มีทาน เป็นต้น ทรงสมาทานเบญจศีล ทรงบำรุงเลี้ยงพระชนกพระชนนี ทรงครองราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรมเป็นอาจิณปฏิบัติสืบต่อไป คาบสผู้เป็นบิดามารดาและสุวรรณสามปฏิบัติตนไว้ชอบ ปิลยักขราชเดิมตั้งตนไว้ผิด ทรงกลับจิตกลับใจรู้สำนึกพระองค์ ทรงตั้งตนไว้ชอบได้ ย่อมประสบอุดมมงคลดังกล่าวมา

(พระราชปริยัติวิธาน : อรรถสัมมาปณิธิกา)

จากสำนวน อรรถสัมมาปณิธิกา เป็นการดำเนินเรื่องการเทศน์แบบชาดก ข้อความใน (1) คือ อุทเทศ ซึ่งเป็นหมวดธรรมที่แสดงเทศนา ในเทศนาคือ อุตตสมมาปณิธิ จ เอตมมมงคลมุตตมานุติ คือ การตั้งตนไว้ชอบเป็นอุดมมงคล ข้อความ (2) คือ การดำเนินคำพูดในครั้งนี้ในพระธรรมเทศนาจะเริ่มต้นด้วยคำว่า “บัดนี้” ข้อความใน (3) คือ การปรารภงานกุศลที่เทศน์ซึ่งในพระธรรมเทศนาคือ การเทศนาเพื่อบำเพ็ญอุทิศถวายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ข้อความ (4) คือ สีสลา หรือการดำเนินเกี่ยวกับข้อปรารภงานกับหมวดธรรมในอุทเทศ ในพระธรรมเทศนาคือ พระจริยวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับการตั้งตนไว้ชอบของพระองค์ ข้อความใน (5) คือ การเล่าชาดกเพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงหมวดธรรมในอุทเทศก็คือ อุตตสมมาปณิธิ

2.2 การดำเนินเรื่องแบบแสดงเนื้อหาทั่วไป

การดำเนินเรื่องแบบนี้จะแตกต่างจากข้อ 2.1 คือ จะเป็นการอธิบายเนื้อหาธรรมะ โดยจะอธิบายเนื้อหาธรรมที่ยกมาในอุทเทศ ประกอบกับการกล่าวถึงผู้ตายว่าประพฤติธรรมอะไรบ้าง ซึ่งเป็นการดำเนินเรื่องของพระธรรมเทศนาที่ใช้เทศน์ในงานพระบรมศพ ในการดำเนินเรื่องแบบนี้ บางสำนวนจะมีการยกชาดกมาบ้าง แต่ก็เป็นการอ้างหรือยกตัวอย่างเพื่ออธิบายธรรมให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ซึ่งแตกต่างจากสำนวนของพระราชปริยัติวิธานในข้อ 2.1 ที่เป็นการแสดงแบบเล่านิทานชาดก เพื่อให้ผู้ฟังนำไปคิดเป็นข้อคิดที่ได้ไปใช้

การดำเนินเรื่องในข้อ 2.2 นี้ จะมีการดำเนินเรื่องในลักษณะดังนี้คือ

1. การดำเนินคำพูดครั้งแรกหรือการบอกเรื่องที่เทศน์
2. การปรารภงานที่เทศน์คือ งานพระบรมศพและเจ้าภาพในงาน

3. การปรารภที่เทศน์พระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับหมวดธรรมในอุทเทศ

4. การยกบาลีในอุทเทศและแปลบาลีในอุทเทศ

5. การอธิบายหมวดธรรมในอุทเทศ การอธิบายศัพท์และข้อธรรมเป็นข้อๆ การสรุปธรรมที่แสดงนั้นๆ

ลักษณะการดำเนินเรื่องแบบนี้พบทั้งสิ้น 86 สำนวน ดังตัวอย่าง

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฬราชราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ถวายพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมี ถวายพระราชทาน วิสัยนาไป มิได้ต้องตามไวยาหารอรรถาธิบาย ในพระธรรมเทศนา ณ บทธาปทหนึ่งก็ดี ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมาผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะฯ

ธมฺเม จิตฺตํ น วิชหาติ กิตฺติจิตฺติ

(1) บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในกิตติกถา เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันเป็น ธรรมภาสิตในปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย (2) ถวายพระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมีเพิ่มพูนพระราชกุศลบุญราศี ส่วนธรรมสวนมัยทักษิณนาปัจโจปการกิจ ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฬราชราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ มีพระบรมราชานุญาตให้ "สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์" จัดบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานบุพเพปตพลีกรรม น้อมถวายสมเด็จพระบรมพิตรสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ด้วยอำนาจแห่งความกตัญญูกตเวทิตาธรรมและสำนึกในพระราชคุณูปการ เพื่อให้เกิดพระกมลปราโมทย์ และทรงอนุโมทนา สำเร็จเป็นวิบากสมบัติทวีความสุขยิ่งๆ ขึ้นไปในสัมปรายภพโดยฐานนิยมนุวัณณ์ตามพระพุทธานุญาตในติโรกฐตสุตตราว่า

(3) อทาสี เม อทาสี เม ญาติมิตฺตา สขา จ เม

เปตานิ ทกฺขิรํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมณฺสุสฺรํ

ความว่า เมื่อบุคคลมาทวนระลึกถึงอุปการคุณ อันท่านได้กระทำบำเพ็ญแก่ตนมาก่อนว่า ท่านผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ท่านผู้นี้ได้ช่วยเหลือเกื้อหนุน ช่วยทำกิจธุระของเรา ท่านผู้นี้เป็นญาติ เป็นมิตร เป็นสหายของเรา ดังนี้แล้ว สมควรตามเพิ่มให้ทักษิณาทานเพื่อท่านผู้ละโลกนี้ไปแล้ว ดังนี้

(4) อันบุคคลฉลาดพึงแสวงหาโอกาสเพื่อให้เกิดประโยชน์ ได้คิดเตือนใจจากการศพออย่างน้อย 3 ประการ คือ ระลึกถึงท่านผู้จากไป สนใจรักษาประเพณี ให้ได้วิธีปฏิบัติธรรม

ประการแรก ระลึกถึงท่านในฐานะมีความสัมพันธ์กันโดยเป็นญาติ มิตรสหาย ผู้อุปการคุณแล้วแสดงความมีน้ำใจด้วยการรู้คุณและสนองคุณ

ประการที่สอง สนใจรักษาประเพณี ได้แก่การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ที่จะต้องปฏิบัติในงานศพตามแนวทางของคนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ประการที่สาม ให้ได้วิธีปฏิบัติธรรม คือ การพิจารณาให้เห็นตามสภาพธรรมชีวิต มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป โดยการยกท่านผู้จากไปเป็นอุปมา บริกรรมภาวนามรณัสสติ ระลึกถึงความตายอันเป็นอุปายวิธีไม่ให้ประมาทมัวเมา ด้วยการกำหนดบริกรรมว่า อยมปิไซ เม กาโย กายของเราแม้เน้แล เอวํ ธมฺ

โม จะต้องเป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา เอว อนติโต จะล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไม่ได้ อวสสั มยา มริตัพพิ เราจะต้องตายแน่นอนไม่ต้องสงสัย ดังนี้ อีกประการหนึ่งการบำเพ็ญกุศลเนื่องในงานศพนั้น นับเป็นโอกาสทองของบุตรธิดาได้สนองพระคุณท่านบุพการีชนของตน ตามหลักในคิทธิปฏิบัติว่าด้วยทิศ 6 คือ ปุรัตถิมทิศ อันได้แก่ ทิศเบื้องหน้าหมายถึงบิดามาร อันบุตร (ธิดา) พึงอุปถัมภ์บำรุงด้วยสถาน 5 อย่าง ข้อที่ 5 ความว่า“เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน” ดังนี้

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระราชประวัติและพระราชจริยาวัตรอันงดงามดีเด่น ทั้งในปฐมวัย มัชฌิมวัย ถึงปัจฉิมวัย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในพระชนมายุ 94 พรรษาเศษ ทรงบำเพ็ญอุทฺตประโยชน์และประสิทธิประโยชน์อย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีส่วนสนับสนุน ช่วยจรรโลงสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กับทั้งปวงประชาชนเกิดผลดีมีคุณูปการอันอเนกอนันต์สุดที่จะพรรณนา พระชนมชีพจึงเป็น สุชีวิตะ มีความเป็นอยู่ดีงาม เป็น อโมฆชีวิตะ มีความเป็นอยู่ไม่สูญเปล่า จัดเป็นโชติ โชติปรายนา สว่างมาสว่างไป ดังนี้ เพราะทรงได้อาศัยบุญนำ กุศลกรรมช่วยบำรุง ให้เจริญไพบูลย์มาโดยลำดับ อาทิเช่น จตุจักรธรรม คุณความดีเป็นประดู่ล้อมรอบ นำไปสู่ความเจริญ 4 ประการ ได้แก่

(1) ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในสถานที่หรือประเทศอันสมควร มีความเหมาะสมอุดมด้วยพืชพรรณ วัชฎอาหาร ได้รับการพัฒนาให้เจริญในทุกด้าน เช่น ด้านการศึกษา มีวิทยาการสาขาต่างๆ มีอาชีพอันสุจริต มีสิ่งแวดล้อมที่ดี บุคคลมีศีลธรรม โดยเฉพาะคือสถานที่ที่มีพระพุทธศาสนา เป็นต้น

(2) สัมปยุตฺตสังเสวะ คบหาสมาคมกับคนดี ที่เรียกว่าสัตบุรุษ มีกายกรรมสุจริต มีสุกฏกัมมการมีปกติทำดีทางกาย ไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ประพฤติผิดในกาม มีวจีกรรมสุจริต เป็นสุภาสิต ภาสีมีปกติพูดดี ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบร้าย ไม่พูดเพ้อเจ้อ และมีมโนกรรมสุจริต เป็น สุจินตจิตตินดี มีปกติคิดดี ไม่คิดโลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา เห็นชอบตามคลองธรรม

(3) อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบในกรอบศีลธรรม มีศีลเป็นเครื่องปกครองกาย วาจาให้เรียบร้อยดีงาม มีธรรมเป็นเครื่องปกครองใจให้มีเมตตา มีกรุณา สงบ อุดม เป็นต้น

(4) ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้มีบุญ คือความดีอันได้ทำไว้ในปางก่อน เช่น การถวายทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา อันบุญโดยเหตุเป็นชื่อแห่งกุศลสุจริต บุญโดยผลเป็นชื่อของความสุกที่เป็นสุขทางกายเรียกว่ากายิกสุข ที่เป็นสุขทางใจเรียกเจตสิกสุข บุญจัดเป็นคุณชาติสำหรับชำระล้างมลทินโทษภายในให้สะอาดปราศจากราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระปฏิปทาสัมมาปฏิบัติศรัทธาปสาทะมั่น ย่อมสอดคล้องต้องตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาว่าด้วยกรรมดีกรรมชั่วว่า

กल्याณการี กุลยาริ ปาปการี จ ปาปกั
ความว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดังนี้

เมื่อครั้งทรงผนวชของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พ.ศ. 2499 จากพระราชดำริสแห่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อ พ.ศ. 2511 ตอนหนึ่งว่า “สมเด็จพระราชชนนี ทรงปลื้มพระทัยมาก ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช และทรงเคร่งครัดทุกอย่าง ตามคำสอนของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เพราะสมเด็จพระราชชนนีทรงสนพระทัยในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว จึงทำให้ทรงมีเรื่องรับสั่งกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ดียิ่งขึ้น” พระองค์ท่านเป็นพระราชมารดาแห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้ง 2 พระองค์ เป็นพระมารดาของพระราชธิดา กับทั้งทรงเป็นพระมารดา แม่ฟ้าหลวงของปวงชนชาวไทย

นับว่าทรงเป็นพระมารดาภัลยาณมิตรในบ้านเมืองสมตามภาษิตว่า มาตา มิตฺตํสเก จเร มารดาเป็นมิตร
ในบ้านเรื่องของตน ดังนี้

บิดามารดาท่านเปรียบเสมือนเหมือนโคมทองของชีวิต ดังคำร้อยกรองว่า
เปรียบพ่อแม่เช่นโคมทองของชีวิต ช่วยชี้แนวทางช่วยสร้างสรรค์
ให้ความรักให้ความรู้คู่ชีวิต ช่วยปลดบขวัณจนขาดใจสิ้นวายปรารถนา
พระคุณพ่อแม่มากล้นมหาสมุทร ดังคำกลอนที่ท่านร้อยกรองไว้ว่า

พระคุณพ่อ(แม่) เลิศฟ้ามหาสมุทร พระคุณ(แม่) สูงสุดมหาศาล
พระคุณพ่อ(แม่) เลิศล้ำสุทธาธาร ใครจะปานพ่อ(แม่) ฉะนั้นไม่มี
อันแม่พ่อบรมิตแต่คำทำให้ ตามคำกลอนสอนใจ ซึ่งท่านร้อยกรองไว้อีกบทหนึ่งว่า
แม่มีแต่คำทำให้ไม่คิดรับ แม่ให้ทรัพย์ให้วิชาให้อาหาร
ให้ชีวิตให้ความคิดให้วิญญาณ สดุดีพระคุณจะนับได้มากมายจริง

จากพระราชประวัติจริยาวัตรปฏิบัติของท่านพร้อมของสมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนคร
รินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งการถวายความจงรักภักดี เกิดทุนเคารพบูชาสักการะทั้งเวลา
ที่ยังมีพระชนมชีพ และในกาลสวรรคตจากไปแล้ว จัดว่า “ทรงเป็นอัจฉริยนาเรรัตน์อันพิเศษ” ซึ่งอเนก
นิกรต่างหลั่งไหลมาถวายบังคมสักการะพระบรมศพ นับได้ 2 ล้านเศษ และได้เสวยสละทรัพย์บูชาพระ
คุณประมาณ 150 ล้านบาทเศษ และทรงงดงามน้ำพระทัยจับใจคน ทรงสถิตมั่นอยู่ในหทัยราษฎร์ และ
ทรงเป็นพระมิ่งแม่มารดาประชาชน สมควรได้รับสมัญญานามว่า พระปิยราชชนนี ที่เดียว

อันพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ที่สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรง
ปฏิบัติมาตลอดพระชนมชีพนั้น จัดเป็น ตรีรัตน์แห่งชีวิตที่ลบไม่สูญ ดังบทร้อยกรองว่า อันความดีที่ทำไว้
จะถูกจำจารึกถึง กิจงานนั้นจักตราตรึง คະนิงมันนิรันดร์ ดังนี้ อันคุณธรรมที่ตราตรึงชั่วนิรันดร์นั้น ก็
คือกิตติธรรม เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม ตามพระบาลีภาษิตที่ได้ยกมาเป็นนิกเขปบท ณ เบื้อง
ต้นนั้นว่า ธมฺเม จิตฺตํ น วิชหาติ กิตฺติ ความว่า เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม

จักได้อรรถาธิบายเนื้อความในกิตติกถา เกียรติคือชื่อเสียง ย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรมเพื่อเสริม
สร้างภูมิปัญญา นำไปศึกษาปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ แก่ท่านผู้ไม่ประมาท ตั้งใจฟังด้วยดี ตามนัยพระ
บาลีภาษิตว่า สุตฺตํ สํ ลภเต ปญญํ อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ ท่านผู้ไม่ประมาทหมั่นพิจารณา ตั้งใจฟัง
ด้วยดีย่อมมีปัญญา

อันผู้ไม่ประมาทปฏิบัติได้ดังกล่าวนั้น ชื่อว่าเป็นผู้สนับสนุนให้ใจสว่าง ย่อมเพิ่มคุณค่าของ
ตนดังคำกลอนสอนใจว่า

อันธรรมนำใจให้สว่าง ทุกข์ก็สร้างใจสงบพบสุข
ดีมีธรรมล้ำเลิศประเสริฐดี ยิ่งทวีเพิ่มราคาค่าของตน

คำว่า “กิตติ” หรือ เกียรติ ได้แก่ชื่อเสียงกิตติศัพท์ ที่เป็นคุณและเป็นโทษ หรือเสียงดี เสียงไม่
ดีซึ่งพุ่งขจรสะท้อนออกไป เพราะความประพฤติ หรือการที่กระทำ คำที่พูดของคนเหมือนเสียงกลองหรือ
เสียงระฆังที่ดังออกไป ที่ส่งเสียงดังออกไป ย่อมบอกให้รู้ว่าเป็นกลองตีระฆังดีหรือไม่ดีฉะนั้น เกียรติมา
จากคำบาลีว่า กิตฺติ ย่อมเป็นได้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี ที่เป็นฝ่ายดีเรียกว่า “ภัลยาณเกียรติ หรือ
ภัลยาณกิตติ หมายถึงชื่อเสียงฝ่ายดีที่พุ่งขจรไป” ได้แก่พระบาลีว่า กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุจจติ
เกียรติยศชื่อเสียงอันดีงามย่อมพุ่งขจรไป ส่วนฝ่ายไม่ดีเรียกว่า ปาปเกียรติ หรือปาปกิตติ ชื่อเสียง
ข้างเสีย หรือติฉลบ ย่อมลือกระฉ่อนไปได้ในพระบาลีว่า ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุจจติ ชื่อเสียงข้าง
ชั่ว ย่อมลือกระฉ่อนไป ดังนี้

ในที่นี้จักบรรยายเฉพาะกัลยาณเกียรติ ชื่อเสียงข้างดี เพราะเกียรติหรือกิตติ หมายถึง คำยกย่องสรรเสริญ หรือคุณความดี เช่น เกียรติคุณ คือคุณความดีที่เลื่องลือไป เกียรติยศ คือยศคุณงามความดี เกียรติศักดิ์ คือฐานะที่มีอำนาจและความดี เกียรติทั้ง 3 ประการนั้น ย่อมสมบูรณ์แก่ท่านผู้ตั้งอยู่ในธรรม หรือธัมมัญญบุคคล ดังพระพุทธภาษิตข้างต้นนั้น

คำว่า ธรรม ได้แก่สภาพที่ทรงไว้ คือทรงความจริงไว้ มีความเที่ยงตรงสม่ำเสมอ และทรงผู้ปฏิบัติไว้ไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว ที่เป็นบุญก็เป็นบุญจริง ที่เป็นบาปก็เป็นบาปจริง ผู้ปลูกฝังความเชื่ออย่างนี้แล้ว ตั้งใจละบาปบำเพ็ญบุญ เช่น ไม่ทำบาปทางกาย ทางวาจา ทางใจ แล้วบำเพ็ญบุญด้วยกาย ความเป็นกายสุจริต ด้วยวาจา เป็นวาจาสุจริต ด้วยใจ เป็นมโนสุจริต ชื่อว่าย่อมไม่ตกไปในที่ชั่ว ประพฤติได้แบบนี้เรียกว่า “ตั้งอยู่ในธรรม”

จักได้ยกคุณธรรมนำผู้ปฏิบัติตามให้ประสบกัลยาณเกียรติ คือชื่อเสียงส่วนดีงามฟุ้งจรไปอันได้แก่ “สัปปริสธรรม” คือธรรมของสัตบุรุษ ที่เรียกว่าคนดี มี 7 อย่างได้แก่

- (1) ชัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่นรู้ว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์
- (2) อุตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล เช่นรู้ว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้
- (3) อุตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน เช่นรู้ว่า เราว่าโดยชาติตระกูล ยศ ศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม มีเพียงเท่านี้ แล้วประพฤติดนให้สมควรแก่สภาพที่เป็นอยู่อย่างใด
- (4) มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิต แต่โดยทางที่ชอบ และรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยแต่พอควร
- (5) กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในการประกอบกิจธุระหน้าที่นั้นๆ
- (6) ปริสญญตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชนและการแสดงกิริยาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อประชุมชนนั้นๆ ว่า หมุนีคณะนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องแสดงกิริยาทำทางอย่างนี้ และจะต้องพูดจาอย่างนี้เป็นต้น
- (7) ปุคคลปโรปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า ผู้นี้เป็นคนดี ควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบ เป็นต้น

คุณธรรม 7 ประการนี้เรียกว่า “สัปปริสธรรม คือคุณธรรมของคนดี” มีอยู่ในท่านผู้ใดท่านผู้นั้น ย่อมได้รับเกียรติยศ ปราภพชื่อเสียงเลื่องลือระบือไกล ดังพระพุทธภาษิตว่า สตมฺภ คนโง่ ปฏิवादเมติ ความว่า กลิ่นหอมคือเกียรติยศชื่อเสียงของสัตบุรุษ ย่อมหอมหวานทั้งทวนลงและตามลมดังนี้

ท่านผู้มีสัปปริสธรรม เรียกว่าสัตบุรุษ ผู้สงบบระับ ทั้งกาย วาจา และใจ ตามพระพุทธภาษิตว่า สนติ ดสส มนํ โหติ สนตา วาจา จ กมมํ จ สมมทญฺญา วมุตตสส อุปสนตสส ตาทิโน ความว่า ท่านผู้มีใจสงบ มีวาจาสงบ และมีกายกรรมสงบ หลุดพ้นจากความชั่ว เพราะรู้ชอบจึงเป็นผู้สงบคงที่ ดังนี้

ท่านผู้เช่นนี้ ย่อมมีชื่อเสียงเกียรติคุณอันดีงาม ปราภพเป็นสัญลักษณ์เครื่องหมาย เหมือนเครื่องหอมอันเกิดจากพฤษชาติลาวัลย์ มีกลิ่นและกระลำพัก คือกลิ่นเนื้อไม้หอม เป็นต้น ซึ่งมีกลิ่นหอมเป็นสัญลักษณ์เครื่องหมาย ฉะนั้น บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมย่อมประพฤติธรรมโดยสมควรแก่ธรรมเป็นปกติ ย่อมได้รับการคุ้มครองจากธรรม ตามพระบาลีว่า ธมโม หเว รักษติ ธมมจารี ความว่า ธรรมแลย่อมรักษาคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม ดังนี้

อนึ่งผู้ประพฤติธรรมย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ประมาทหมั่นเฝ้าในความไม่มีโรคในชีวิต ในความเป็นหนุ่มเป็นสาว แล้วเตรียมตัวคอยรับกับสัจธรรม ความไม่เที่ยง ความชรา และความตาย เพราะชีวิตจะต้องเป็นอย่างนี้ เป็นธรรมดา โลกนี้จึงยุ่งเหยิงเพราะเพลิงแห่งกิเลส มีวิปโยคโศกตัลลย์มีบันเทิง ก็เพราะเพลิงแห่งกิเลสเป็นเหตุการณ ท่านผู้ประพฤติธรรมย่อมควบคุมจิตให้ทำ พุท คิต ตามคำสอน ดัง

คำว่า

อันมนุษย์สุดดีอยู่ที่จิต
จะดีอื่นหมิ่นแสนยังแคลนคลอน

ทำพุดคิดตามธรรมคำพระสอน
ดีแน่นอนคือจิตปิดอบาย

อันชีวิตของคนเราย่อมสัมพันธ์และถูกควบคุมอยู่กับธาตุ 4 ไตรลักษณ์ จิต และบุญกับบาป ดังคำโบราณท่านกล่าวสอนไว้ว่า สี่คนหา สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป หมายความว่า สี่คนหา สามคนแห่ ได้แก่ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สามคนแห่ ได้แก่ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คนหนึ่งนั่งแคร่ ได้แก่ จิต และสองคนพาไป ได้แก่บุญ และบาป ดังนี้ จึงสมควรจะชวนกันปลงธรรมสังเวช เพื่อให้ได้วิธีปฏิบัติธรรม ดังคำกลอนสอนใจว่า

อันทรัพย์สิ่งของของทั้งบ้านช่อง
เป็นสมบัติของตัวได้ชั่วคราว
ส่วนความดีมีสัจย์สมบัติแท้
จะสถิตติดแน่นแทนร่างกาย

อีกเงินทองไร่นามหาศาล
จะต้องผ่านจากกันเมื่อวันตาย
แม้ตัวแก่กายดับไม่ล้มหาย
ถึงตัวตายชื่ออยู่เชิดชูเอย

กิตติกา ถ้อยคำพระธรรมเทศนาพรรณนาเกียรติยศชื่อเสียงฝ่ายดี ที่เรียกว่ากัลยาณเกียรติ โดยได้อาศัยพลังแห่งธรรมปฏิบัติ ช่วยสนับสนุนส่งเสริมอย่างไม่ลดละ ตามนัยพระบาลีพุทธภาษิต ที่ได้ยกมาเป็นบทนำในพระธรรมเทศนา ณ เบื้องต้นว่า ฐัมเม จิตฺตํ น วิชหาติ กิตฺติ เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีอรรถาธิบายดังที่ได้ถวายเป็นวิสัชนามาแล้ว

(5) ขออำนาจพระราชกุศลราศีจรรยาทักษิณานุประทานปัจจุจฉาการกิจ ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์” จัดบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระบรมศพ สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ด้วยกัลยาณจิตสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่เปรียบมิได้นั้น จักเป็น พระราชกุศลทักษิณามีวิปาโกภาส สามารถสำเร็จเป็นบุพพเปตพลีอำนวยอริยวิบุลยคุณเป็นสุขประโยชน์ มีพระกมลปราโมทย์แด่สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในสัปดาห์ภพตามเจตนาปรารถนาทุกประการ รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในกิตติกา เกียรติย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม จลองค์พระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติโดยเวลา ด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

(พระเทพกิตติเมธี : กิตติกา)

พระธรรมเทศนาข้างต้น ข้อความในวงเล็บ (1) คือ การดำเนินการพุดครั้งแรกหรือบอกเรื่อง ที่เทศน์ ข้อความในวงเล็บ (2) คือ การปรารภงานที่เทศน์ ข้อความในวงเล็บ (3) คือการยกบาลีในอุทเทศและแปลบาลีในอุทเทศ ข้อความในวงเล็บ (4) คือการอธิบายธรรมในอุทเทศโดยละเอียด ส่วนข้อความในวงเล็บ (5) นั้นเป็นลงท้ายท้ายพระธรรมเทศนา

หรือสำนวน อนิมิตตธรรมกถา ของพระราชพิพัฒนามาภรณ์ ก็มีลักษณะเดียวกัน ดังนี้

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาในอนิมิตตธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณระดับพระ
ปัญญาบารมี ถักรับพระราชทานถวายวิสาขนาไป มิได้ต้องตามไวยาหารอรรธาธิบายในพระธรรมเทศนา
บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน
ให้แก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม คัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะฯ

ชีวัด พยาธิ กาโล จ เทพนิกเขปนํ คติ

ปญเจเต ชีวโลกสุมี อนิมิตตา น นายเรติ

(1)บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในอนิมิตตธรรมกถา ฉลองพระเดช
พระคุณระดับพระปัญญาบารมี อันเป็นส่วนพระราชกุศลทักษิณานุประทานปัจเจกการกิจที่สมเด็จบรม
บพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ (2) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักงานทรัพย์สิน
สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยมีนายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นประธาน พร้อมด้วยธนาคารไทย
พาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ธนาคารกสิกรไทย และบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) มาบำเพ็ญ
กุศลถวายพระราชกุศลแด่ดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี(สมเด็จย่า) ผู้เสด็จ
สวรรคตไปแล้วยังสัมปรายภพเบื้องหน้านั้น (3)ท่านทั้งหลายได้มาบำเพ็ญปฏิบัติอันเป็นส่วนแสดงออก
ซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาธรรม สมองพระเดชพระคุณเกิดบุญบูชาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
พระองค์นั้น บัดนี้หากว่าพระองค์ทรงทราบด้วยญาณวิถิอันใดว่า สำนักงานส่วนทรัพย์สินพระมหา
กษัตริย์ โดยมีนายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นประธาน ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)
ธนาคารกสิกรไทย และบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) ตลอดถึงประชาชนคนไทยทุกหมู่เหล่า
ทั่วประเทศไทย ที่หลั่งไหลมาถวายบังคมพระบรมศพในโอกาสนี้ พระองค์ท่านคงจะทรงโสมนัสปลาบ
ปลื้มยินดีเป็นอย่างมาก ถ้าพระองค์จะมีพระดำรัสได้ เห็นจะต้องมีพระดำรัสว่า ขอบคุณและขอบใจใน
น้ำใจอันดีงามของท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่งที่ยังไม่ลืมข้าพเจ้า ดังนี้

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น สมัยที่พระองค์ยังมีพระชนมชีพอยู่ พระองค์
ท่านได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นอย่างมาก นับได้ว่าสมเด็จพระศรี
นครินทราบรมราชชนนีได้ทรงดำเนินชีวิตพระองค์ เสมือนร่มโพธิ์ทอง มีร่มเงาให้ประชาชนทุกหมู่เหล่า
ได้อาศัย แม้แต่คนยากก็ได้อาศัยกึ่งกันสาขาเป็นที่อาศัยเก็บกินลูกโพธิ์ทอง นับว่าได้อาศัยพระบุญญา
บารมีของพระองค์ท่าน แม้แต่พระองค์ท่านจะเสด็จสวรรคตไปแล้ว ก็ยังคิดถึงร่องรอยแห่งความดีของ
พระองค์ท่าน เพราะชีวิตความเป็นอยู่นั้น เรากำหนดกันไม่ได้ เพราะไม่มีนิมิตเครื่องหมายบอกว่า เรา
เกิดมาแล้วจะมีอายุเท่าไร ไม่มีใครทราบได้ แม้แต่เด็กหญิงเด็กชายซึ่งเกิดในวันนี้ก็ไม่มีเครื่องหมาย
บอกว่าจะมีอายุยืนกี่ปี คนที่มีอายุยืน เรียกว่ามีบุญเพกตบุญญา คือได้มีบุญกุศลที่ได้ทำไว้แล้วในชาติ
ปางก่อน มาในปัจจุบันชาตินี้จึงมีอายุยืนเพราะบุญอุปถัมภ์ อันร่างกายตายเกิดเหมือนเช็ดหุ่น จงยัดบุญ
เป็นเสบียงเลี้ยงสังขาร ถ้าตายอยู่ในโลกโอกกันดาร คงพบพานพุทธศาสนาทุกชาติเอย เพราะฉะนั้น
ท่านทั้งหลาย ชีวิตที่เราเกิดมาบางคนบุญพามาเกิด บุญพามาให้เกิดเป็นมนุษย์ บางคนเกิดมาแล้วจึงมี
บุญ ขอนี้พึงพิจารณาว่าที่เราได้เกิดเป็นมนุษย์หญิงชาย เพราะเรามีบุญเป็นบุญเพกตบุญญา ได้สะสม
มาแล้วในชาติแต่ปางก่อน แล้วจึงให้เราได้เกิดเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลาย เมื่อเกิดมาแล้ว จะ
ต้องทำชีวิตให้เป็นสุข ชีวิตจึงเป็นชีวิตที่ดี โดยการประกอบอาชีพซึ่งเป็นสัมมาชีพ โดยความสุจริตใจ
ต้องเป็นเสฏฐชีวิต ชีวิตที่ประเสริฐ โดยยึดหลักธรรมเป็นที่ตั้ง สมด้วยพุทธภาษิตที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปนบท
เบื้องต้นนั้นว่า

(4) ชีวัด พยาธิ กาโล จ เทพนิกเขปนํ คติ

ปัญเจเต ชีวโลกสมิ อนิมิตตา น นายเร

แปลว่า ในโลกของสิ่งมีชีวิต ธรรม 5 ประการเหล่านี้ คือ ชีวิตความเป็นอยู่อย่างหนึ่ง พยาธิความเจ็บป่วยอย่างหนึ่ง กาลเวลา(ที่จะตาย)อย่างหนึ่ง สถานที่ทอดร่างกายลงอย่างหนึ่ง คติที่จะไปอย่างหนึ่ง เป็น สภาวะที่ไม่มีเครื่องหมายบอก อันใครๆ กำหนดรู้ไม่ได้ ดังนี้

(5) ธรรมะ 5 ประการนี้ ไม่มีใครจะสามารถล่วงรู้ได้ในโลกนี้ ดังมีอรรถาธิบายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ชีวิต แปลว่า ชีวิตความเป็นอยู่ ไม่มีใครจะล่วงรู้ได้ว่าจะยืนนานสักเท่าไร ก็ปีจึงจะตาย เพราะไม่มีเครื่องหมายบอก แล้วแต่บุญวาสนาและชะตากรรมเป็นเครื่องกำหนดตามกฎแห่งกรรมนี้ไม่พ้น เพราะฉะนั้นเรามีชีวิตอยู่ประมาท รีบเร่งทำความดี ที่เรียกว่าอสังขัตติ คำว่าอสังขัตติแปลว่าสมบัติติดตัว ไม่เหมือนสมบัติภายนอก มีเรือกสวน ไร่ นา ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น สมบัติเหล่านั้นอันตรายแตกสลาย ถูกโจรลักขโมยปล้นชิงได้ โดยที่สูญถูกล้มละลาย แต่อสังขัตตินี้เมื่อเกิดขึ้นก็จะติดตัวที่ส่วนแห่งหัวใจ อสังขัตตินี้จะติดตามตัวไปจนกระทั่งตายเหมือนกับเงาติดตามตัวไป ฉะนั้น

พยาธิ แปลว่า ความเจ็บไข้ ขึ้นชื่อว่าความเจ็บไข้แล้ว ไม่มีใครอยากจะได้อย่างจะมี แต่ก็ต้องเกิด ต้องมี เพราะพยาธิเกี่ยวเนื่องกับสังขาร พยาธิความเจ็บไข้ตัวนี้ติดตามสังขารเรามาตั้งแต่เกิด เจริญเติบโตตามสังขาร โรคภัยแผดพันประการเกิดขึ้นในร่างกายมนุษย์ เพราะร่างกายนี้เป็นรังของโรค โรคบางอย่างเกิดขึ้นแล้ว ต้องรักษาเยียวยาจึงจะหาย โรคบางอย่างเกิดขึ้นแล้ว ไม่ต้องรักษาก็หาย พักผ่อนพอสบายก็หายไปเอง โรคบางอย่างเกิดขึ้นแล้ว รักษาแล้วก็ตายไม่รักษาก็ตาย เช่น โรคมะเร็ง โรคเอดส์ เป็นต้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องทำใจ โดยการยึดหลักธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องพิจารณาว่า

ชราสมุโมมฺหิ ชฺร อนฺตีโต เรามีความแก่เป็นธรรมดา เราหลีกเลี่ยงความแก่ไปไม่ได้

พฺยาธิสมุโมมฺหิ พฺยาธิ อนฺตีโต เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา เราจะหลีกเลี่ยงความเจ็บไข้ไปไม่ได้

มรณสมุโมมฺหิ มรณฺ อนฺตีโต เรามีความตายเป็นธรรมดา เราจะหลีกเลี่ยงความตายไปไม่ได้

ธรรมะ 3 อย่างนี้ ถ้าหากว่าท่านทั้งหลายได้นำไปปฏิบัติแล้ว เราสามารถที่จะทำใจเราได้ จะแก่ก็ตาม จะเจ็บก็ตาม จะตายไปจากโลกก็ตาม ว่าเป็นของอนิจจัง เป็นของไม่เที่ยง สิ่งที่เราควรจะต้องคิดต่อไปก็คือว่า ความดีเราทำแล้วหรือยัง คีลเราเคยรักษาแล้วหรือยัง ทานการบริจาคเราทำแล้วหรือยัง ถ้าเราพร้อมแล้ว ให้เป็นไปตามคติของสังฆารนั้นว่า เราเสียสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ เราเสียสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต เราเสียสละชีวิตเพื่อรักษาสัจธรรม

กาลโ จ กาลเวลาที่เราจะตาย เราก็กำหนดไม่ได้ เพราะไม่มีนิมิตเครื่องหมายบอก บางคนเกิดกลางคืน แต่มาตายเสียกลางวัน บางคนเกิดกลางวัน แต่มาตายเสีย กลางคืน บางคนเกิดเวลาเช้า แต่มาตายเสียเวลาบ่าย ดังนี้ เป็นต้น เรื่องกาลเวลานี้ ท่านมีปริศนาธรรมกล่าวไว้ว่า มีพญายักษ์ตนหนึ่งมีตาสองข้าง ข้างหนึ่งสว่าง ข้างหนึ่งริบหรี่ มีปากสิบสองปาก มีฟันไม่มาก

ปากละสามสิบซี่ เทียบกันสัตว์บนพื้นปฐพี พญายักษ์ตนนี้คือใคร ท่านเฉลยไว้ว่า กาลเวลาได้แก่ตัว พญายักษ์ เพราะกลางวันและกลางคืน มีข้างขึ้นข้างแรม ข้างขึ้นก็เดือนหงายสว่างเป็นตาของพญายักษ์ข้างแรมมืดหรือลงๆ เป็นตาของพญายักษ์ มีปากสิบสองปาก เราก็กำหนดกันว่า ปีหนึ่งมีสิบสองเดือน หรือสิบสองเดือนเท่ากับหนึ่งปี เป็นปากของพญายักษ์ มีฟันไม่มากปากละสามสิบซี่ เราก็กำหนดว่า เดือนหนึ่งมีสามสิบวัน หรือสามสิบวันเท่ากับหนึ่งเดือนเป็นฟันของพญายักษ์ เทียบกันสัตว์บนพื้นปฐพี หมายความว่า กาลเวลาล่วงไปๆ ไม่ล่วงไปเปล่าเอาชีวิตของคนและสัตว์ไปด้วยตามกาลสมัย

เทหนิกเขปนํ แปลว่า สถานที่ทอดกายลง หรือสถานที่ที่เราจะตาย ก็กำหนดไม่ได้ เพราะไม่มีนิมิตเครื่องหมายบอก บางคนเกิดที่บ้าน แต่เวลาตายไปตายที่โรงพยาบาล บางคนเกิดที่โรงพยาบาล แต่เวลาตายมาตายเสียที่บ้าน บางคนเกิดบนเนินเขาลำเนาป่า แต่เวลาตายมาตกน้ำตายก็มีมาก บางคนเกิดในน้ำ เช่น ในเรือ ในแพ แต่เวลาตายไปตกเขาตกเหวตายก็มีเยอะ ขอประทานโทษ บางคนมีบ้านก็ไม่ตาย มีโรงพยาบาลก็ตาย เดินออกจากบ้านไปข้ามถนน ถูกรถยนต์ชนตายข้างถนนก็มี เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2538 มีประชาชนกลุ่มหนึ่ง ได้เดินทางโดยรถบัสเพื่อไปดูราหูอมพระอาทิตย์ซึ่งจะมีในวันรุ่งขึ้นที่เขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา รถตกเหวตายไปหลายคน และบาดเจ็บอีกจำนวนมาก ธรรมชาตินี้เป็นสังขาร และบางคนตายบนอากาศ เช่น เครื่องบินตก ซึ่งท่านทั้งหลายคงได้ยินข่าวอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านทั้งหลายอย่ามีความประมาท ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย แม้แต่ในอดีตกาลก็มีมาแล้ว ในพระธรรมบทพุทธทศกนิกาย กล่าวไว้ว่า

พระเจ้าสุปปพุทธะ เป็นพระราชบิดาของพระนางพิมพาหรือพระนางยโสธรา มีความแค้นใจน้อยใจในพระพุทธเจ้า ว่าปล่อยให้พระนางพิมพาเป็นหม้าย ปล่อยให้พระนัดดา คือ พระราหุล เป็นกำพร้า และทรงทำให้พระเทวทัตผู้เป็นพระเชษฐาของพระนางพิมพาถูกแผ่นดินสูบ อยู่มาอยู่กาลวันหนึ่ง ตอนเช้าพระเจ้าสุปปพุทธะได้สดับข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์มาทางนั้น พระเจ้าสุปปพุทธะจึงเสด็จไปประทับนั่งเสวยน้ำจันทน์ขวางทางโคจรของพระพุทธเจ้าในเวลาเช้า ทรงดำริในพระทัยว่า “พระพุทธเจ้าจะดีกว่าเราหรือเราจะดีกว่าพระพุทธเจ้า” พอถึงเวลาพระพุทธร่องค์ทรงออกบิณฑบาตมาตามทางพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก ได้เห็นพระเจ้าสุปปพุทธะประทับนั่งขวางทางโคจร จึงกราบทูลว่า “ภนุเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขออย่าเสด็จไปทางนี้เลย เพราะว่าพระเจ้าสุปปพุทธะทรงขวางทางโคจรของพระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าได้สดับคำกราบทูลของพระอานนท์ พระองค์ทรงแยมพระโอษฐ์ เป็นที่ทราบกันดีว่า ถ้าพระองค์ทรงแยมพระโอษฐ์แล้วจะต้องมีเหตุ พระอานนท์จึงกราบทูลถามว่า “การแยมพระโอษฐ์ครั้งนี้มีอะไรเป็นเหตุพระเจ้าข้า” องค์สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตรัสพยากรณ์ว่า “อีก 7 วันจากนี้ไป พระเจ้าสุปปพุทธะจะถูกแผ่นดินสูบ เพราะโทษที่ปิดทางโคจรของตถาคต” ขาวพยากรณ์แพร่ถึงพระกรรมของพระเจ้าสุปปพุทธะ พระองค์จึงตรัสว่า “คำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า บางคำก็จริง บางคำก็ไม่จริงเสมอไป” เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าเสด็จกลับ พระเจ้าสุปปพุทธะก็เสด็จกลับพระราชวัง แล้วตรัสสั่งเสนาอำมาตย์ให้เตรียมเสปียงเครื่องเสวยขึ้นไปบนชั้น 7 แห่งปราสาท 7 ชั้น แล้วสั่งทหารพนักงานให้ประจำยามอย่างเข้มแข็ง ตรัสสั่งว่า “ถ้าเราจะลงมาให้ผลึกเราขึ้นไป แล้วก็ชักบันไดออกให้หมด ดูซิว่าแผ่นดินจะสูบเราได้อย่างไร” พอครบ 7 วันก็ปรากฏว่าม้าพระที่นั่งตัวโปรดของพระเจ้าสุปปพุทธะได้ร้องขึ้น เสียงของมันเหมือนมฤตยูดังสนั่นทั่วพระราชวัง ตาม ปกติม้าตัวนี้ เวลามันร้องขึ้นมาใครก็ห้ามไม่ได้ นอกจากพระเจ้าสุปปพุทธะจะมาลูบหลังให้มันแล้วมันจะเงียบแต่นั้นมันร้องเสียงดังมาก ได้ยินถึงปราสาทชั้นเจ็ด พระเจ้าสุปปพุทธะตกพระทัยลืมนำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าจึงเสด็จลงมา ทหารรักษาการณ์แทนที่จะผลึกพระองค์ขึ้นก็ผลึกลงมา บันไดที่ชักออกไว้ก็มาพาดตามเดิมให้เสด็จลงทุกชั้น จนถึงบันไดชั้นสุดท้าย พอพระบาทเหยียบถึงดิน พระรรณซึ่งไว้วิญญูณไม่สามารถรองรับพระบาทของพระเจ้าสุปปพุทธะไว้ได้ แผ่นดินแยกที่หน้าบันได แผ่นดินจึงสูบร่างของพระเจ้าสุปปพุทธะจมไปในแผ่นดิน เพราะโทษที่ปิดทางโคจรของพระพุทธเจ้า เรื่องนี้ก็เป็นอุทาหรณ์ให้ เห็นว่าสถานที่ที่คนเราจะตายนั้นไม่มีใครกำหนดได้เลย

คติ แปลว่า กฎภูมิที่เราตายแล้วไปเกิด ไม่มีใครสามารถจะล่วงรู้ได้ว่าตายแล้วจะไปเกิดที่ไหนไปเกิดเป็นอะไร เพราะไม่มีนิมิตเครื่องหมายบอกให้รู้ นอกจากสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้เป็นโลกวิทูรู้แจ้งโลก รู้การเกิดการตายของสัตว์โลกทั้งหลาย โดยหนทาง 4 สายคือ

1. คพภเมเก อุปปชชนนติ ตายไปแล้วเกิดในครรภ์ มีบุญวาสนา ก็ไปเกิดในครรภ์ของมนุษย์ ถ้ามีบาปมีกรรมชั่วมาก ก็ไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน

2. นิรยํ เนนฺติ ปาปกมฺมิโน ตายไปแล้วเกิดในนรกอเวจี เพราะไม่สร้างความดีอะไรเลย ตลอดชีวิต สร้างแต่บาปกรรมความชั่ว ต้องไปเสวยผลของกรรม

3. สกฺคํ สุคฺคิโน ยนฺติ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ 16 ชั้น ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชขึ้นไป เพราะทำแต่กรรมดี มีศีลธรรม อย่างต่ำรักษาศีล 5 คือ (1) ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (2) ไม่ลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น (3) ไม่ประพฤติดีในสามีภรรยาของคนอื่นที่มีเจ้าของหวงห้าม (4) ไม่กล่าวคำเท็จที่เรียกว่า หลอกลวงให้คนอื่นหลงผิด (5) ไม่ดื่มสุราเมรัย หรือเสพของมีนเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ไม่มีสติสัมปชัญญะ 4) ปรินิพฺพนฺติ อนาสวา สำเร็จพระนิพพาน โดยการปฏิบัติธรรม จนหลุดพ้นจาก อาสวะกิเลส ที่เรียกว่า ปฏิเวธธรรม เมื่อสำเร็จพระนิพพานแล้วไม่ต้องเกิด ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตายอีกต่อไป

(6) สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (สมเด็จย่า) ก็ทรงเป็นไปตามคติของสังขาร เกิด แก่ เจ็บตาย เป็นของธรรมดา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีวันสิ้นไปเสื่อมไปเป็นธรรมดา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สำเร็จแล้วด้วยความตาย ดังถวายวิสัชนามาทุกประการ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ก็ทรงมั่นในพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักงานส่วนทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ โดยมีนายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นประธาน พร้อมด้วยธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ธนาคารกสิกรไทย และ บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานถวาย เพื่อสักการบูชาพระคุณแห่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (สมเด็จย่า) ของปวงชนทั่วประเทศ ณ กาลเปื้องต้นแห่งพระราชพิธีสวดพระอภิธรรม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลจนถึงปัจจุบัน ขอพระราชกุศล ทักษิณานุปทานปัจจุภารกิจ อันสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญให้เป็นไป ณ บัดนี้ จงสำเร็จผลเพื่อเป็นพระราชธรรมพิธีบรรณาการ สักการบูชาพระคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จงสำเร็จเป็นประโยชน์สมบัติ สักดกันศัตรูหมู่ปัจจามิตรและสรรพอันตรายอภิบาลสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ให้มีพระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตสำราญในพระราชมไหศวรรยสมบัติไพโรจน์รัชกาลด้วยพระเดชานุภาพ มีพระราชลาภหลังไถลมาทั่วทิศานุทิศ มีพระราชประสงค์ใดๆ ที่เป็นอนวัชชกิจ จงประสิทธิ์สำเร็จทุกประการ

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา จลองค์พระเดชพระคุณระดับพระปัญญาบารมียุติลง ด้วยเวลาเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

(พระราชพิพัฒนามารณ์ : อนิหิตตธรรมกถา)

พระธรรมเทศนาข้างต้น ข้อความในวงเล็บ (1) คือ การดำเนินการพูดครั้งแรกหรือบอก เรื่องที่เทศน์ ข้อความในวงเล็บ (2) คือ การปรารภงานที่เทศน์ ข้อความในวงเล็บ (3) คือการ เชื่องโยงงานที่เทศน์กับพระราชประวัติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ข้อความในวงเล็บ (4) คือการยกบาลีในอุทเทศและแปลบาลีในอุทเทศ ข้อความในวงเล็บ (5) คือการอธิบายธรรมในอุท เทศโดยละเอียด ส่วนข้อความในวงเล็บ (6) นั้นเป็นลงท้ายท้ายพระธรรมเทศนา

จากทั้ง 2 ตัวอย่าง จาก 87 สำนวนที่กล่าวมาข้างต้นยังมีอีก 2 สำนวน ที่มีลักษณะแตกต่างจากตัวอย่าง และมีวิธีการดำเนินเรื่องข้างต้น คือ สำนวนของพระธรรมโกศาจารย์ และสำนวนของพระพิศาลธรรมพาที

พระธรรมโกศาจารย์ ได้เทศนาเรื่องธรรมะอันเป็นหลักคำสอน การขึ้นต้นพระธรรมเทศนา ได้มีการกล่าวคำถวายพระพรตามแบบเทศนา และมีการกล่าวปรารภงานที่เทศน์ แล้วจากนั้นก็ดำเนินเรื่องของพระธรรมเทศนา ในเนื้อหาของธรรมเทศนาลักษณะจะเป็นแบบลักษณะปาฐกถาธรรมมากกว่าลักษณะการเทศนา กล่าวคือ พระธรรมโกศาจารย์จะใช้ลักษณะที่เป็นการพูดหรือการบรรยายธรรมให้ผู้ฟังรับรู้เรื่องที่สอนหรือให้ความรู้ ไม่ใช่ลักษณะของการแสดงเทศนาธรรมที่จะต้อง มีแบบแผนในการขึ้นต้น ที่มีการยกคาถาภาษาบาลีมาและอธิบายหมวดธรรมเพื่อการสั่งสอน

สำนวนของพระธรรมโกศาจารย์ที่แสดงในลักษณะปาฐกถาธรรม มีลักษณะดังตัวอย่าง

ขอถวายพระพรสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลชนมสุขทุกประการ จงมีแด่มหาบพิตรพระราชสมภาร พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ณ บัดนี้ อาตมภาพจะได้แสดงพระธรรมเทศนาเพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาปลุกศรัทธาความเชื่อ ประสาทความเลื่อมใสในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าหากว่าอาตมภาพอธิบายไม่ถูกต้องตามไวยากรณ์ด้วยประการใด ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ จงให้อภัยแก่อาตมา ผู้มีสติปัญญาน้อยด้วยเทอญ ขอถวายพระพร

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจะได้วิสัชนาเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นเครื่องประดับพระปัญญาบารมีอันลุแก่กุศลเพื่อทักษิณานุประทานที่มหาบพิตรพระราชสมภาร และราชบริวารได้ทรงกระทำ เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลนี้ถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งได้สวรรคตไปในวันที่ 18 กรกฎาคม พุทธศักราช 2538

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวมตลอดเวลา แม้ว่าพระองค์จะได้สวรรคตแล้ว แต่พระคุณความดีความงามทั้งหลายที่ได้ทรงกระทำไว้ต่อประเทศชาติบ้านเมือง ต่อพสกนิกรทั้งหลายทุกถ้วนหน้านั้น เป็นสิ่งที่ยังคงอยู่ไม่รู้จักหายไปไหน ประชาชนทั้งน้อมระลึกถึงพระองค์ท่าน แล้วก็มาสักการะเคารพพระคุณงามความดีนั้นๆ ตลอดเวลา ขณะที่อาตมภาพมานั่งรอเพื่อการแสดงธรรมในวันนี้ ก็รออยู่ด้วยความปีติเบิกบานใจไม่ได้รู้สึกเหน็ดเหนื่อยอะไร แม้แต่น้อย เบิกบานใจในพระคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่ได้เห็นบุคคลจำนวนมากเข้ามาสักการะเคารพพระคุณของพระองค์ท่าน จนกระทั่งมืดค่ำแล้วคนก็ยังมากันอยู่ตลอดเวลา แสดงให้เห็นว่าพระคุณของพระองค์ท่านนั้นเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักสิ่งไปจากโลกนี้ เป็นสิ่งที่คงอยู่ในโลกตลอดเวลา

ถ้าไปศึกษาเรื่องเกี่ยวพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้เห็นข้อความในตอนหนึ่ง ที่ตอนเมื่อพระองค์ใกล้จะเสด็จปรินิพพาน เวลาพระอาณนทซึ่งเป็นพระอุปัฏฐาก ทรงเฝ้าอาการอยู่ใกล้และเห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพานในเวลาไม่ช้าแล้ว มีปัญหาหลายอย่างที่ควรจะได้ถาม ถ้าไม่ถามในเวลานี้จะเสียใจภายหลัง และคนทั้งหลายก็จะติเตียนได้ว่า พระอาณนทขาดความรอบคอบว่าทำไมจึงไม่ถามเรื่องนั้นเรื่องนี้ เมื่อพระอาณนทท่านคิดได้อย่างนั้น จึงได้ทูลถามปัญหากับองค์พระผู้มีพระภาคเจ้า

มากมายหลาย ข้อ ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปรินิพานสูตร ในคำถามเหล่านั้นมีอยู่ข้อหนึ่งที่สำคัญควรจะนำมาวิเคราะห์ในที่นี้ คือ พระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ได้เข้าเฝ้า ได้ฟังธรรมของพระองค์ ได้ถือเอาพระองค์เป็นศรัทธา คือเป็นผู้นำทางจิตทางวิญญาณ ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จนิพพานไปแล้ว คนเหล่านี้ พระองค์จะทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนพระองค์ต่อไป อันนี้หมายความว่า พระผู้มีพระภาคจะทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นทายาทแทนพระองค์ต่อไป พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบพระอานนท์ คำตอบนั้นสำคัญมาก คือพระองค์ตรัสว่า โย โว อานนฺท มยา ชมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญโต โส โว มมจฺเจเนน สตุฏฺธา ซึ่งแปลว่า อานนท์เอ๋ย ธรรมวินัยอันใดที่เราได้สอนแล้ว บอกแล้ว บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นแหละจะเป็นศาสดาแทนเราต่อไป อันนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนพระองค์ การที่ไม่ตั้งบุคคลนั้น เพราะทรงเห็นว่าในกาลต่อไปข้างหน้า เมื่อพุทธศาสนาล่วงเลยไปนานแล้ว ถ้าตั้งบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นตัวแทนไว้ ก็จะมีการสืบทอด และเมื่อมีการสืบทอดก็อาจจะเกิดกิเลสตัณหา ในการที่จะเป็นตัวแทนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะเกิดแข่งขันกัน เช่น การแข่งขันกันจะเป็นผู้แทนราชบุตร แข่งขันกันเพื่อจะเป็นรัฐมนตรี แข่งขันกันเพื่อเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อเกิดเป็นปัญหา ทำให้เกิดขัดแย้ง เกิดการรบราฆ่าฟันกันเพราะกิเลสเพิ่มขึ้น พระองค์จึงไม่ทรงตั้งบุคคลใดให้เป็นตัวแทนพระองค์ แต่ทรงตั้งสิ่งที่ไม่มีปัญหาใดๆ แม้แต่น้อย คือทรงตั้งพระธรรมวินัย ที่พระองค์ได้ทรงตรัสไว้แล้วอย่างดีนั้น ให้เป็นตัวแทนพระองค์ต่อไป เมื่อเราได้ยินคำตรัสของพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน ชาวพุทธเราทั้งหลายควรจะคิดว่าสิ่งที่แทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าที่สำคัญที่สุดก็คือ พระธรรม สิ่งอื่นนั้นเป็นเพียงเครื่องประกอบไม่ใช่สิ่งที่เป็นตัวแทนอย่างแท้จริง ตัวแทนอันแท้จริงก็คือ ตัวธรรมะนั่นเอง ธรรมะเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา แต่ชาวโลกเราบางทีก็ไม่สนใจธรรมะ ไม่สนใจที่จะศึกษา ไม่สนใจเอามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ชาวโลกในปัจจุบันนี้มุ่งนิยมด้านวัตถุเสียเป็นส่วนใหญ่ จัดเป็นพวกวัตถุนิยม คือพอใจในวัตถุทำอะไรก็มุ่งแต่เรื่องวัตถุ เช่น คำทำงานถ้าจะไปทำงานที่ไหน ก็คิดว่าเงินเดือนมากไหม งานน้อยไหม สบายไหม หากเราคิดอย่างนั้น คือคิดเรื่องจะมีจะได้ แล้วแข่งขันแสวงหาเพื่อความมั่งคั่งได้ เมื่อมีการแข่งขันกันก็เกิดกิเลสในการแข่งขัน จึงเกิดปัญหาขึ้นในโลกมากมาย ดังที่ปรากฏเห็นในปัจจุบันนี้ ตราบใดที่ชาวโลกยังไม่รู้จักธรรมะ ไม่เห็นประโยชน์ของธรรมะ ไม่หันหน้าเข้าหาศึกษาปฏิบัติทางธรรมะแล้ว โลกยังมีความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น ความเสียหายก็จะเกิดในโลกมากขึ้นแม้โลกนี้จะมีธรรมะ มีความก้าวหน้าในทางวัตถุมากเพียงใด แต่จิตใจของคนนั้นไม่ได้ก้าวหน้า ไม่ได้เจริญเทียบเท่ากับความเจริญของวัตถุ กลายเป็นทาสของวัตถุ แล้วก็เกิดการแก่งแย่งแข่งขันกันในรูปแบบต่างๆ ประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าก็หาได้มีความสูงส่งทางจิตใจเท่าใด ไม่แต่มีอาชญากรรมเพิ่มขึ้น คนเป็นโรคจิตเพิ่มมากขึ้น เป็นโรคประสาทมากขึ้น คดีหย่าร้างก็เพิ่มมากขึ้นกว่าประเทศที่ยังไม่พัฒนา หรือยังไม่ได้เจริญ

สิ่งนี้เป็นอยู่เพราะอะไร ก็เพราะคนนับถือศาสนา แต่ไม่เข้าถึงธรรมะของศาสนา ชาวโลกมีศาสนาด้วยกันทั้งนั้น เรียกตนเองว่า เป็นพุทธ เป็นคริสต์ เป็นอิสลาม เป็นฮินดู แต่เป็นกันโดยชื่อเท่านั้น โดยความจริงแล้ว เขาเหล่านั้นหาได้เข้าถึงแก่นแท้ของธรรมะในศาสนาที่ตนนับถือไม่ เมื่อไม่เข้าถึงธรรมะในศาสนาที่ตนนับถือ การถือศาสนาก็เป็นเพียงพิธีรีตอง เพียงกระทำแต่เพียงภายนอก ไม่ได้เอาไปเป็นหลักในการชำระจิตใจให้สะอาด ไปไม่ถึงจุดหมายอันแท้จริงของตัวธรรมะในศาสนา ความจริงคำสอนในคัมภีร์ศาสนาต่างๆ นั้น ก็สอนเรื่องธรรมะนั้นเอง ธรรมะมีอยู่ในทุกคัมภีร์ของศาสนา แล้วจุดหมายของศาสนานั้นอยู่ที่อะไร อยู่ที่ความสะอาด ความสว่าง ความสงบทางจิตใจ อยู่ที่ต้องการศาสนิกผู้เข้าถึงจุดหมายปลายทางของศาสนา คือทำจิตใจให้สะอาดปราศจากกิเลส ให้สว่างปราศจากความมืดบอด

ให้มีความสงบปราศจากความวุ่นวาย จะได้อยู่กันด้วยความสงบไม่ต้องรบกัน ไม่ต้องรังเกียจรังแกกัน ด้วยเรื่องอะไรต่างๆ นั่นคือเป็นจุดหมาย แต่ว่าผู้นับถือศาสนาไม่เข้าใจเนื้อแท้ แล้วการสอนศาสนาก็สอนให้อุปทานให้มีความคิดในชื่อของศาสนา ในขนบธรรมเนียมประเพณีของศาสนานั้นๆ แล้วก็เกิดความไม่ร่วมแรงร่วมใจ แม้ในระหว่างศาสนิกในศาสนานั้นๆ เกิดแตกแยกเป็นกรุปเป็นเหล่า เป็นนิกาย แล้วเข้ากันไม่ค่อยได้ อันนี้ก็เพราะว่าเขาไม่เข้าถึงตัวแท้ของธรรมะ จึงได้เป็นไปในรูปอย่างนั้น แล้วก็เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ถ้าผู้นำทางศาสนา ไม่ได้เปลี่ยนแนวคิดให้เข้าถึงเนื้อแท้ของธรรมะอย่างถูกต้อง การสอนคนก็สอนให้ยึดให้ติดอุปทานอยู่ในสิ่งนั้นๆ ตลอดเวลา แล้วความยึดติดนั้นแหละจะทำให้คนเหล่านั้นมีอัตตาอนุทิฐิมากขึ้น มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ทำอะไรก็ทำเพื่อตัว ไม่ได้ทำเพื่อทำลายทิฐิ ทำลายอัตตาให้น้อยลงไป จึงเกิดการขัดแย้งกันด้วยประการต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าอย่าเอาพระองค์เป็นที่พึ่งเลย แต่ให้ธรรมะเป็นที่พึ่งให้ช่วยตัวเองให้พึ่งตนเอง ด้วยการศึกษาระบบและปฏิบัติธรรมะให้เข้าใจ สิ่งทั้งหลายก็จะเจริญก้าวหน้าขึ้น

พระธรรมเทศนาดังได้แสดงมาก็พอสมควรแก่เวลา ขอบุญกุศลที่มหาบพิตรพระราชสมภารพร้อมข้าราชการบริวารทั้งหลาย ที่ได้มาประชุมกันเพื่อบำเพ็ญบุญในวันนี้ ขอบุญนี้จงสำเร็จประโยชน์แก่วิญญาณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทุกประการ และขออวยพรให้มหาบพิตรพระราชสมภาร และประชากรทั้งหลายที่ได้มาประชุมกันในที่นี้ก็ดี ที่ไม่ได้มาก็ดี ขอให้มีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้าในชีวิตการงาน ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยจงทั่วกัน ทุกท่านทุกคนเทอญ

ขอถวายพระพร

(พระธรรมโกศาจารย์ : ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน)

จะเห็นได้ว่าสำนวนที่ยกมาเป็นตัวอย่างที่มีได้แสดงในลักษณะของเทศนาธรรมอันจะต้องมีการยกคาถาและแปลอธิบายตามคาถา แต่จะเป็นการพูดเล่า พูดอธิบาย เกี่ยวกับธรรมอันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั่ว ๆ ไป ซึ่งเป็นคำพูดที่ง่ายต่อการเข้าใจ นอกจากสำนวนของพระธรรมโกศาจารย์แล้ว สำนวนของพระพิศาลธรรมพาที ก็เป็นพระธรรมเทศนาอีกลักษณะหนึ่ง คือ จะมีการกล่าวถวายพระพรแล้ว บอกหัวข้อธรรมเทศนา และอธิบายธรรมสั้นๆ ไม่มีการอธิบายขยายความ และไม่มีอุทเทศบทของข้อธรรม เมื่อแสดงจบก็ลงท้ายจบธรรมเทศนาเลย ดังตัวอย่าง

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมีถ้ารับพระราชทานถวายวิสัยนาไปมิได้ต้องตามไวยาหารอรรถาธิบายแห่งพระธรรมเทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ และพระขันติคุณ รงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมาผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

โอชะ เครื่องทำให้จุม 4

1) กาโมชะ ห่วงน้ำแห่งกาม	2) ภโวชะ ห่วงน้ำคือภพ
3) ทิฏฐิโชะ ห่วงน้ำคือทิฏฐิ	4) อวิชโชะ ห่วงน้ำคืออวิชชา

1. กาม ได้แก่ความเพลิดเพลินเจริญใจ มัวเมาในกามารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส และ

โง่รู้พพะ ที่น่าปรารถนา น่ารักน่าใคร่ ท่านเรียกว่ากาม เพราะเป็นกิเลสทำให้ใจใคร่ เมื่อมาติดอยู่ในกามเสีย ก็เพลิดเพลนหมกมุ่นไป ไม่ประกอบกิจการอื่นๆ การงานที่ทำก็ไม่สำเร็จเป็นเหตุให้เสียหายล่มจม

2. ภพ คือความติดอยู่ในภาวะของตนอันเป็นที่พอใจ และฝ่ายปฏิเสธไม่พอใจ ล้วนแต่เป็นภพ เป็นเครื่องอยู่ กิเลสเนื่องด้วยภพคือความดีความเป็น แล้วชักนำให้สนุกสนานเร่ใจจนถอนตัวไม่ออกก็ประสบทุกข์ และฝ่ายที่อยากไม่มีอยากไม่เป็น เป็นทั้งความติดและเร่าร้อนเป็นตัวแทนทุกข์ เครื่องข้องเครื่องจุมพการหนึ่ง

3. ทิฏฐิ คือ ความเห็นไม่ถูกต้องในการที่จะดำเนินไปสู่ความเจริญ หรือที่จะสนับสนุนให้ตนได้รับความสะดวก และจะทำให้เกิดสิ่งที่เป็นสาระประโยชน์แก่ตนไม่ได้ เพราะความเห็นผิดเมื่อมีความเห็นผิดแล้ว ความเจริญก้าวหน้า ความรู้จักทำมาหากินย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ใจก็เศร้าหมองขุ่นมัว และไม่พ้นจากความทุกข์ได้ จึงชื่อว่าความเห็นผิดเป็นหัวน้ำประการหนึ่ง

4. อวิชชา คือ ความเขลาไม่รู้จริง ได้แก่ ขาดความรู้แจ้งนั่นเอง คือไม่มีความรู้ความสามารถในอันที่จะประกอบกิจการน้อยใหญ่ให้สำเร็จลงได้ ไม่มีทางที่จะบำรุงตนให้ได้รับความสุขความเจริญ หมู่สัตว์ก็ยังไม่รู้ความจริง ยังหลงมัวเมาเพลิดเพลนระเร่อยู่ อยู่ในกามารมณ์ก็เพราะอวิชชา ความไม่รู้นี้แหละที่ปิดบังหุ้มห่อเอาไว้ และอวิชชาเป็นบาทฐานให้เกิดแห่งโอฆะอื่นๆ ฉะนั้น อวิชชา ความเขลาไม่รู้จริงจึงเป็นหัวน้ำที่ทำลายการสร้างตัวของบุคคลอย่างยิ่ง

นตถิ ตณฺหาสมา นที

แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี

อิมินา กตปุญฺเณ ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญอุทิศถวายพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระพี่นางเธอฯ สมเด็จพระยาของปวงชนชาวไทย ด้วยพระมหากรุณาในครั้งนี้ จงสำเร็จเป็นวิปาการศิอันวยศุภอิฐวิบูลมบุญผลบังเกิดเป็นทิพยสมบัติแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามสมควรแก่พระคติวิสัยในสัมปรายภาพ สมตามพระราชอุทิศโดยฐานะทุกประการ รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาด้วยเวลา เอว ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

(พระพิศาลธรรมพาทิ : โอฆะเครื่องทำให้จม 4)

3. การลงท้ายหรือปฏิเฑศ

การลงท้ายพระธรรมเทศนา ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ปฏิเฑศ การลงท้ายพระธรรมเทศนา โดยเฉพาะในงานศพ พระเทพวิสุทธิเวที (2534 : 15) กล่าวสรุปไว้ว่า เมื่อกล่าวธรรมตามนิเทศแล้ว ก็เริ่มเรียงลำดับข้อธรรม เป็นการสรุปย่อความ แล้วกล่าวย้าถึงผู้ตายที่ได้ประพบัติธรรมเหล่านี้ๆ ดังที่ได้แสดงมา เมื่อจบธรรมเทศนาต้องใช้คำว่า รับประทานวิสัชนามาพอสมควรแก่เวลา เอวก็มีด้วยประการฉะนี้ ก่อนจบถ้าเห็นตามความสมควรก็มีการให้พรก่อนจบ

พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีลักษณะการลงท้าย ดังนี้

1. การสรุปธรรม ข้อธรรมที่แสดงมา
2. การกล่าวย่ำถึงผู้ตายที่ได้ประพฤติธรรมตามที่ได้แสดงมา
3. การให้พร

จากลักษณะที่พบข้างต้นบางสำนวนมีครบทั้ง 3 ประการ และบางสำนวนจะขาดข้อที่ 1 หรือ ข้อที่ 2

ลักษณะการลงท้ายพระธรรมเทศนาดังกล่าวข้างต้น สามารถแยกพระธรรมเทศนาตามลักษณะการลงท้ายออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกันคือ

- 3.1 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการให้พร
- 3.2 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการกล่าวสรุปธรรม และการให้พร
- 3.3 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการกล่าวย่ำถึงผู้ตายที่ได้ประพฤติธรรมตามที่ได้แสดงมาและการให้พร

3.4 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการสรุปธรรม การกล่าวย่ำถึงผู้ตายที่ได้ประพฤติธรรมตามที่ได้แสดงมาและการให้พร

3.1 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการให้พร

พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการให้พร คือพระธรรมเทศนาที่พระผู้เทศน์แสดงพระธรรมเทศนาจบแล้วจะกล่าวให้พรตามลักษณะของการให้พรแบบของงานศพ และตามด้วยคำลงท้ายจบพระธรรมเทศนา ลักษณะการลงท้ายแบบนี้พบทั้งหมด 17 สำนวน คือ

1. ธรรมะอันเป็นหลักคำสอน	สำนวนของ	พระธรรมโกศาจารย์
2. กิตติกถา	สำนวนของ	พระเทพกิตติเมธี
3. โอชะ เครื่องทำให้จุม	สำนวนของ	พระพิศาลธรรมพาที
4. สังฆารัมภกถา	สำนวนของ	พระธรรมวิสุทธิธารจารย์
5. พุทธอุทานาทิกถา	สำนวนของ	พระอมรเมธี
6. ทูลลภกถา	สำนวนของ	พระเทพสุวรรณมุนี
7. ปุจฉากถา	สำนวนของ	พระครูปลัดสุวัฒนสมาธิคุณ
8. อาทิสุตตกถา	สำนวนของ	พระราชสุธรรมมาภรณ์
9. กัตถุญญกตเวทีกถา	สำนวนของ	พระอุดรคณารักษ์
10. สติสมปชฌญกถา	สำนวนของ	พระราชพิพัฒน์โกศล
11. อัคตปิยกถา	สำนวนของ	พระเทพวิริยาภรณ์
12. อุทกรทสุตร	สำนวนของ	พระสุธีธรรมโสภณ
13. อัปปมาทกถา	สำนวนของ	พระพิจิตรธรรมพาที
14. ปัญญาธรรมกถา	สำนวนของ	พระครูวิจิตรสาธุวัฒน์
15. สัมปรายิกกถา	สำนวนของ	พระธรรมวโรดม
16. สมพหุลาญาติกถา	สำนวนของ	พระมหาภาณุมาศ

17. ตีโรกฤษทะกัณเฑาะภา สำนวนของ พระครูชุมพรวุฒิก

ต่อไปนี้จะเป็นตัวอย่างบางสำนวนจากทั้ง 17 สำนวนข้างต้น เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะการลงท้ายในลักษณะดังกล่าว เช่นสำนวนของพระพิศาลธรรมพาที ที่เทศนาเรื่อง โอชะ เครื่องทำให้จมน้ำ 4 พระพิศาลธรรมพาทีได้เทศน์เนื้อหาธรรมเกี่ยวกับเรื่องสิ่งที่ทำให้ตกต่ำหรือจมลงว่ามีอะไรบ้าง และลักษณะเป็นอย่างไร เมื่อท่านเทศน์เนื้อหาธรรมจบ ก็ได้กล่าวให้พรและกล่าวคำลงท้ายจบพระธรรมเทศนาเลยโดยมิได้สรุปธรรมหรือกล่าวถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังข้อความ

(1)...อวิชา คือความเขลาไม่รู้จริง ได้แก่ขาดความรู้แจ้งนั่นเอง คือไม่มีความรู้ความสามารถในอันที่จะประกอบกิจการน้อยใหญ่ให้สำเร็จผลได้ ไม่มีทางที่จะบำรุงตนให้ได้รับความสุขความเจริญ หมู่สัตว์ที่ยังไม่รู้ความจริง ยังหลงมัวเมาเพลิดเพลิดระเรงอยู่ อยู่ในกามารมณ์ก็เพราะอวิชา ความไม่รู้นี้แหละที่ปิดบังหุ้มห่อเอาไว้ และอวิชานี้เป็นบาทฐานให้เกิดแห่งโอชะอื่น ๆ ฉะนั้นอวิชา ความเขลาไม่รู้จริงจึงเป็นห่วงน้ำที่ทำลายการสร้างตัวของบุคคลอย่างยิ่ง

นตฺถิ ตณฺหาสมา นที

แม่น้ำเสมอด้วยตณหาไม่มี

(2)อิมินา กตปุญฺเณน ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญอุทิศถวายพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระพี่นางเธอฯ สมเด็จพระยาของปวงชนชาวไทย ด้วยพระมหากรุณาในครั้งนี้ จงสำเร็จเป็นวิปากราศีอำนวยศุภอัฐิวิบูลมณูญผลบังเกิดเป็นทิพย์สุขทิพย์สมบัติแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามสมควรแก่พระคติวิสัยในสัมปรายภาพ สมตามพระราชอุทิศโดยฐานะทุกประการ รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนายุดิลงด้วยเวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

(พระพิศาลธรรมพาที : โอชะ เครื่องทำให้จมน้ำ 4)

จากตัวอย่างข้อความในวงเล็บ (1) คือเนื้อหาธรรมที่แสดงซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่มาให้ชีวิตตกต่ำ และข้อความในวงเล็บ (2) คือ การกล่าวจบด้วยแบบให้พรแบบของงานศพซึ่งขึ้นต้นด้วยบาลีว่า อิมินา กตปุญฺเณน และลงท้ายข้อความซึ่งแสดงถึงการจบการเทศน์ว่า รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนายุดิลงด้วยเวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

พระธรรมเทศนา ปัญญาธรรมกถา ของพระครูวิจิตรสาธุวัตร ซึ่งเป็นเนื้อหาธรรมเดียวกับเรื่องปัญญา การมีปัญญา ประโยชน์ของการมีปัญญาว่าเป็นอย่างไร เมื่อพระผู้เทศน์เทศนาเนื้อหาธรรมะจบแล้ว ก็มีการกล่าวให้พรต่อเลยโดยไม่มีการสรุปเกี่ยวกับเนื้อหาธรรมที่แสดงคือเรื่องของปัญญา ดังข้อความ

(1)...ขอให้พุทธศาสนิกชน พสกนิกรทั้งมวล จงเป็นผู้มีความกตัญญูในบุคคลที่มีบุญคุณแก่ตน และมีกตเวทิตอบสนองคุณท่านด้วย จึ่งจะดี เป็นศักดิ์ศรีของตนสืบไปตราบชั่วอายุฉะนี้

(2)ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจจุปัจจัยการกิจ ที่สมเด็จพระบวรมหิศรพระราชสมภาร เจ้าได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศเฉพาะถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร ในโอกาสนี้ จึ่งเป็นสัมฤทธิ์ สำเร็จเป็นทิพยสุข ทิพยสมบัติ เป็นบุญนิธิ อำนาจวิบากสมบัติสมควรแก่กตัตวิสัยในสุคติภพ สมตามพระราชปรารภทุกประการด้วยประการฉะนี้...

(พระครูวิจิตรสาธุวัตร : ปญญาธรรมกถา)

ข้อความในวงเล็บ (1) คือ เนื้อความข้อธรรมที่ได้แสดงเป็นลำดับมา ส่วนในวงเล็บ (2) คือ การลงท้ายแบบให้พรซึ่งเป็นการลงท้ายโดยการอุทิศบุญจากการบำเพ็ญพระราชกุศล แด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี แล้วจบลงท้ายด้วยคำว่า ด้วยประการฉะนี้

แต่ใน 17 สำนวนนี้มีอยู่สำนวนหนึ่งคือสำนวนของพระธรรมโกศาจารย์ หรือท่านปัญญานันทะ ซึ่งสำนวนของท่านได้เคยกล่าวแล้วว่า มีลักษณะเป็นปาฐกถาธรรม ดังนั้นในการลงท้ายของท่านจึงมีลักษณะเป็นการจบการเทศน์แบบปาฐกถาธรรม ดังข้อความ

(1)...พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าอย่าเอาพระองค์เป็นที่พึ่งเลย แต่ให้ธรรมะเป็นที่พึ่ง ให้ช่วยตนเองให้พึ่งตนเอง ด้วยการศึกษาระบบและการปฏิบัติธรรมะให้เข้าใจ สิ่งทั้งหลายก็จะเจริญก้าวหน้าขึ้น

(2)พระธรรมเทศนาที่ได้แสดงมาก็พอสมควรแก่เวลา ขอบุญกุศลที่มหาบพิตรพระราชสมภารพร้อมข้าราชการบริวารทั้งหลาย ที่ได้มาประชุมกันเพื่อบำเพ็ญบุญในวันนี้ ขอบุญนี้จงสำเร็จประโยชน์แก่วิญญาณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จงทุกประการ และขออำนาจพรให้มหาบพิตรพระราชสมภาร และประชาชนทั้งหลายที่ได้มาประชุมกันในที่นี้ก็ดี ที่ไม่ได้มาก็ดี ขอให้มีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้าในชีวิตการงาน ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยโดยทั่วกัน ทุกท่านทุกคนเทอญ.

ข้อความในวงเล็บ (1) เป็นเนื้อความของการแสดงธรรมที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่าง ส่วนข้อความในวงเล็บ (2) จักเห็นได้ว่าเป็นการจบเทศนาธรรมแบบปาฐกถาธรรมเหมือนกับที่ท่านได้แสดงอยู่เป็นประจำในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าการแสดงธรรมในลักษณะนี้เป็นลักษณะเฉพาะตัวของพระธรรมโกศาจารย์หรือท่านปัญญานันทะ

3.2 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการกล่าวสรุปธรรม และการให้พร

การลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะที่ 2 นี้ เป็นการลงท้ายพระธรรมเทศนาด้วยการสรุปความข้อธรรมที่แสดงมาตั้งแต่ต้นโดยย่อให้เข้าใจหรือเป็นข้อควรจำอีกทีหนึ่ง แล้วจะกล่าวแบบให้พรตามหลักของการจบพระธรรมเทศนา ลักษณะการลงท้ายในลักษณะนี้พบทั้งสิ้น 2 สำนวน คือ พระธรรมเทศนาอภิเษกปัจจุปัจจัยกถา ของพระราชสิทธิโมลี และ พระธรรมเทศนาสัพพะปาปัสสะ

อภินิหารของพระราชาธรรมเจติยาจารย์
เวกซ์กตา ของพระราชาสิทธิโมลี

ตั้งตัวอย่างข้อความพระธรรมเทศนาอภิณหปัจจ

(1)...ข้อ 10 ให้หมั่นนึกไว้เสมอว่า ธรรมะอันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์สามัญของเรามีหรือไม่ โดยนัยนี้ ถือเอาความว่า เรามีความรู้คุณธรรมสำหรับตัวเองเพียงไร พอที่จะรักษาตัวหรือไม่ พอที่จะเป็นตัวอย่างหรือไม่ พอที่จะแนะนำสั่งสอนเขาหรือไม่ มีความรู้พอแก่หน้าที่ตำแหน่งหรือไม่ ถ้ารู้ว่ายังหว่อน ก็บำเพ็ญให้สมบูรณ์ อย่างนี้ตนเองก็เจริญ คนอื่นก็เจริญ ตำแหน่งหน้าที่ก็เจริญ เป็นความเจริญที่มีแก่น ไม่ใช่เจริญอย่างพรวก ๆ พระพุทธโอรสข้อนี้ อย่างสูงมุ่งให้ปฏิบัติตนให้ยิ่งขึ้นไปจนพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง

(2) ธรรมะ 10 ข้อ คือให้หมั่นนึกไว้เสมอว่า

1. เราต่างจากคนอื่น
2. ชีวิตเราเนื่องด้วยคนอื่น
3. ความดียังมีอยู่อีก
4. ค้นหาความชั่วในตัวเรา
5. ให้วิญญูชนค้นหาความชั่วในตัวเรา
6. เราต้องพลัดพรากจากของรัก
7. เรามีกรรม คือการทำให้เป็นของเราทั้งดีทั้งชั่ว
8. วันคืนล่วง ๆ ไป เราทำอะไรอยู่
9. เรายินดีในความสงบหรือไม่

10. คุณธรรมชั้นสูงสุดที่ทำให้พ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงเรามีหรือไม่ เป็นธรรมดักเตือนใจให้ไม่ประมาทหมัวเมา อันเป็นรากฐานของความเจริญรุ่งเรืองทั้งในทางโลกทั้งในทางธรรมโดยแท้ ควรที่ผู้หวังความเจริญพึงปฏิบัติตามด้วยประการฉะนี้

(3)ขอพระราชกุศลจรียาทักษิณานุประทานกิจ ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะสมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์บำเพ็ญกุศลน้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระบรมบพิตรสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระย่าแล้วนี้ จงอำนวยการวิญญูวิบากมณูญญผลแด่สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระย่า สมเด็จพระราชประสงค์จงทุกประการ ถ้าหากสมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระย่า ทรงทราบด้วยพระญาณวิถิต่างใดทางหนึ่งก็ดี ก็จงทรงปราบปลื้มปิติชื่นชมโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง แล้วก็จะทรงอนุโมทนาสาธุการให้คณะสมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์ประสบแต่ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ๆ ทุกท่านเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนามา ด้วยประการฉะนี้.

(พระราชาสิทธิโมลี : อภิณหปัจจเวกซ์กตา)

จากตัวอย่างข้อความในพระธรรมเทศนา ข้อความในวงเล็บ (1) คือเนื้อหาธรรมที่แสดงข้อความในวงเล็บ (2) คือการสรุปข้อธรรมที่แสดงทั้ง 10 ข้อ และ ข้อความในวงเล็บ (3) คือแบบให้พรและการลงท้ายจบพระธรรมเทศนาด้วยข้อความว่า พระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนามา ด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนาสัพพะปาปัสสะ อกรณังกถา ของพระราชธรรมเจติยาจารย์ ก็เป็นอีกพระธรรมเทศนาหนึ่งที่มีการลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะนี้ดังข้อความ

(1)พระพุทธรองค์มิได้มีพระประสงค์จะให้ธรรมของพระองค์ปฏิบัติเฉพาะชนชั้นสูง หรือชั้นกลาง หรือชั้นต่ำเท่านั้น ทรงพอพระทัยโปรดเวไนยสัตว์ มีธรรมเหมาะสมแก่ชนทุกชั้นด้วยประการฉะนี้ จึงสมดังพุทธภาษิตที่อาตมาภาพแสดงในเบื้องต้นว่า

(2)สพฺพปาปสฺส อกรณํ การไม่ทำบาปทั้งปวง

กุสลสุสฺสพฺพทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตใจให้ผ่องใส

เอตํ พุทฺธานุสาสนํ นี่คือการสอนของพระพุทธเจ้า

(3)เทศนาวิสาขะ ในกาลเป็นที่จบลงแห่งพระธรรมเทศนา อาตมาภาพขออริษฐานถึงบุญกุศลที่ตนได้กระทำมาแล้วในอดีตจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งพระราชกุศลที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าที่ได้ทรงบำเพ็ญนี้ พร้อมทั้งพสกนิกรชาวไทย แม้ส่วนกุศลทั้งหมดนี้ถวายแด่สมเด็จพระบรมบพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ฟังทราบโดยญาณวิถีดุจดังได้อนุโมทนาให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนาภัยด้วยเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในสัพพะปาปัสสะ อกรณังกถา สมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้

(พระราชธรรมเจติยาจารย์ : สัพพะปาปัสสะ อกรณังกถา)

จากข้อความตัวอย่าง ข้อความในวงเล็บ (1) คือ เนื้อหาธรรมที่แสดงมา ข้อความในวงเล็บ (2) คือการสรุปธรรมที่ได้แสดงมา ซึ่งในพระธรรมเทศนาได้นำข้อความสรุปจากบทเทศน์ที่ได้แสดงไว้และแปลบาลีออกเป็นไทยเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจ และข้อความในวงเล็บ (3) คือ การจบพระธรรมเทศนาซึ่งมีการจบด้วยการกล่าวให้พรแก่ส่วนกุศลถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และการลงท้ายจบพระธรรมเทศนาด้วยข้อความว่า รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในสัพพะปาปัสสะ อกรณังกถา สมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้

3.3 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการกล่าวถึงผู้ตายที่ได้ประพฤติธรรมตามที่แสดงมาและการให้พร

การลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะที่ 3 นี้ มีลักษณะกล่าวคือ เมื่อพระผู้เทศน์เทศนาธรรมเรียบร้อยแล้ว จะกล่าวเกี่ยวกับพระราชประวัติหรือพระราชจริยาวัตร พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับข้อธรรมที่ได้แสดงมา และการแบบให้พรเมื่อจบพระธรรมเทศนา

การลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะนี้พบทั้งสิ้น 68 ลำนวน คือ

1. อัดตสัมมาปณิธิกถา	ลำนวนของ	พระราชปริยัติวิธาน
2. พุทฺธาครกถา	ลำนวนของ	พระราชวิสุทธิเวที
3. ปิยกรณธรรมกถา	ลำนวนของ	พระราชเมธี
4. สีลกถา	ลำนวนของ	พระเทพวิสุทธโสภาณ

5. สังคหัตถฎกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนดิลก
6. อตตสมมาปณิกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนโมลี
7. อาหุเนยยจริยาภคคา	สำนวนของ	พระธรรมปริยัติโกศล
8. พรหมมาทิกถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
9. มงคลภาษิตเทศนา	สำนวนของ	พระราชกิตติเมธี
10. ทูลลภกถา	สำนวนของ	พระญาณเมธี
11. ทักขิณานุปทาน	สำนวนของ	พระทักษิณคณิศร
12. สาสนานุสติกถา	สำนวนของ	พระราชญาณปรีชา
13. มัตตาสุขปริจาควิปุลสุขภคคา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิดิลก
14. จีรปปวาสภคคา	สำนวนของ	พระราชรัตนโสภณ
15. สารธรรมภคคา	สำนวนของ	พระเทพสุธี
16. อนิมิตตธรรมภคคา	สำนวนของ	พระราชพิพัฒนามารณ์
17. สัทธาภคคา	สำนวนของ	พระเทพวรเมธี
18. อนานาสาสนธรรม	สำนวนของ	พระราชธรรมนิเทศ
19. ธรรมจาริกถา	สำนวนของ	พระศรีสิทธิมนู
20. สุวราชวัตถุภคคา	สำนวนของ	พระธรรมราชานุวัตร
21. สารธรรมภคคา	สำนวนของ	พระกวีวรรณ
22. สมาธิภคคา	สำนวนของ	พระราชสุธรรมเมธี
23. สปปริสธรรมภคคา	สำนวนของ	พระวิมลปัญญาภรณ์
24. อุปาสิกาธรรมภคคา	สำนวนของ	พระศรีปริยัติโมลี
25. สปปริสธรรมภคคา	สำนวนของ	พระธรรมคุณาภรณ์
26. ทศพิชสามัคคีธรรมภคคา	สำนวนของ	พระครูวิวัชรธรรมโกศล
27. ปัญญาชีวกถา	สำนวนของ	พระกิตติสารสุธี
28. ปุญญภคคา	สำนวนของ	พระราชวรนายก
29. อัปปมาทภคคา	สำนวนของ	พระศรีวิสุทธิโสภณ
30. อนิมิตตธรรมภคคา 5 ประการ	สำนวนของ	พระสิริชัยโสภณ
31. อัตตทัตถภคคา	สำนวนของ	พระศรีปริยัติสุธี
32. ชันติกถา	สำนวนของ	พระมหาเรวัตติ
33. เมตตากถา	สำนวนของ	พระราชปฏิภาณโกศล
34. พยากรณ์ภคคา	สำนวนของ	พระอมรโมลี
35. เถรกรณธรรมภคคา	สำนวนของ	พระเทพสุเมธมนู
36. ยสวณเทศนา	สำนวนของ	พระราชปัญญาภวิ
37. สังเวคภคคา	สำนวนของ	พระสมุทรโมลี
38. สันตญูจิกถา	สำนวนของ	พระภาวนาวิสุทธิอาจารย์

39. วาจากถา	สำนวนของ	พระศรีกิตติโมลี
40. บุษากถา	สำนวนของ	พระราชธรรมาภรณ์
41. ขันติเมตตากถา	สำนวนของ	พระประสาธน์สารคุณ
42. ภัทเทกรัตนกกถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
43. ธรรมจารีกถา	สำนวนของ	พระเทพโบราณคณาจารย์
44. มรณสติกถา	สำนวนของ	พระราชปริยัติวิธาน
45. กัตถัญญกตเวทิตากถา	สำนวนของ	พระมหาละเอียด
46. กัตถัญญกตเวทิตาธรรมกถา	สำนวนของ	พระธรรมรัตนวิสุทธิ
47. ธรรมย่อมรฺกษาผู้ประพฤติธรรม	สำนวนของ	พระวิมลศีลาจารย์
48. วัชฌิธรรมกถา	สำนวนของ	พระญาณเวที
49. อธิษฐานธรรมกถา	สำนวนของ	พระกวีวงศ์
50. ปุญญาภินันท์กถา	สำนวนของ	พระเมธีวราภรณ์
51. กัตถัญญกตเวทิตากถา	สำนวนของ	พระราชธรรมาภรณ์
52. สังคหวัตถุกถา	สำนวนของ	พระราชรัตนเมธี
53. มรณสติกถา	สำนวนของ	พระมหาสันติ
54. กัตถัญญกถา	สำนวนของ	พระครูอนุศาสนโสภณ
55. ปุชากถา	สำนวนของ	พระราชกวี
56. มาตาปิตุอุปถัมภกถา	สำนวนของ	พระโสภณธรรมวงศ์
57. อนิมิตตชีวิตกถา	สำนวนของ	พระปริยัติธรรมสุธี
58. อโสกมงคลกถา	สำนวนของ	พระราชปริยัติดิลก
59. สังเวคกถา	สำนวนของ	พระครูศรีธัญญาภรณ์
60. ปุชณียปุชากถา	สำนวนของ	พระเมธีรัตนดิลก
61. ทักขิณานุปทานกถา	สำนวนของ	พระปฏิเวทวิสุทธิ
62. โสติกกถา	สำนวนของ	พระโสภิตวิริยาลังการ
63. เมตตากถา	สำนวนของ	พระมหาไสรจักษ์
64. ปุญญกถา	สำนวนของ	พระโสภณธรรมวาที
65. จตุจกักรธรรมกถา	สำนวนของ	พระเทพกิตติเมธี
66. ทักขิณานุปทานกถา	สำนวนของ	พระราชธรรมโสภณ
67. เมตตากถา	สำนวนของ	พระราชวิสุทธิดิลก
68. ที่ปกรณธรรมกถา	สำนวนของ	พระราชเมธี

ลักษณะของพระธรรมเทศนาทั้ง 68 สำนวนนี้ ผู้วิจัยจักยกตัวอย่างให้เห็นถึงการลงท้ายในลักษณะดังกล่าว ดังในตัวอย่างต่อไปนี้

พระธรรมเทศนา ปิยกรณธรรมกถา ของ พระราชเมธี เป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงเกี่ยวกับการทำตนให้เป็นที่รักว่าเป็นอย่างไร ซึ่งพระผู้เทศนาได้กล่าวว่า ปิยกรณธรรมมี 5 ประการ คือ ผู้

สมบุรณ์ด้วยศีล ผู้สมบุรณ์ด้วยทัสสนะ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้พูดคำจริง ผู้ทำหน้าที่ของตนให้บริบูรณ์ เมื่อพระผู้เทศน์เทศน์ข้อธรรมจบ ก็กล่าวโยงกับพระจริยวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังข้อความ

(1)...ว่าโคบสรุปแล้ว คุณธรรมทั้ง 5 ประการนี้ ชื่อว่าปิยกรณธรรม คือธรรมที่เป็นเหตุก่อให้เกิดความรักความเคารพบูชาสักการะด้วยน้ำใสใจจริง ผู้ใดมีธรรม 5 ประการนี้ จะอยู่ในฐานะใด อยู่ในที่ใด ๆ ก็ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่นับถือของนรชนโดยทั่วไป เทวาปิ นั ปัสสันติ พุรหมปิ ปัสสิโต ใช้แต่เท่านั้นก็หาไม่ แม้แต่ทวยเทพก็ชื่นชม ทั้งพรหมก็สรรเสริญโดยแท้

(2) ก็แล สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงคุณธรรมทั้ง 5 ประการโดยสมบุรณ์บริบูรณ์ เพราะทรงดำรงมั่นในศีล ทรงมีสัมมาทัสสนะ ทรงเป็นพรหมวิหารีบุคคล ทรงความสัตย์ความจริงยิ่งอื่นใด และทรงปฏิบัติพระราชภารกิจของพระองค์มาตามลำดับ กล่าวโดยเฉพาะเป็นพระราชชนนีของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าของชาวไทยถึง 2 พระองค์ ทรงเป็นสมเด็จย่าของชาวไทยทั้งชาติ พระราชภารกิจใน 2 ประการนี้ ทรงปฏิบัติได้ล้ำเลิศประเสริฐนัก หากผู้ใดจะปฏิบัติเสมอเหมือนได้ยากยิ่ง พระองค์จึงเป็นที่รักเป็นที่เคารพบูชาสักการะของพสกนิกรไทยโดยแท้ นับแต่วันที่พระองค์เสด็จสวรรคตมาจนบัดนี้ ประชาชนชาวไทยได้แสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อพระองค์ไม่ขาดสายและเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม สมตามท้องถื่นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสไว้ว่า

ประชาชนย่อมทำบุคคลผู้สมบุรณ์ด้วยศีล ผู้สมบุรณ์ทัสสนะ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม

ผู้มีปกติพูดคำจริง ผู้ทำกิจคือหน้าที่ของตนให้บริบูรณ์ ให้เป็นที่รัก

(3) อิมินา กตปุญฺเณ ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย บำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระบรมศพในครั้ง นี้ จงอำนายวิบากสมบัติให้สำเร็จแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโดยสมควรแก่คติวิสัยในสุคติ สัมปรายภพ ตามพระราชปรารภทุกประการ เทศนาบรรหารใน ปิยกรณธรรมกถา มีอรรถนิยามดังรับพระราชทานวิสัชนามา เอว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

(พระราชเมธี : ปิยกรณธรรมกถา)

จากตัวอย่างข้างต้น ข้อความในวงเล็บ (1) คือ เนื้อหาธรรมที่ได้แสดงมาเป็นลำดับ ข้อความในวงเล็บ (2) คือ การกล่าวธรรมเชื่อมโยงกับพระจริยวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ข้อความในวงเล็บ (3) คือแบบให้พร ซึ่งขึ้นต้นแบบ อิมินา กตปุญฺเณ และจบพระธรรมที่เทศนาว่า เอว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

หรืออีกหนึ่งตัวอย่างในพระธรรมเทศนา อนิมิตตธรรมกถา ของพระราชพิพัฒนานาภรณ์ ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาที่เทศน์เรื่อง อนิมิตต ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับ โลกของสิ่งมีชีวิตที่ไม่มีใครสามารถรู้ล่วงหน้าได้ 5 ประการ คือ ชีวิตความเป็นอยู่ ความเจ็บไข้ กาลเวลาที่จะตาย สถานที่ที่เราจะตาย ภพภูมิที่เราตายแล้วไปเกิด เมื่อพระผู้เทศนาเทศน์ข้อธรรมทั้ง 5 ประการนี้ก็เชื่อมโยงกับพระประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังข้อความ

(1)... คติ แปลงว่า ภพภูมิที่เราตายแล้วไปเกิด ไม่มีใครสามารถจะล่วงรู้ได้ว่าตายแล้วจะไปเกิดที่ไหน ไปเกิดเป็นอะไร เพราะไม่มีนิมิตเครื่องหมายบอกให้รู้ นอกจากสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้เป็นโลกวิทูรู้แจ้งโลก รู้การเกิดการตายของสัตว์โลกทั้งหลาย พระองค์ทรงชี้ทางเดินของสัตว์โลกทั้งหลายที่จะเดินทางไปสัมปรายภพนั้น โดยหนทาง 4 สาย คือ...

(2) สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (สมเด็จย่า) ก็ทรงเป็นไปตามคติของสังขาร เกิดแก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดา ความตายนี้แน่นอน ชีวิตไม่แน่นอน สังขารทั้งสิ้นไม่เที่ยง มีวันสิ้นไปเสื่อมไปเป็นธรรมดา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สำเร็จแล้วด้วยความตาย ดังถวายวิสัชนามาทุกประการ สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ก็ทรงมั่นอยู่ในพระกตัญญูกตเวทีตาธรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยมีนายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นประธาน ... (3) ขอพระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจจัยการกิจ อันสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญให้เป็นไป ณ บัดนี้ จงสำเร็จผลเพื่อเป็นพระราชธรรมพลีบรรณาการ สักการบูชาพระคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จงสำเร็จเป็นประโยชน์สมบัติ สักดกันศัตรูหมู่มัจฉามิตรและสรรพอันตรายอภายสมเด็จบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ให้มีพระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตสำราญในพระราชมไหศวรรยสมบัติ ไพโรจน์ชัชวาลด้วยพระเดชานุภาพ มีพระราชลาภหลังไหลมาทั่วทิศานุทิศ มีพระราชประสงค์ใดๆ ที่เป็นอนวัชกิจ จงประสิทธิสำเร็จทุกประการ

(4)รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมียุตลงด้วยเวลาเพียงเท่านี้ เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

(พระราชพิพัฒนภรณ์ : อนิมิตตธรรมกถา)

จากตัวอย่างพระธรรมเทศนาที่ยกมานี้ ข้อความในวงเล็บ (1) คือข้อธรรมที่พระผู้เทศน์แสดงมาโดยลำดับ ข้อความในวงเล็บ (2) คือ การเชื่อมโยงข้อธรรมที่แสดงคือ อนิมิตตธรรม 5 ประการ กับพระประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ข้อความในวงเล็บ (3) คือ แบบให้พร และข้อความในวงเล็บ (4) คือข้อความที่ใช้กล่าวเกี่ยวกับการจบประโยค ซึ่งจะลงท้ายด้วย เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

3.4 พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการสรุปธรรม การกล่าวย้าถึงผู้ตายที่ได้ประพฤติธรรมตามที่แสดงมาและการให้พร

การลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะที่ 4 นี้ นับว่าเป็นการลงท้ายพระธรรมเทศนาที่สมบูรณ์ที่สุดตามหลักของการแสดงพระธรรมเทศนา คือ มีการสรุปธรรมที่แสดงมาอีกครั้งเพื่อเป็นการย้ำ และเชื่อมโยงข้อธรรมที่แสดงมากับความประพฤติ ประวัติของผู้ตาย ซึ่งในที่นี้หมายถึง สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และการกล่าวแบบให้พร รวมถึงการกล่าวคำจบพระธรรมเทศนา

การลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะนี้พบเพียง 2 ลำนวน คือ พระธรรมเทศนา ชีวิตมุตตมกถา ของพระสุเมธาธิบดี และพระธรรมเทศนาปุตตสังคหกถา ของพระกิตติสารเมธี ในที่นี้ผู้

วิจัยจะยกตัวอย่างลักษณะการลงท้ายพระธรรมเทศนาในลักษณะนี้ทั้ง 2 ส่วน เพื่อให้เห็นลักษณะการลงท้ายที่สมบูรณ์

พระธรรมเทศนาชีวิตมุตตมกถา เป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงเกี่ยวกับเรื่อง ชีวิตอุดม ซึ่งพระผู้เทศนาได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีว่ามีลักษณะเป็นชีวิตที่อุดม และได้อธิบายเกี่ยวกับชีวิตอุดมไว้ 4 ประการ คือ กมฺม (การทำงาน) วิชา(การใฝ่รู้หรือการแสวงหาความรู้) ธมฺโม (คุณธรรม) และ 4 สິล (ศีล –วินัย) เมื่อกล่าวข้อธรรมอธิบายธรรมแล้วก็สรุปเกี่ยวกับธรรมทั้ง 4 ว่า

คุณธรรมทั้ง 4 คือ

กมฺม ทุกคนรักงาน เอาจานการ ได้การได้งาน
วิชา ทุกคนมีวิชาความรู้ ฉลาดในการงาน ไม่โง่
ธมฺโม ทุกคนมีศีลธรรม สังคมอบอุ่น ไม่ว้าเหว่
สึล ทุกคนมรศีล มีวินัย นำสังคมให้เป็นระเบียบวินัยดี

เมื่อสมบูรณ์พร้อมด้วยหลักธรรมทั้ง 4 นี้ พระพุทธองค์รับสั่งว่า ชีวิตมุตตม หมายถึง ชีวิตของคนทุกคนที่ประพฤติธรรม ตามธรรม จักก้าวขึ้นสู่ความอุดมสูงสุดในชีวิต เป็นลักษณะอย่างก้าวที่หนักแน่น ไม่ก้าวพลาด ถอยหลังหกล้มแต่ประการใด

ทุกชีวิต ทุกท่าน ทุกคน ต่างต้องการ “มีจุดยืนของชีวิตที่มั่นคง” ไม่หกล้ม ไม่ถอยหลัง ตั้งใจอย่างแน่วแน่ “ขอใ้ก้าวหน้า” คุณธรรมหลัก 4 ประการนี้ พระพุทธองค์ประสาทพบว่า “ชีวิตอุดม” ดังพระบาลีว่า กมฺม วิชา จ ธมฺโม สึล ชีวิตมุตตม หมายความว่า

1. มีผลงานเด่นชัด
2. ทำด้วยรู้ (มีวิชา)
3. มีคุณธรรมเชื่อถือได้
4. มีศีล มีวินัย

ชีวิตเข้าถึงความอุดมดังที่รับพระราชทานถวายวิสาขนามานี้ เป็นเพียงส่วน “อัตตนัย – นัยยะเพื่อตัวเรา” ส่วน “ปรหิตนัย – นัยยะเพื่อผู้อื่น” นั้นขอยกไว้ก่อน

(ชีวิตมุตตมกถา : พระสุเมธาธิบดี)

หลังจากนั้นพระผู้เทศน์ก็กล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนั้น สามารถกล่าวได้ว่า “เป็นผู้ทรงมีบุญเพื่อชีวิตเพื่อแผ่นดิน” เพราะพระราชจริยวัตรของพระองค์นั้น “ครองใจคนไทยทั้งแผ่นดิน” ทรงได้รับสมัญญานามจากพสกนิกรว่า “สมเด็จพระย่า” บ้าง “แม่ฟ้าหลวง” บ้าง เป็นอาทิ โดยทรงปฏิบัติต่อมวลพสกนิกรทุกระดับชั้น ในลักษณะที่มีคุณภาพสูง ประทับใจ ครองใจ ทั้งภาคกาย วาจา และจิตใจ อย่างมั่นคง ทั้งยังประกอบด้วยคุณธรรมอันมีนวล

(ชีวิตมุตตมกถา : พระสุเมธาธิบดี)

เมื่อกล่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีแล้วก็กล่าวเกี่ยวกับผลของการบำเพ็ญพระราชกุศลว่า

ขอพระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานนี้ จงเป็นบุญนิธิอำนาจกุศลวิบากสมบัติในสุคติภพ
สมตามพระราชประสงค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมา จงทุกประการ

(ชีวิตมุตตมกถา : พระสุเมธาธิบดี)

และกล่าวแบบให้พรว่า

อิมินา กตปุญญেন ด้วยอำนาจแห่งการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลผลบุญ ซึ่งมหาบพิตรทั้งสอง
พระองค์ได้ทรงอุทิศถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ด้วยกตัญญูตาธรรมและกตเวทิตา
ธรรม ตั้งแต่ต้นโดยตลอดมานั้น ขอได้เป็นกัลปนาผลตลสนองแด่ดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระศรีนคร
ินทราบรมราชชนนีในพระโกศในสุคติภพที่พึงประสงค์จำนงหมาย ด้วยพระราชประสงค์ทุกประการ

(ชีวิตมุตตมกถา : พระสุเมธาธิบดี)

หลังจากนั้นพระผู้เทศน์ก็กล่าวเกี่ยวกับกิจกรรมทางสงฆ์ที่จะดำเนินต่อไปและลงท้ายจบ
พระธรรมเทศนา

ที่สุดแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์สมณศักดิ์จตุรวรรคจะสวดคาถาธรรมบรรยายทำนอง
สรภัญญะ เพิ่มพูนอัปมาทธรรมตามควรแก่เวลา

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา สมควรด้วยเวลาเพียงนี้ เอิ๋ว

ขอถวายพระพร

(ชีวิตมุตตมกถา : พระสุเมธาธิบดี)

พระธรรมเทศนาปุจฉาสังคหกถา ของพระกิตติสารเมธี ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาที่กล่าวเกี่ยว
กับ การสงเคราะห์บุตรธิดา ว่าการสงเคราะห์บุตรธิดานั้นมีคุณธรรมที่ควรปฏิบัติอย่างไร ซึ่งก็ได้
เทศน์กล่าวสรุปเกี่ยวกับการสงเคราะห์บุตรธิดา ไว้สั้น ๆ น่าฟังว่า

...การจะรักลูกให้ถูกทาง ควรจะดำเนินตามอุบายการสงเคราะห์ อันเป็นหลักการที่เหมาะสม
ควรแก่การปฏิบัติอย่างยิ่ง คือ “ตัวชั่ว ตั้งตัวดี มีความรู้ ได้บุญ มีทุนรอน”

ปุจฉาสังคโห การสงเคราะห์บุตรธิดาด้วยสถาน 5 ดังกล่าวมา เอตมมจฺลมุตฺตมํ สมเด็จพระ
บรมศาสดาตรัสว่า เป็นมงคลชีวิตอย่างสูงสุดประการหนึ่ง

(ปุจฉาสังคหกถา : พระกิตติสารเมธี)

เมื่อพระผู้เทศน์กล่าวสรุปธรรมเรียบร้อยแล้วก็ได้กล่าวเชื่อมโยงพระราชจริยวัตรกับหลัก
ธรรมที่แสดงว่า

สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นพระราชบุพการีที่ประเสริฐของ พระโอรสธิดา ทรงทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงรักษาจนพระโอรสธิดาทุกพระองค์ทรงพระเจริญอย่าง งดงาม พระโอรสที่เป็นสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ 2 พระองค์ ทั้งนี้ พระ ทรงได้ดำรงอยู่ในฐานะพระราชมารดา ทรงสงเคราะห์พระโอรสธิดา ตามหลักพระพุทธศาสนา ราช ประเพณีอันดีงามเป็นเบื้องต้น และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อปวงชนชาวไทยเป็นอเนกอนันต์ สุดพรรณนา พระราชมารดาทั้งมวลล้วนเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งนั้น กล่าว สั้นคือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่โดยธรรม ทรงเจริญพระธรรมด้วย การปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ อย่างชาวบ้านพูดกันว่าปฏิบัติธรรมด้วยการทำงาน

บัดนี้ สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระราชมารดาแห่งการสังคม สงเคราะห์แห่งประเทศไทย พระผู้เป็นมารดาแห่งแพทย์ชนบท ทรงเป็นบิดามารดาผู้อนุเคราะห์ปชา คือพระโอรสธิดาผู้เกิดมา เป็นพรหม เป็นบุรพเทพ เป็นบุรพาจารย์ เป็นอาตุไยบุคคลผู้ควรบูชาของ พระโอรสธิดา เป็นสมเด็จพระย่า เป็นแม่ฟ้าหลวงของปวงชนชาวไทย พระองค์ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์เป็น อเนกอนันต์ เพื่อประเทศชาติประชาชน และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมาโดยลำดับ เมื่อเสด็จละโลกนี้ไป พระสรีระย่อมเป็นไปตามคติแห่งสังขารธรรม คือเกิดแล้วย่อมแปรไป และในอวสานก็ถึงความแตกดับ แต่พระเกียรติคุณย่อมดำรงอยู่ตลอดไป จะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พลสไนกรเข้าถวายบังคมพระบรมศพนั้น ได้มีประชาชนผู้จงรักภักดีจาก ทั่วทุกทิศมาถวายบังคมพระบรมศพ และทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลพินจะพรรณา

(ปฤตสังคหกถา : พระกิตติสารเมธี)

เมื่อกล่าวข้อความข้างต้นจบก็ได้กล่าวปรารภเกี่ยวกับเจ้าภาพและกล่าวแบบให้พร และกล่าวลงท้าย จบตั้งข้อความว่า

ด้วยอำนาจพระราชกุศลปัจจัยการกิจ ธรรมโมกษทักษิณานุประทาน อันสมเด็จพระบรมพิตรพระ ราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดณศาสตราจารย์ นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา อธิการบดีและสโมสราจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เรณู ภาวโรฤทธิ์ บำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระบรมศพ สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระ ศรีนครินทราบรมราชชนนี ทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ ผลดีวิบากสมบัติอิฐคุณวิบุลยผลแด่สมเด็จพระ บรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมตามพระราชปณิธาน อุทิศโดยฐานนิยมทุกประการ รับพระราชทานวิสาขบูชาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระ ปัญญาบารมี ยุติลงด้วยประการฉะนี้ เอิ้ว ก็มีด้วยประการฉะนี้

(ปฤตสังคหกถา : พระกิตติสารเมธี)

จากตัวอย่างพระธรรมเทศนาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นการลงท้ายพระธรรมเทศนาที่ค่อนข้าง สมบูรณ์ตามลักษณะของการเทศนาธรรม

จากที่กล่าวมาถึงวิธีการนำเสนอพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรี นครินทราบรมราชชนนี จะพบว่าพระผู้เทศน์ส่วนใหญ่จะใช้ลักษณะการเทศน์ตามแบบแผนที่วางไว้

คือ มีการขึ้นต้นด้วยอุเทศ คือพระบาลีที่แสดงหมวดธรรม นิเทศ คือการบรรยายธรรมในนิเทศ และปฏินิเทศ คือการสรุปธรรม ส่วนในลักษณะการอธิบายแสดงธรรมก็จะเป็นไปในลักษณะเฉพาะของแต่ละรูป

บทที่ 4

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ภาษาในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
2. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอของพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ผลของการศึกษาวิเคราะห์ สรุปได้ดังนี้

1. การใช้ภาษาในพระธรรมเทศนา

การใช้ภาษาในพระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ศึกษา 3 ลักษณะ คือ การสรรคำใช้ การเรียบเรียงประโยค และการขยายความ

1.1 การใช้คำ การใช้คำในพระธรรมเทศนา แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ การใช้คำราชาศัพท์ การใช้คำศัพท์ทางศาสนา การใช้คำศัพท์และสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤต และการใช้คำโดยการหลากคำ

การใช้คำราชาศัพท์ โดยพระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการเลือกใช้คำราชาศัพท์ที่เหมาะสมทั้งตัวผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสาร การใช้คำศัพท์ทางศาสนา พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการใช้คำศัพท์ทางศาสนาเมื่อกล่าวถึงหลักธรรมที่แสดง การใช้คำศัพท์และสร้างศัพท์จากภาษาบาลีและสันสกฤต พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนามีการสร้างคำเรียกสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อแสดงถึงความเป็นพระราชชนนีที่ประเสริฐ และแสดงความจงรักภักดี และการใช้คำโดยการหลากคำเรียกพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

1.2 การเรียบเรียงประโยค ในการเรียบเรียงประโยคเป็นออกเป็น 3 ลักษณะคือ ลักษณะของประโยค การสร้างประโยค และจังหวะคำในประโยค

ลักษณะประโยคที่ใช้ในพระธรรมเทศนา ส่วนใหญ่จะเป็นประโยคที่เป็นประโยคแบบภาษาพูดมากกว่าประโยคที่เป็นภาษาเขียน มีการเรียงลำดับความในประโยคจะเป็นการใช้เพื่ออธิบายเรื่องที่ต้องการสั่งสอน และประโยคส่วนใหญ่ก็จะเป็นลักษณะประโยคบอกเล่า

การสร้างประโยค จะมีการสร้างประโยคโดยการเน้นส้นฐานเป็นคู่กันหรือประโยคขนานความ และการสร้างประโยคด้วยการเน้นคำเพื่อให้รูปประโยคเด่นชัด ซึ่งมีทั้งการเน้นคำเพื่อแสดงการจบของประโยค และการเน้นคำเพื่อให้ข้อความหรือประโยคที่กล่าวเด่นชัดขึ้น

จังหวะคำในประโยค พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาจะใช้เพื่อให้การเทศน์พระธรรมเทศนาเกิดความไพเราะ น่าฟัง

1.3 การขยายความ โวหารที่ใช้เทศนาจะเป็นการใช้อธิบายโวหาร และในแต่ละสำนวนจะมีการขยายความให้รายละเอียดหลากหลายวิธี ซึ่งในพระธรรมเทศนาก็มีการขยายความทั้งสิ้น 8 วิธีคือ

1. การขยายความโดยการให้คำนิยาม
2. การขยายความโดยการเปรียบเทียบ
3. การขยายความโดยการยกตัวอย่าง
4. การขยายความโดยชี้ให้เห็นสิ่งที่แตกต่าง
5. การขยายความโดยการแสดงเหตุผล
6. การขยายความโดยการอ้างอิงตัวบุคคล สถานที่
7. การขยายความโดยยกถ้อยคำสำนวน คำพังเพย มาประกอบการอธิบาย
8. การขยายความโดยการเล่าเรื่องจากชาดก

2. กลวิธีการนำเสนอในพระธรรมเทศนา

กลวิธีการนำเสนอในพระธรรมเทศนาศึกษา 3 ลักษณะคือ การขึ้นต้น การดำเนินเรื่อง และการลงท้าย

การขึ้นต้นพระธรรมเทศนา มีลักษณะการขึ้นต้น 2 ลักษณะคือ การขึ้นต้นด้วยอุทเทศ และการขึ้นต้นด้วยคำถวายพระพรและตามด้วยอุทเทศ

การดำเนินเรื่องในพระธรรมเทศนา มี 2 ลักษณะคือ การดำเนินเรื่องแบบยกนิทานชาดกขึ้นเพื่อสั่งสอน ซึ่งเป็นการดำเนินเรื่องโดยไม่มีการยกอุทเทศและอธิบายธรรมแต่จะเล่าชาดกเพื่อให้ผู้ฟังนำแนวทางจากชาดกที่เล่ามาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และการดำเนินเรื่องแบบแสดงเนื้อหาธรรมะทั่วไป ซึ่งจะเป็นการยกอุทเทศ และอธิบายธรรมตามอุทเทศที่ยกมาแสดง

การลงท้ายพระธรรมเทศนา มีอยู่ 4 ลักษณะ คือ พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการให้พร พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการกล่าวสรุปธรรมและการใช้พร พระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการกล่าวอ้างถึงผู้ตายคือสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ได้ประพาศธรรมตามที่แสดงมาและการให้พร และพระธรรมเทศนาที่มีการลงท้ายด้วยการสรุปธรรมการกล่าวอ้างถึงผู้ตายที่ได้ประพาศธรรมตามที่แสดงมาและการให้พร

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบพระธรรมเทศนาที่แสดงในพระราชพิธีกับที่แสดงในงานทั่วไปว่ามีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

2. ควรจะมีการศึกษาว่าพระธรรมเทศนาที่แสดงในปัจจุบันยึดหลักตามหลักการเทศนาธรรมมากหรือน้อยเพียงใด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. (2541). หนังสือเรียนภาษาไทย ท. 606 วรรณลักษณะวิจารณ์ เล่ม 2.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.

กิตติสุนทร. (ม.ป.ป.). คู่มือการเทศน์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2538). ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

----- (2542). ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ฉลวย สุรสิทธิ์. (2522) ศิลปะการเขียน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ทวิศักดิ์ ญาณประทีป. (2540). การเขียนสารคดี. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นิกิจ พลายุชม. (2523). วิเคราะห์วรรณกรรมของพุทธทาส. ปริญญาโท กศ. ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2526). มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2535). รายงานวิจัยเรื่อง รั้วมัจฉาวิหารไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เปลื้อง ณ นคร. (2518). คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูงของชุมนุมภาษาไทยของคุรุสภา. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.

----- (2499). วิชาการประพันธ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

----- (2522). ตำราเรียงความชั้นสูง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

----- (2535). ศิลปแห่งการประพันธ์. กรุงเทพฯ : ขาวฟ้า.

พระเทพวิสุทธิเวที (2543). จิตวิเวกเทศนา. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมเทศนา เล่ม 1 . (2543). กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ.

พระธรรมปิฎก. (2539). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2543ก). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

----- (2543ข). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช. (2540). เอกสารการสอนชุดวิชาการใช้ภาษา

หน่วยที่ 1 – 8. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช.

- มันเกียรติ โกศลนิตติวงศ์. (2541). พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา.
กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- รัตนภรณ์ บางจริง. (2537). การวิเคราะห์ปฏิกาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี
(ปัญญานันทภิกขุ). ปริญญาโท กศ. ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สนธิ เขมจารี). (2542). วิถีนักเทศน์. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง.
- สมชาย ฐานะวุฒโฒ. (2533). มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- สมบัติ เสริมศิลป์. (2529). วรรณกรรมคำสอนพระพยอม กัลยาโณ. ปริญญาโท กศ.ม.
(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ	นายสราวุธ แป้นทองรอง
เกิด	22 พฤษภาคม 2519
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 55/3 หมู่ที่ 1 แขวงบางแกว เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร 10160
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ 1 ระดับ 4
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม สังกัดกรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
2537	ประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง จาก วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร
2541	ครุศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาภาษาไทย จาก สถาบันราชภัฏสวนดุสิต
2546	การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ